

ОЛЕГ РОМАНЧУК

ЖИТИ СЕРЦЕМ

Більше,
ніж щось інше,
пильнуй своє серце,
бо з нього б'ють
життя джерела.

Біблія
Книга приповідок 4:23

Світлій пам'яті
моєї бабці Стефанії
посвячується...

Вона померла на порозі весни. Весни, на яку так чекала. Мала хворе серце. Останні кілька років жила постійно з баночкою таблеток у кишені. Уже не раз дивилася в очі смерті. Навчилася усміхатися, дивлячись у ті очі. Може і від того, що знала, що піти може у будь-яку мить, любила життя усім серцем, любила скільки могла, і жила – у той звичайний, нічим не примітний спосіб, у який живуть наші бабці у наших українських селах. Тільки одне було незвичайне – любов зробила її схожою на сонце. Це правда. Це без сентиментів.

Я відкрив це для себе у один із зимових днів. Тоді була відлига. І по довгих сірих днях на небі з'явилися клаптики блакиті і виглянуло сонце. О, яким було воно у той день! Здається усе місто зупинилось і завмерло, щоб упіймати на обличчі його проміння, щоби натішитись його світлом. Ним хотілось жити, у ньому хотілося розчинитись, мов снігу, що топився в той день на дахах і гучним, веселим краплепадом спадав на землю. У той день я довго стояв на вершині одного з львівських пагорбів і усміхався. У той день я дізнався, що люблю сонце. І я розгадав його таємницю. Я знаю на кого воно схоже...

Вона не хотіла помирати зимою. Коли дні ставали похмурими і важкими, приступи частішали і вона усе казала: "От хоч би до весни дожити. Побачити, як усе зацвіте, зазеленіє. Побачити ще б хоч одну весну..."

У нашому будинку на селі на стрих іде драбина, яка закінчується невеликим балконом. І у один з тих весняних днів, коли все цвіте і зеленіє, вона полізла туди за якоюсь банкою і завмерла – усміхнена, задивлена... Коли спустилась, зізналась: "Смішна я, побачила ті сади і здалось мені, що за спиною у мене крила – і подумала: "Скочу, полину над селом, над садами..."

Вона померла на порозі весни... Я поклав їй у домовину букетик пролісків... У той день я написав у щоденнику: "Весна, бабусю... Починається нове життя..."

Ця книжка не про неї. Ця книжка про весну, сонце і крила. Ця книжка про життя, до якого хочеться линути, про свободу і про любов. Але і у якійсь мірі це і маленька спроба вияву глибокої вдячності...

Дякую. Дякую. Дякую.

ВСТУП

Прикладаю лікарську слухавку до грудей дитини, що народилася пару тижнів тому. Вона мирно спить і од мого дотику лише на кілька секунд скривилось, а тоді знову розпружилось її личко. Слухаю серце...

Коли я був студентом, мене вчили визначати частоту і ритмічність серцевих ударів. В одному підручнику автор зізнавався, що йому достатньо десяти секунд, щоб прослухати серце, але тоді він ще рахує про себе до двадцяти, щоб у пацієнта не склалося враження, що лікар неуважно його послухав. Я взяв собі на озброєння цю пораду. Та замість того, щоб рахувати до двадцяти, я просто слухав серцебиття – не аналізуючи, де перший, а де другий тони, чи є шуми і чи ритмічні удари. І ті додаткові двадцять секунд, які часто затягувались значно довше, стали для мене чимось дуже сокровенним. Серцебиття ставало музикою – таємничою, неповторною музикою, вслуховуючись в яку, мені деколи здавалося, що змовкає цілий всесвіт і чути тільки ці таємничі удари, в яких захована таємниця життя цієї дитини. В мелодії тих ударів губилося відчуття простору і часу і уже не з грудної клітки, а десь з потаємних глибин душі до мене долинали звуки бубнів якогось прадавнього людського племені, вигуки та брязкіт прикрас танцюристів, звуки багаття, крик жінки, що породжувала дитину і крик дитини, яка сповіщала про свій прихід у цей світ. Я чув тишу ночі і тишу зір, які споглядали цей танець і це народження...

Уже зовсім недавно в одній з книжок я прочитав про плем'я у східній Африці. У ньому днем народження дитини вважають той день, коли вона вперше об'явиться в уяві своїх батьків. Вони ідуть тоді під священне дерево і сидять там, доки не почують пісні своєї дитини. Тоді наспівуючи цю пісню, можуть зачинати дитину, тоді співати їй її, коли вона ростиме в утробі матері. Цією піснею вони разом з усім плем'ям вітають дитину, коли вона народжується; заколискують її, співають при усіх знаменних подіях життя, нею проводжають в останню дорогу...

Мені здається, це правда. Кожен з нас приходить у цей світ із своєю таємницею, своєю піснею, своїм танцем. Наше серце народжується для того, щоб проспівати цю пісню, виконати свою партію у симфонії життя. І наше плем'я є для того, щоб почути цю пісню і допомогти нам жити згідно неї...

Наш світ і наші суспільства попри усі декларації в конституціях є дуже далекі від того, щоб можна було сказати, що для них найбільшою цінністю є людина. Наш світ хворий. У ньому стільки ненависті, поділів, ворожнечі. У ньому так рідко ми чуємо і розуміємо один одного. І уже стільки тисячоліть наша маленька планета охоплена полум'ям воєн...

Усяка пожежа починається з маленького вогника. Усі міжнародні війни – з воєн багато менших. Воєн між окремими людьми. Воєн у сім'ях. Воєн, що точаться у нашому серці. Ми не живемо в мирі самі з собою – як же ми можемо жити в мирі з іншими? Ми народжуємось з серцем, яке хоче жити – та чи живе воно? І чи пісня його не поруйнована зовсім іншими, чужими йому акордами?

Я прикладаю лікарську слухавку до грудей дитини, що народилася пару тижнів тому. Її серце б'ється так чисто і з такою надією. Відчуваю його вразливість, відчуваю як легко і швидко його мелодія може змінитися у відповідь на будь-який зовнішній стимул. Як радісно

звучить воно у відповідь на люблячий, ніжний голос батьків. Як тривожно, коли чує лиш крики сварок або ж холодну порожнечу. Думаю про таємницю цього життя, цієї дитини. Якою буде її доля? Чим заповненим буде її життя між тим першим та останнім її вдихом та видихом? Чи буде її серце жити? Чи прозвучить у цьому світі його пісня?..

Як психіатру, мені доводиться вислуховувати багато людських історій. Здебільшого усі вони то історії страждання: страждання в сім'ях, породженого конфліктами між батьками та дітьми, чоловіком та жінкою, страждання в глибині людської душі – часом ретельно прихованого за масками успіху та благополуччя, та про те не менш болісного...

Багато людей є нещасливими, бо не живуть згідно свого серця. Багато ранять один одного і не розуміють, бо не чують серцем. Шукають щастя хтозна-де, і не знаходять, бо не шукають серцем. Багато доль не складається, багато життів ламається, бо людина не знає своєї пісні. І на землі було би більше миру, якби ми жили серцем...

Ця книжка – це запрошення до мандрівки у країну серця, мандрівки у пошуках власної пісні.

У жодній мірі автор не вважає себе ані експертом, ані проводирем у цій країні – всього лише тим, хто теж слухає і теж шукає...

Частина перша. Колискові дитинства

“Усі дорослі спочатку
були дітьми, тільки
мало хто з них
про це пам’ятає...” *

* Антуан де Сент Екзюпері, Маленький принц, Київ, “Молодь”, 1976

Історія першої усмішки

“Я залюбки розпочав би цю повість так, як розпочинають якусь казку. Я написав би так:

«Був собі маленький принц, і він жив на планетці трошечки більшій від нього самого, і йому дуже хотілося мати друга...» Ті, хто розуміється на житті, відразу б побачили, що все це щирісінька правда*.”

Ви знаєте цю історію – вона з Маленького принца Екзюпері. Це історія про хлопчика з добрим, лагідним серцем. І жив він дійсно на маленькій планетці. Такій як наше дитинство. Ви ж знаєте, наше життя починається у такому маленькому мікросвіті... І усе було би добре, але на тій планетці йому дуже бракувало друга. І серце його сумувало. І тоді єдиною розрадою було дивитися, як заходить сонце... Добре, що на такій маленькій планетці дивитися на захід сонця можна скільки забажаєш – достатньо лиш трохи підсунути стілець...

І хоч планетка була дуже маленька, там було три вулкани – два діючих і один погаслий. Їх треба було прочищати кожного ранку. А ще у маленького принца була там його троянда. Він любив її, та трохи важко було їм порозумітись...

Отож одного ранку він полетів з перелітними птицями – у мандри у пошуках друга.

Маленький принц відвідав чимало планет, зустрів чимало дорослих людей, і усі вони були дуже різні. Хтось був королем, хтось честолюбцем, хтось пияком, а хтось колекціонував знання. Одні підраховували зорі, інші ж були так зайняті роботою, що просто не мали часу на дружбу. Одні хотіли бачити в принці свого підлеглого і віддавати йому накази, іншим він був просто байдужий, а ще хтось прагнув від нього лише оплесків. Усі вони теж були самотні, тільки уже не шукали друга...

А що ж наш маленький принц? Він же тільки засмучено, з притаманною дітям зречістю відзначатиме, що і на цій планеті королю, честолюбцю чи кому іншому не потрібен друг, їм потрібно щось інше, що насправді немає ніякої цінності... “Дивні люди, ці дорослі, – прокаже він і помандрує далі. – Вони не знають, чого шукають.”

Дивні люди, ці дорослі...

Ми ж колись теж були такими, як маленький принц – і захід сонця тоді був і розрадою, і дивом, і речі ми бачили тоді ясно, і називали усе так як є, а найголовніше, ми знали тоді, чого шукали...

З чого починається наше життя? – З першого вдиху? Першого крику? Першого променя світла, що впаде нам на обличчя? Першого поцілунку матері? Перших звернених до нас ніжних слів? Чи може ще із тих дев'яти місяців “плавання” у теплих водах у материнському лоні, місяцях затишку та комфорту, в яких, мов шумом прибою, наш ритм життя визначався мелодією материнського серця, звуками голосів різних, що лунали десь здалека, із іншого, поки що невідомого нам світу?

І тоді одного дня у тому світі нам стає тісно і материнські потуги починають виштовхувати нас у інший світ – світ, у якому огортає нас уже не вода, а повітря, не темрява, а світло і усе багатство барв; світ, де звуки, що колись були приглушеними і далекими раптом

* Антуан де Сент Екзюпері, Маленький принц. Оскільки дана книга побудована на основі сюжету Маленького принца, щоб уникнути надміру посилань, автор надалі не даватиме приміток там, де з тексту зрозуміло, що цитується саме книга Екзюпері.

стануть близькими, а материнське серцебиття віддалиться і зникне – світ поки що чужий і зовсім незнайомий...

Народившись, у цей невідомий світ маленька дитина плаче. Вона не знаходить у ньому того комфорту, тепла та затишку, до якого уже так звикла за дев'ять місяців життя у своєму попередньому світі.

Мабуть схоже пережиття ми маємо у дорослому віці, коли доводиться десь довго їхати далеко від рідного дому. Приїжджаєш на чужину і розумієш, що означає те слово "чужина" – цей невідомий, чужий тобі, а ти йому світ – і тоді хочеться кричати, і зі страхом думаєш, навщо ти сюди приїхав, і чи було тобі то треба, і що ти будеш тут робити увесь той визначений час – і так сильно хочеться назад додому...

Але коли у тому чужому світі тебе зустрічають привітні, добрі люди, які чекали на тебе, які раді зустрічі з тобою – тоді отой невідомий світ раптом стає яснішим і ти усміхаєшся йому і ступаєш по ньому з радістю.

Отак і з новонародженою дитиною. Її плач стихає, коли вона опиняється в обіймах матері і чує світлий предобрий голос, який шепоче їй найпрекрасніші в світі слова: "Ти моє сонечко, моя пташечко прекрасна, яка ж ти у мене красива, яка гарна..."

Якщо вам доводилося бути на пологах, ви знаєте яка це прегарна мить. І ви знаєте, що тоді дитина заспокоюється і засинає. І коли вона спить на її обличчі можна інколи вловити уже першу усмішку. Лікарі кажуть, що ця усмішка – ангелам, бо з'являється вона у сні тоді, коли на дитину ніхто не дивиться – може хіба що ангели, що спустились із неба проспівати їй її першу колискову...

За пару тижнів цю усмішку дитина вперше скерує матері чи батьку у відповідь на їхню, і ця мить засвідчить, що дитина зробила для себе перше велике відкриття – цей світ привітний і йому можна усміхатись...

У цьому переливі усмішок між батьками та дитиною криється велика таємниця її розвитку. Перша і найбільша потреба, з якою приходить дитина у цей світ – світ чужий і невідомий, світ у який вона народжується безпомічною і незахищеною – це потреба бути прийнятою з радістю і любов'ю своїми батьками. Потреба відчувати, що вони чекали на твій прихід і ти є для них радістю, вони уважні до твоїх потреб, дбають про те, щоб ти отримала усе, що необхідно тобі для розвитку, щоб чулася в цьому світі затишно. Тоді дитина може мирно спати і усміхатись ангелам небесним, а тоді прокидатися на світанку і усміхатися своїм земним ангелам – батькам... Тоді вона може не боятися цього світу, але усміхатися йому, любити його, і, місяць по місяцю, набираючи сили та нові рухові вміння, вирушати його досліджувати...

Мій похресник Петро навчився повзати, ходити, бігати значно швидше за вікову норму. В три роки він одержимий жагою пізнання світу – його цікавить кожне дерево, кожний кущ, кожна нірка, кожен предмет. З саявом в очах він гасає по парку довкола лавки, на якій ми сидимо з його мамою. Але що пару хвилин він повертається до мами, вилазить їй на коліна, щоб всього лиш на пару хвилин пригорнутись до неї, і тоді бігти далі... В один із таких "заходів" він попросився: "Мамо, можна я тебе трохи полюблю..." А уже потім, коли ще трохи підріс, якось у церкві сказав їй таке. Просто так. Ні з того, ні з сього. "Мамо, я тебе теж люблю..."

І чи не тому в нашій українській культурі так оспівана і возвеличена святість батьківського покликання, що народ оддавна це знає і відчуває, що так багато в житті людини

залежить від її батьків, від того, як вони приймуть її у цей світ, якого дорогою настановлять жити?

Це – з “Сватання на Гончарівці”. Донька під час заручин каже матері: “Дякую Вам, мамо, за те, що будили мене рано, що добра навчали...” І все – тільки за дві речі! Але які!

Будити рано.

Ви знаєте, як багато залежить від того, як тебе вранці будять. Навіть вислів маємо – коли людина якось не в настрої, усім не задоволена, питаємо: “Ти що сьогодні не з тої ноги встала?” Ви знаєте, як будить свою дитину Мама?

Одного разу, коли я прийшов провідати похресника, він спав. Ви розумієте, що мати дитину з таким бурхливим темпераментом то чи мале випробування, то ж я і не здивувався, як одного разу застав його маму Галя в парку з книжкою, яка називалась “Що робити, коли твоя дитина зводить тебе з розуму?” То може і звідти цей жарт – “люблю дітей, коли вони сплять”. Отож такий невгамовний і нестримно активний син не дивно, що втомлює і виснажує рідних після усіх спроб хоч трішки його вгамувати. А тут він спав. І Галя була зовсім іншою. Вона загадково поманила мене за собою і мовила: “Петро спить, ходи подивись, який він гарний...” Ми підійшли тишком до його ліжечка. Він лежав з привідкритими устами та краплинами поту на чолі... У такі миті хочеться бути художником... А Галя дивилась на нього зачарована, замилована – і я відчував, який могутній невидимий зв'язок є між ними...

Коли матір будить вранці свою дитину, вона спершу милується нею... Ви розумієте, чому при заручинах донька буде дякувати їй за це, чому потім роками буде згадувати ці світанки, відтворювати їх уже своїм дітям, співати про них пісні...

“Скільки років, моя мамо,
Ви мене будили рано,
Промінь сонця зустрічали солов'ї.
Пастухи череду гнали,
На сопілках вигравали,
Горлицею воркотили Ви мені.”

За що ще дякує донька матері? – “За те, що добре навчали”. О, з тим добром, то теж ціла історія. Тепер ми живемо у світі, який вражає нас своєю жорстокістю. Вона вражає нас, коли стикаємось з нею особисто в під'їздах наших будинків, чи у темних вулицях, що ведуть до них. Вона вражає нас з газетних шпальт та телепередач. Ми стикаємось із злочинами неймовірної жорстокості, злочинами, що коїть людина людині – і вражені питаємо себе, як людина може піти на таке, звідки у ній береться це зло, як може бути так, щоб у серці не було, ані крихти співчуття? Ми думаємо, чому у серці того злочинця нема добра. І це питання неминуче приводить нас до іншого – звідки береться доброта?

Ви знаєте відповідь на це питання. Ви пам'ятаєте, за що дякує донька під час заручин. Жодна дитина не народжується злою. Жодна не народжується для того, щоб стати злочинцем чи із задатками такого. Психологічні дослідження показали, що діти народжують із здатністю до емпатії – співчуття, і уже на першому році можна зареєструвати, як дитина засмучується, коли плаче хтось із її рідних. Вона відчуває смуток рідних і співчуває... Дитина виростає злочинцем не тоді, коли народжується без здатності до співчуття, але тоді коли ця здатність придушується в ній надто жорстоким світом...

Але вернімось до того, як мати добре навчає. Уже п'ять років я прошу своїх студентів написати в якості курсової роботи спогади про дитинство. Я люблю читати ці спогади. Мені зворушливо відкривати усі ті історії доброти. І в багатьох з них є схожі речення: "Моїми найбільшми вчителями у житті були мої батьки, бабця, дід. Вони навчили мене найважливішого – любити людей, вірити в себе, мудро жити..." І тоді багато-хто додає ще щось – справді дивовижне: "Але вони учили мене цьому, не читаючи мені жодних лекцій, не даючи жодних настанов. Вони учили своїм прикладом. Вони допомагали мені зрозуміти, що є добро, а що зло. Вони просто немов перелили в мене свою любов до людей, до життя, до Бога..."

І я згадую при цьому свою покійну бабцю. Вона теж ніколи не давала уроків – вважала себе надто неграмотною, щоб когось щось учити. Водночас її "уроки" відбувались якось самі по собі і не стираються із пам'яті.

Якось на свята прийшов до нас п'яний сусід в надії "що наллють". І хтось з рідних якось грубо висловився про нього, велів "гнати того алкоголіка". Бабця здригнулась: "Так не можна ставитись до людини. Не мусиш давати пити, але прийняти як людину мусиш. Ти ж не знаєш, що в нього за біда, чому він п'є..."

Отож отак мати будить, а потім уже під час дня дитина просто вчиться від батьків доброти, звісно ж, коли вона в них сама є...

А ще є колискові пісні... Вам же співали колискові, ви знаєте...

Ой повішу колисочку в саду на сливочку,
Буде Господь колисати мою дитиночку.
Буде Господь колисати, ангели співати,
Буде моя дитиночка в колисочці спати.
А-а, а-а, люлі...

Гуцули кажуть, як стрінуть злу людину: "Тобі що не співали в дитинстві колискових?"

І отак дитина рік по році росте, мати вбачає, що у ній ось-ось з'являться риси юнака, чи юнки, а тоді ще пару літ і полине вона у світ широкий... І береться вишивати своїй дитині рушник чи сорочку. Ви знаєте, червоним та чорним. Немов це останній урок у дорогу, у незалежне життя: будуть і радісні події, будуть і сумні, буде любов, але буде й страждання. Бо таке життя. Така доля. Але з того усього ми маємо витворити красиве полотно життя, переплести червоне і чорне у візерунок... Долю не вибирають – її приймають, а от життя ми творимо... А тоді той рушник чи сорочку дарується в дорогу – як благословення, як віра у свою дитину, у її зміцнілі крила. Чи може бути більший подарунок?

"Моя мама подарувала мені віру в те, що наді мною світять зорі і мої зорі – високі," – писав у спогадах Михайло Осадчий. Чи може бути більший подарунок?

А тоді лишається чекати, виглядати уже дорослих дітей із дороги. Радіти їм на свята. Вкладати у торбину гостинці, а очима в душу – усю любов; і знову проводити їх до воріт, а то і край села у дорогу. І знову чекати. Молитись і чекати...

А тоді, ще як пощастить, змогти побачити їх востаннє, щоб востаннє поблагословити і сказати їм, як Ісус своїм учням: "Я не покину вас. Я не залишу вас сиротами. Я завжди буду з вами." Любов же сильніша за смерть...

Коли бабця лежала важко хвора і тітка плакала біля її ліжка, та спокійно, мирно промовила: "Не бійся, я ніколи вас не покину, я завжди буду з вами..."

Отака ця любов. І наш народ знає про неї. Вона – в його серці. Святість матері, святість батька...

Усе це звісно дуже спрощено. В книжках з дитячої психології можна знайти стільки деталей і стільки порад про те, як у кожен вік дитини міняються її потреби і як по-іншому слід батькам на них відповідати. Але коли батьківське серце справді любить, воно тоді відчуває і розуміє дитину і знає, як на них відповісти без жодних книжок та poradників. Але якщо щось заважає йому любити, хіба від поради любити дитину з'явиться любов?

Коли серце справді любить, воно визнає таємницю дитини. Батьки чекають на дитину, вони не знають, якою вона буде, якою виросте – для них це таємниця і загадка. І їх бажання просто допомогти дитині стати собою, розвинути свої задатки, свої здібності, своє покликання. Жолудь не треба силувати стати дубом – треба тільки дозволити йому прокинутись до своєї природи...

Любити дитину – це прийняти її у цей світ з радістю, але не як свою власність, а як таємничого гостя. Прийняти на певен час, щоб дозволити їй потім піти далі своєю дорогою – співати свою пісню.

Прийнята з такою любов'ю дитина може навчитися усміхатися цьому світу і її серце відкриється до того, щоб любити... Її чекає ще довга дорога попереду, щоб ця здатність любити зросла і стала справді зрілою, але починається ця дорога з отієї першої усмішки, що переливається між нею та її батьками...

Світ самотності

На жаль, не завжди воно буває так. На жаль не завжди дитина є бажаною, ще коли вона тільки в утробі. І не кожне народження є радістю для батьків. І не кожній дитині доводиться чути теплі слова привітання. Не кожна була очікувана з радістю і нетерпінням. Не кожній усміхаються. Не до потреб кожної є уважні. Не кожній дарована свобода розвитку.

Одна з найбільших трагедій – коли дитина росте без сім'ї. Є діти сироти. На жаль більша частина з них – при живих батьках. І на жаль далі є дитячі будинки, які ніколи не замінять дитині сім'ї. І на свята добрі дяді і тьоті привозять дітям подарунки – цукерки і м'які іграшки – зайчиків, ведмедиків, собачок. Діти з'їдять цукерки. А от, що робити з іграшками вони не знають – коли тебе ніхто не обіймав, не пригортав, як можеш ти пригортати до себе іграшки? Невдовзі ті іграшки будуть вишикувані в рядочок на полицях дитячих шафок...

Уже давно доведено, що в перші роки життя дитина повинна рости в сім'ї. І якщо у дитини нема своєї або та, що є, є загрозовою для її розвитку – то дитину потрібно або усиновити іншій сім'ї або віддати у фостерну сім'ю – тобто таку вибрану соціальними службами, в якій є позитивна психологічна атмосфера, і яка прийме цю дитину на виховання при фінансовій підтримці з боку держави. У 2000 році міністр охорони здоров'я Швеції заявив, що в їх державі не залишилося більше жодної дитини, яка виховувалась би не в сім'ї. Коли ж таке станеться і у нас в Україні?

У будинку дитини у відділенні для грудних дітей рідко почуєш дитячий плач – коли ніхто не відгукнеться, навіщо кликати? На обличчях дітей не побачиш усмішки, і її не викличеш лагідними словами чи грою. Діти лежать у ліжечках і не бавляться, не гулять – вони можуть спати, можуть смоктати палець чи кут подушки, ритмічно розгойдуватись, а чи застигло дивитися в одну точку. І коли візьмеш дитину з ліжечка на руки – вона мов бездушна лялька – не горнеться до тебе: вони просто не знають, що можна горнутися...

Дослідження дітей, що вирости в будинку дитини, показали, що в них іде затримка фізичного, емоційного, розумового розвитку, знижений імунітет, частіше простудні захворювання, підвищена смертність у ранньому дитячому віці. Затримки фізичного та розумового розвитку з часом можуть і компенсуватись, але от порушення емоційного розвитку залишаються здебільшого на все життя. І найбільшою трудностю для таких дітей у дорослому віці буде мати здорові емоційні стосунки з іншими людьми – мати близьких друзів, щасливу сім'ю, бути хорошими батьками своїм дітям. А якщо цього нема – то що тоді це за життя? І від цих ран на серці їх не врятує, ані покращене харчування, ані чистота та гігієна приміщень, ані дорогі іграшки чи "гуманітарні" візити гостей з України чи з закордону...

Пам'ятаю, як колись ще студентом-медиком я зайшов у одну з дитячих палат у лікарні і побачив там маленьку чотирьохрічну дівчинку. Тоді я чомусь зразу подумав, що вона сирота. Вона сиділа на кріслі і їла ложечкою печене яблуко. Вона була гарно вбрана, зачесана – не було жодних зовнішніх прикмет сирітства. Але я запитав у жінки, що була в палаті з іншою дитиною, і виявилось, що моя підозра справдилась. Я сів порозмовляти із дівчинкою. Вона намалювала мені великого ангела, до якого вона молиться і просить, щоб він допоміг її мамі знайти її і забрати додому. Вона провела мене до дверей відділення, запиталася, чи я прийду ще.

Я потім довго старався розгадати, що ж було у ній таке, що видавало її сирітство. І потім у якусь мить я збагнув – її сирітство відчувалося у тому, як вона їла яблуко; вона їла

Його так, немов виросла на маленькій планеті, де крім неї нема нікого і де вона змалечку звикла жити лише сама... І я згадав тоді про маленького принца...

Не усі страждання і не усі рани на дитячому серці є лише від того, що у дітей немає сім'ї. Часом живе дитина в сім'ї – а чується мов сирота...

Я знаю одного молодого чоловіка, якому повторно сниться один і той же сон, страшний сон, якому він не знаходить пояснення. Йому сниться, що він з болем та люттю кричить своїм батькам: "Краще б я був сиротою!" Він будиться переляканий з криком і нічого не може зрозуміти. Він каже, що у нього прекрасні батьки, які тільки ним і займаються, йому посвятили усе своє життя, дуже його люблять. Тільки чомусь попри те він чується в житті нещасливим, не може одружитися, його не радує його престижна професія, його взагалі мало що радує у житті... І коли трохи ближче придивитися до його сім'ї, то бачиш, як душить любов батьків їхнього сина; вони з дитинства ізолювали його від ровесників, усі зусилля прикладали до того, щоб зробити з нього вундеркінда, сприймали свою дитину як особливо обдаровану, нерівну іншим. Завжди хотіли бачити його найкращим учнем. Тоді вибрали йому престижну професію, переконали – що для нього вона найбільше підходить. А от дівчина, з якою він зустрічався, йому не підходить, бо "не того вона роду". І він чомусь їм повірив, послухався. І роботу знайшли йому відповідну, і машину купили. А він чогось нудиться життям... А може то тоді, коли я знав його, нудився, може тепер уже вважає, що в порівнянні з іншими він дуже щасливий...

Згадую історію іншого юнака, який у сімнадцять років робив уже декілька спроб самогубства. Батько пішов з їх сім'ї, коли йому було лише п'ять років і так більше і не з'являвся. Мати лишила його на бабцю, а сама поїхала у Москву за якимось новим кавалером. А бабця була завжди на все зла і усім незадоволена, і внук її цікавив дуже мало. Він молився на маму і чекав, коли вона повернеться до нього назавжди. Вона повернулась аж через п'ять років. Подарувала йому плеєр. Коли ж на вулиці хлопці, жорстоко побивши його, відібрали подарунок – мати, немов не бачачи горя сина, верещала на нього, як він не вберіг таку дорогу річ... "Я ніколи не був потрібен своїм батькам. Я ніколи нікому не чувся потрібен у цьому світі, – говорив хлопець. – Тож навіщо мені жити?.."

Мабуть у кожній дитині в дитинстві є миті, коли вона чується сиротою. Бо усі батьки, навіть найдобріші, є люди, а людям притаманно бути недосконалими, мати свої перепади настрою, свої дорослі клопоти, свої періоди депресій, свої успадковані з дитинства психологічні комплекси та проблеми. Тому ми усі знаємо в дитинстві періоди, коли відчуваємо самотність, відкинення, нерозуміння з боку батьків; миті, коли стикаємось з умовністю любові дорослих, коли відчуваємо, що нами маніпулюють, використовуючи нашу слабкість та беззахисність.

Коли це тільки періоди та миті, це можна перетерпіти, пережити, але ж скільки дітей ростуть у цьому безперервно? Скільком доводиться відчувати лише умовну любов, коли ти потрібен тільки тоді, коли виконуєш певну роль, а поза нею ти ніхто. Ця приписана дитині роль може бути дуже різна – кому сімейного героя, а кому виродка – але коли дитину тільки такою і сприймають, то їй нічого не залишається, як вірити, що такою вона і є...

Пані Оріся проживає своє доросле життя як маленька сіра мишка – у нірці... Вона не наважується на жоден ризик, боїться починати у житті будь-яку справу, відмовилась від творчої і перспективної посади, поміняла її на рутинну, бюрократичну, бо боялась невдачі, боялась, що нічого у неї не вийде. Має кількох знайомих, з якими інколи спілкується у вільний

час, але друзями назвати їх не може. Уникає нових знайомств, боїться відкритися іншим. Їй під сорок – а живе далі з батьками, не вірить, що може зацікавити собою якогось мужчину, хоч і каже, що рада би була одружитись... Її мама досі критикує кожен її крок. “Так було з дитинства, – зізнається пані Оріся, – Усе, що б я не зробила було не так, з якогось віку мені взагалі розхотілося старатися зробити щось добре...”

Та і якою б хорошою не була атмосфера сім'ї, вона не зможе повністю оберегти дитину від зіткненням з болем, з самотністю. Рано чи пізно дитина починає виходити поза межі сім'ї і досліджувати світ поза нею – світ ровесників, світ дорослих. Немов маленький принц, кожен з нас вирушає у цей світ у пошуках друзів. З відкритим, лагідним серцем дитини ми вирушаємо у пошуках друга...

І який світ відкриваємо ми? Чи не доводилось і нам на якомусь певному етапі свого дитинства відкрити ту сумну істину, яку відкрив маленький принц – так часто дорослі немов кожен на своїй окремій планеті, у своєму маленькому світі і їх ніхто інший по-справжньому не цікавить. У психології це називається егоцентризмом, тобто коли центром людських бажань, зацікавлень є лише її “єго”, тобто її нездорове “я”. Так для честолюбця, відкрив маленький принц, важливі лише оплески, його цікавить лише, щоб ним усі захоплювалися, а інша людина для нього є лише дзеркалом, у якому він милується власними відображенням. А якщо ж вона таким дзеркалом бути не хоче – він просто перестає її помічати. Біля честолюбця маленький принц почувся самотнім. “Йому не потрібен друг” – подумав він. Але на інших планетах виявилось те саме, просто інших дорослих цікавили інші речі – влада, знання, бізнес. І вони усі думали про себе, що вони дуже важливі і дуже серйозні, але нікому з них не потрібен був друг...

У такому світі самотності, світі відчуженості однієї людини від іншої, світі егоцентризму та байдужості холодно і самотньо лагідному серцю маленького принца. В такому світі лагідному дитячому серцю хочеться завити з болю...

Чи у вас у дитинстві була мить, коли вам хотілося завити з болю? У мене була. Це було десь, мабуть, у сьомому чи восьмому класі школи. На спільних з дітьми батьківських зборах мене при батькові, всіх дітях і їх батьках зганьбили та принизили, обізвавши найганебнішими словами, звинуватили, не знаючи, як виглядала ситуація зі сторони учня, але лише з боку вчительки, звинуватили, не намагаючись ані вислухати, ані зрозуміти. Я відчув тоді, що на мене дивилися з огидою, як на останнього мерзотника. Я спеціально затримався в школі, щоб повертатися додому самому. Тоді була зима, я йшов через парк по великих кучугурах снігу. Мені не хотілося нікуди йти. Мені не хотілося жити в оцьому світі. Водночас відчував, що знайшлась би в ту мить одна людина, яка поставилась би до мене без осудження, але зі зрозумінням – я мабуть би розридався від зворушення і вдячності. Але того не сталося і врешті я вкляк в якусь кучугуру і довго вив...

Дитині важко довго нести у серці біль, вона не зможе довго вити. Деякі, особливо вразливі та ранимі, можуть зробити спробу самогубства. Так, тепер ми уже знаємо цю сумну статистику. Виявляється, самогубства скоюють не лише дорослі та підлітки, але й діти – коли біль особливо нестерпний і нема поруч нікого, хто б міг підтримати... Інші, сильніші, просто спробують придусити цей біль, витіснити його у підсвідомість. А разом з ним і усю дитячу відчуттєвість, емоційність, життєрадісність – усю сферу почуттів. Так дитина придушує в собі своє серце – щоб воно не боліло, щоб не заважало жити, не заважало адаптуватися до дорослого світу...

Але витіснити біль не означає позбутись його. Насправді ми лише ховаємо його в глибину душі від себе і від інших. Але ж і там він постійно болітиме і не даватиме серцю спокою. Тому людина буде змушена величезну енергію психіки скерувати на те, щоб продовжити цей самообман, щоб утримати це витіснення. Для цього використовуватиме різні захисні механізми. Хтось, хто чувся, що батьки не люблять його такого, як він є, чувся меншовартісним, буде з усіх сил намагатися утвердитись у житті, та не просто утвердитись – а стати кращим всіх. Хтось, хто чувся невартим уваги – завжди намагатиметься опинитись в центрі уваги інших, поводитись так, щоб обов'язково бути поміченим. У такий спосіб людина стає свого роду узалежненим наркоманом – щоб придусити біль, вона постійно потребує "ін'єкції" наркотику. Без нього вона просто приречена мучитись, здобуття наркотику стає її головною ціллю у житті, головною мотивацією поведінки. Погляньте на честолюбця – він постійно прагне оплесків...

У такий спосіб, витісняючи біль, людина витісняє і власне серце з усіма його прагненнями, почуттями та знаннями, а натомість нею починають керувати нездорові бажання та узалежнення. Вони визначатимуть нездорове формування особистості.

Без розуміння та підтримки дитина просто не може витримати свій біль, і коли її психологічні потреби не задовольняються у природній спосіб, вона вимушена витіснити свої почуття і вдаватися до усіх тих захисних механізмів. Трагедія лиш у тому, що з часом усі ці наркотики глибоко спотворюють душу і на усе життя роблять людину своїм рабом...

Ви знаєте, що думає дитина, коли відчуває, що батьки її не люблять? Вона думає, що це тому, що вона погана. Зрештою це ж часто кажуть їй і її батьки. Вона не може дозволити собі усвідомити, що проблема є не в ній, а в її батьках, в їх нездатності любити. Вона не може собі цього дозволити, бо тоді їй нема ніякої надії – батьків же вона не змінить, а от себе вона може спробувати змінити, і може тоді батьки зможуть її полюбити. Так у дитяче серце вселяється нелюбов до себе, самовідкинення – найбільша, найстрашніша отрута для серця. У такий спосіб у дитині вмирає її природність, її безпосередність, її безмежна життєрадісність, усе багатство її почуттів. Так у дитині вмирає її справжнє "я".

А що натомість? Натомість дитина з усіх сил намагається стати такою, щоб її полюбили, щоб її прийняли, щоб вона сподобалась і іншим, і сама собі. Вона стає штучною. Вона починає грати ролі. Носити маски. Деколи ці ролі підказують самі дорослі, наприклад: "Ми будемо тебе любити, коли ти будеш у нас найкращою ученицею в класі". Деколи ж ця підказка не звучить так явно і тоді дитина шукає взірця, приклада – якою їй стати, щоб її полюбили. А так як вона хоче, щоб її в першу чергу полюбили її батьки, то на кого ж, як не на них вона намагатиметься стати схожою?

Так діти переймають характер своїх батьків і часто далеко не найкращі їх риси. Ви знаєте, як у деяких родинах є ціла традиція, що передається з покоління у покоління – завжди принижувати один одного, вишукувати недоліки один в одному, шукати винних... А в деяких і значно страшніша – традиція сімейного насильства, традиція кримінального життя. Ви знаєте що 95% відсотків дорослих, які жорстоко фізично скривджують своїх дітей, були у такий же спосіб скривджені в дитинстві власними батьками...

Але є й інша, більш обнадійлива статистика – частина тих, хто був скривджений сам, виростають прекрасними батьками – добрими, відчуттєвими, які кажуть: "Я не хочу, щоб моя дитина пережила те ж, що і я". І знаєте, що допомагає їм такими стати? – Присутність у їх дитинстві іншої людини: бабці, діда, вчительки, друга – яка їх любила, яка відчувала їх біль, і

своєю підтримкою допомогла їх серцю не закритися, не закам'яніти. Коли ти спізнав справжню любов, ти можеш розпізнати тоді і скривдження. Якщо ж її нема, то й останньому ти не знаєш альтернативи – і та сама історія повторюється уже із твоїми дітьми...

Отож, у такий спосіб дитина втрачає своє серце, а натомість стає штучною, починає грати певні ролі у розписаному для них іншими нездоровому сценарію, починає вірити, що ця роль – це і є її справжня суть; починає надіятись, що через свою роль зможе завоювати прийняття інших...

Роль стає настільки важливою, що з часом забувається, що спочатку ти просто шукав друга...

Роль стає настільки важливою, що з часом і забуваєш про серце, про його бажання життя та свободи...

Роль стає настільки важливою, що поза нею, поза приписами сценарію людина уже не бачить і не чує нічого... Це немов гіпноз – ти бачиш тільки те, що тобі приписано бачити, ти уже не можеш побачити, як у тій казці Андерсена, що король голий...

В очах згасають вогники і ми стаємо отими дорослими людьми, що живуть на своїх окремих планетах і думають, що вони дуже серйозні, поважні і зайняті чимось дуже важливим...

І життя проходить повз нас...

Немає більшої трагедії, ніж втратити власне серце...

У полоні власного "я"

Немає більшої трагедії, аніж жити без серця... Бо то дуже бідне життя.

Одного разу маленький принц завітав у магазин. "Добрий день", – мовив маленький принц. "Добридень", – озвався крамар.

Він продавав удосконалені пілюлі, що тамують спрагу. Проковтнеш таку пілюлю, і потім цілий тиждень не треба пити.

– Навіщо ти їх продаєш? – спитав маленький принц.

– Від них велике заощадження часу, – відказав крамар. – За підрахунками експертів, людина заощаджує за тиждень п'ятдесят три хвилини.

– А що роблять у ті п'ятдесят три хвилини?

– Та що хочеш.

"От якби я мав витратити п'ятдесят три хвилини, – подумав маленький принц, – я просто пішов би до джерела..."

Коли ти живеш без серця, тобі уже невідома радість просто піти до джерела, радість чути його дзюркіт, радість ковтка води. Без серця усе життя мов у тумані.

Одного разу я проводив у школі психологічне тестування дітей п'ятого класу. Дітям потрібно було на кожне слово, що я називав, швидко написати щось, що у них асоціювалося із цим словом. Я був вражений результатами. На слово мрія діти писали мільйони доларів, мерседес, відеоплеєр і багато схожих речей. І ті ж самі діти на слово щастя писали щось зовсім інше. І я ніколи не забуду, що написала на це слово одна дівчинка. Це, на мій погляд, найвлучніше визначення щастя, яке я коли-небудь зустрічав. Вона написала: "Щастя – це коли падає сніг..."

Вони уже навчились від дорослих і від телереклами, що треба мріяти про багато дорогих речей. Але вони ще не встигли забути, що для щастя треба так мало – просто, щоб падав сніг...

Ви пам'ятаєте, який сніг падав у дитинстві? Ви пам'ятаєте, якою це було подією? В дитинстві, коли падав сніг ти відчував його так, що немов сам ставав снігом, ти жив ним...

А пам'ятаєте, як той сніг топився весною і на вулиці текли струмки, а з ними пливли ваші кораблики? А теплі весняні грози і ще тепліші калюжі після них? А дерева? А пса, що жив у підвалі вашого дому? А кольори? А звуки? А безмежне відчуття дива? А свою дитячу лагідність і безмежне бажання добра усьому?

А тепер подивіться на світ довкола... Прислухайтеся до свого серця...

"Мені здається я не бачу світу довкола себе, – розповідає Юля, студентка другого курсу престижного львівського вузу. – Єдине, що для мене важливо, це мої оцінки. Я і так найкраща студентка на курсі, але все рівно вчуся допізна, бо боюсь, як викладач питає щось, чого я не буду знати – не переживу того сорому. А як на семінарі хтось виступить краще за мене – то мов ніж мені у серце. А не отримати на екзамені найвищу оцінку – то буде уже катастрофа. Я не маю друзів серед однокурсників, вони – лише конкуренти. Недавно зустріла на вулиці свою однокласницю, а вона така щаслива, задоволена, розповідає, що познайомилась з якимись дуже гарними людьми. А я слухаю її і не розумію, як вона може бути

такою щасливою? Чому вона не мучиться так, як я? Чому їй зовсім не важливо бути у чомусь кращою за інших?”

З Юлею нецікаво розмовляти. Кожен раз при зустрічі вона буде говорити лише про свої нові досягнення, нові успіхи та відзнаки. Її справді дуже мало цікавить ще хтось крім неї.

Вона народилася першою дитиною в сім'ї, що в своїх "елітарних" колах посідає особливий статус. Відповідно змалечку батьки хотіли, щоб і доня була особливою. Уже з першого класу, при кожній перемозі тато підкидав її на руках зі словами: "Ти у мене найрозумніша дитина в класі!" – відзначав її успіхи перед гостями, вітально перетворив у музей з її грамотами, медалями, фотографіями перемог.

Тепер вона так мало бачить і так мало відчуває...

Я люблю це порівняння, яке колись почув. Немов вас посадили у автобус, щоб відвідати якесь надзвичайне, дуже красиве місце, яке ви ніколи не бачили. Та усю мандрівку ви тільки сперечалися, хто має право сидіти на найпочеснішому місці в автобусі, порівнювали себе один до одного, з'ясовували стосунки. Усі прекрасні краєвиди майнули повз вас.

І отак усе життя може промайнути повз нас, коли ми живемо без серця. Весна, літо, осінь, зима. Усі прекрасні краєвиди. Люди. Небо, зорі. Усе. В той час ми будемо спати і нам буде снитися сон, що для нас, наприклад, дуже важливо досягти чогось надзвичайно, перевершити інших, стати переможцем. Ми переживаємо в тому сні надзвичайні пристрасті, усе віддамо заради перемоги і думатимемо, що отой сон, то насправді не сон, а і є наше реальне життя і наша найважливіша у ньому справа...

Чи не тому в усіх світових релігіях та духовних вченнях так сильно звучить цей заклик: "Прокиньтесь!" Чи не тому усі духовні вчителі людства впродовж віків закликають нас до духовної свободи?

Найстрашнішим у цьому рабстві є те, що ми не свідомі його; ми живемо у своїй камері, але не знаємо, що це не є усе життя, що поза її стінами є величезний світ, про існування якого ми навіть не здогадуємося. А якщо нам у житті щось не подобається, то ми домагаємось змін в інтер'єрі камери, в освітленні – ми думаємо, що це щось змінить, що це зможе зробити нас справді щасливими. Ви ж знаєте, скільки уваги ми приділяємо часом меблям...

Нами керують сили, яких ми не усвідомлюємо – вони визначають, як ми поведимось, що думаємо, що говоримо, вони визначають нам усю долю. А ми думаємо, що то наш власний вибір, і не бачимо, що вони насправді ламають нам її... Наше життя стає схоже на життя бездушної театральної ляльки, яку хтось через невидимі ниточки заставляє рухатись, за якусь хтось сміється, плаче, промовляє слова – але ми не знаємо, що усе це не йде з нашого серця, усе це чуже, неправжнє...

Узалежнені від свого наркотику, ми не можемо ніколи бути справді щасливі – щастя, для якого ми були створені, буде замінене на ряд маленьких насолод від чергової "ін'єкції", насолод, які лиш на якийсь короткий час скрашуватимуть відчуття внутрішньої пустки – але по них нас завжди чекатиме новий приступ абстинентного синдрому*. Нам ніколи не буде дано пізнати повноту і безумовність внутрішньої радості та миру, які присутні в глибинах нашого

* стан, який виникає у узалежненої людини і супроводжується як психічним так і фізичним стражданням, коли вона не отримала вчасно чергової дози наркотику.

духу. Ми ніколи не відкриємо для себе таємницю Ісусових слів: "Царство Небесне всередині вас. Шукайте перше його, а усе інше вам додасться..."

Найстрашніше в житті без серця – що ми без нього ніколи не зможемо пізнати Істину. Ми зможемо накопичувати знання, стати освіченими, навіть високо ерудованими, але без серця ми ніколи не зможемо стати мудрими. Бо мудрість не вивчається, мудрість пізнається, відкривається серцем. Без нього ми будемо вічно обстоювати свою правоту, свій вузький маленький світогляд. Без нього ніколи не зможемо так глибоко подивитися в очі реальності, щоб змогти у покорі визнати: "Я знаю тільки те, що нічого не знаю..."

Життя без серця – це мов життя у гіпнозі, коли ми раз і назавжди насліпо прив'язуємося до того, на що нас закодували.

Ви знаєте притчу про орла, що виріс між курят? Його ще у викраденому яйці підставили під квочку і він змалку ріс між курми, усі його таким сприймали і він себе теж. Він їв хробачків та порпався в гною і ніколи не наважувався розпростерти крила, хоч як вони його не свербіли. А коли високо у небі бачив орла, то разом з курми сміявся з нього: "Яка дурна птиця – не знає, що хробаків треба шукати в гною, а не в небі..."

Загіпнотизовані, без серця ми можемо прожити не своє життя...

Без живого серця ми ніколи не зможемо спізнати Бога. Ми просто підлаштуємо його образ під свої потреби, замінимо своїми уявленнями та ілюзіями, своїми теоретичними формулюваннями. "Бо лише чисті серцем, – написано в Євангелії, – Побачать Бога..."

Ми не пізнаємо Бога, але спізнаємо пекло – тут, на землі. Ми спізнаємо пекло всередині себе, пекло внутрішньої пустки та жахливих сновидінь. Ми спізнаємо пекло міжлюдських стосунків. Бо без серця ми не зможемо любити людей, не зможемо їх відчувати, не зможемо подарувати їм радості та щастя. А хіба може бути більше страждання, ніж усвідомлювати, що ти нікого не зробив своїм життям щасливим, що ти не зігрів нікого своєю любов'ю, що ти тільки мучив інших людей?..

Без серця ми ніколи не зможемо бути близькими з іншою людиною, ми ніколи не спізнаємо дружби, любові – бо як можна бути близьким до когось, коли ти далекий сам до себе? Без серця ми приречені на відчуття самотності та пустки – з людьми чи без людей, з великими успіхами в цьому світі чи без них. "Бо, – каже Ісус, – Що людині з того, як завоює цілий світ, а занепасть свою душу? Що ж бо може дати людина взамін за свою душу?"

Що ж бо може замінити людині її серце?..

"Люди вічно невдоволені там, де вони живуть," – читаємо у Маленькому принці. І здається невдоволені не лише там, де живемо, але й тим, що маємо. Нам немов завжди чогось не вистачає, начебто ми завжди чогось шукаємо, і кожен раз виставляємо якісь нові умови, чого нам не вистарчає до щастя. Вибудовуємо мрії, але навіть коли вони збувається, нам все рівно далі чогось не вистарчає...

Є анекдот, про те як чоловік лазить навколішки по підвір'ю, чогось шукаючи.

Сусід проходив повз та й питає: "Чого шукаєш?"

– Та от загубив ключ і вже півдня шукаю, а знайти не можу.

– А де ж ти його загубив?

– У лісі.

– А чого ж тут шукаєш?

– Бо тут видніше.

Можливо і ми шукаємо не там і не так? Можливо усі наші спроби змінити щось у житті, як хтось влучно порівняв, – це немов спроби чоловіка, якому не подобається його почерк, постійно пробувати писати іншою ручкою?

Найсмішніше у нашому пошуку щастя, що ми шукаємо десь дуже далеко те, що насправді знаходиться зовсім поруч. З вами не траплялося так, що ви півгодини по всій хаті шукаєте ключ, який знаходите потім у кишені штанів, у які ви вбрані. Або ще смішніше – у власній долоні? Пам'ятаєте, як в Алхіміку Паоло Коеля – треба покинути власний дім і пройти півсвіту в пошуках скарбу, щоб довідатись, що він закопаний у тебе вдома?..

Тому можливо перше, що ми маємо зробити, це припинити міняти ручки в надії змінити почерк. Змінити напрям і метод пошуку. Спинитись і прислухатись до того, що всередині нас.

Ні, ми не почуємо одразу своєї пісні. Ні. Ми почуємо безліч голосів нашого еґо*, які будуть противитися тому, що робимо і переконуватимуть нас, що це безумна затія. Ми почуємо вихор думок, спогадів, почуттів, які стрибають у нашій свідомості, мов мавпи у джунглях. У нас з'явиться відчуття хаосу та страх безумства.

Але якщо ми витриваємо у нашому бажанні пізнати себе, зцілити, визволити – то невдовзі відчуємо, як крізь увесь той внутрішній гамір до нас пробивається тихий голос нашого серця...

І тоді воно поведе нас далі цією дорогою самопізнання, дорогою зцілення та свободи.

Найперше, що воно покаже, відкриє нам – це те, що заважає нам жити, ті кайдани, які сковують наші внутрішні сили, ті камені, якими завалені джерела душі нашої. Воно познайомить нас з усіма тими нездоровими силами, які керують нами. Воно відкриє нам правду про те, що вони роблять з нами і нашим життям. Серце не буде питатись нас, чи ми хочемо, щоб це продовжувалось. Воно знає: коли нам відкриється правда, усе стане по-іншому.

Але воно навчить нас також співчуття до себе, воно не зробить так, що ми зненавидимо себе, станемо самі собі огидні, коли побачимо усе, як воно є. Серце навчить нас розуміти себе. Розуміти, що усі ці захисні механізми колись допомогли нам вижити, витримати біль у важкі часи життя. Ми боронилися ними мов парасолькою від холодного, пронизливого дощу. І біда тільки в тому, що коли дощ скінчився і виглянуло сонце, ми далі продовжували носити цю парасольку і боронитися нею уже від сонця, яке навпаки могло б нас зцілити і обігріти...

Серце навчить нас терпеливості у дорозі до звільнення. Воно навчить нас розпізнавати, коли наше еґо в черговий раз буде нас смикати за ниточку, але на цей раз ми просто посміхнемося. Тоді ми уже будемо вільні... А свобода, відкриємо ми, не у відсутності ниточок, а у здатності вільно сміятись...

Серце відкриє нам і більшу правду – про нашу історію, наше минуле, той сценарій, що вкарбували нам у душу, ті ролі, з якими ми себе пов'язали. І воно пояснить нам, що ми насправді вільні...

* Автор користується цим терміном не у класичному фрейдівському значенні, а для позначення сукупності невротичних мотивацій, які визначають нездорову структуру особистості людини. У такому значенні синонімом до еґо найбільш би підходив термін несправжнє "я".

Наше серце відкриє нам і іншу таємницю, що себе справжнього ми не знаємо, що нам тепер тільки належить народитися і отак народжуватися щодня наново. Бо справжнє життя – це коли ти народжуєшся щодня.

Наше серце підкаже, якими ліками гоїти усі внутрішні рани, яку добру поживу тепер ми маємо йому дати. Воно поведе нас цієї непередбачуваною і безмірно прекрасною мандрівкою до внутрішнього зцілення і свободи.

Дорогою до Любові...

Частина друга. Планети людей

“Ці дорослі
такі дуже дивні...”*

* Антуан де Сент Екзюпері, Маленький принц.

Дорога до свободи починається з усвідомлення власного рабства.

Отож і нам прийшов час відвідати разом з маленьким принцом різні планети, на яких ми відбуваємо своє ув'язнення. Ми спробуємо вивчити їх мешканців, культуру, спосіб життя, історію, для того щоб краще зрозуміти їх; зрозуміти, що може допомогти їм звільнитись, прокинутись.

Можливо кожна планета в якісь мірі відкриє і нам таємницю нашого полону, нашої історії і в такий спосіб допоможе пізнати себе і віднайти той загублений ключ, яким відмикаються двері нашої в'язниці – ключ до свободи*...

* У розповіді про короля і честолюбця автор майже дослівно переказав опис Екзюпері. Щодо інших планет автор дозволив собі вільно імпровізувати на основі сюжету з Маленького принца. Що ж до опису різних форм внутрішніх психологічних конфліктів автор опирався у першу чергу на гуманістичну та психоаналітичну теорію особистості, а також теорію еніаграми – стародавньої східної типології особистості.

Планета, на якій людям сняться оплески

Люди, що жили на цій планеті, були вельми особливі. Вони вважали свою планету найкращою, найгарнішою, найважливішою у всесвіті, а себе – особливими, вибраними з-поміж інших людей. Вони жили в розкішних будинках, ходили у вишуканому вбранні, на якому завжди носили різні медалі, що розповідали про їх життєві успіхи, здобутки та перемоги. Ці люди вражали своєю величчю та блиском.

Але найдивовижніше було те, що усім їм снилися однакові сни – їм снилася слава, оплески, успіхи – їм снилися перші, переможні місця п'єдесталу...

А щоб тих місць для усіх вистарчило і мешканці не побилися між собою, прем'єр-міністр цієї планети – її величність Заздрість – безперервно влаштовувала рейтинги, змагання, конкурси у найрізноманітніших номінаціях: найкращий політик тижня, найкращий журналіст, другий після найкращого, третій і т.д. У такий спосіб кожен мешканець знав, де він є у порівнянні з іншими, на кого можна дивитися зверху, а кого треба ще подолати, щоб вилізти вгору. А власне такого роду альпінізм – дертися вгору по драбині успіху – був тут загальноулюбленим видом спорту.

На цій планеті маленький принц зустрів честолюбця.

– А, ось і шанувальник прибув! – скрикнув він, ще здалеку помітивши маленького принца. Адже для честолюбця усі люди – його шанувальники.

– Добридень, – сказав маленький принц. – Який смішний у вас капелюх.

– Це для вітання, – пояснив честолюбець. – Щоб кланятися, коли мене вітають.

– Он як? – здивувався маленький принц.

– Поплещи в долоні, – порадив йому честолюбець.

Маленький принц поплескав у долоні. Честолюбець трохи піднявши капелюха, поштиво вклонився.

Сприймаючи це за атракціон, маленький принц весело заплескав. А честолюбець, піднімаючи свого капелюха, знову кланявся.

Через п'ять хвилин ця одноманітна гра стомила маленького принца.

– А що треба зробити, щоб капелюх упав? – спитав він.

Але честолюбець не почув. Він, як і більшість мешканців планети страждав на вибірккову глухоту. При цьому захворюванні люди не чують нічого, крім похвали.

– Ти ж справді захоплюєшся мною? – спитав він маленького принца.

– А що означає захоплюватись?

– Захоплюватись означає визнавати, що я найкращий, найгарніший, найбагатший і найрозумніший на цій планеті.

– Але ж я познайомився тільки з тобою, як я можу порівнювати тебе з іншими?

– Ні, ні, – почав із запалом пояснювати йому честолюбець, – Повір я тут справді найкращий. Усі інші мені далеко не рівні. Послухай я хоча б розкажу тобі про своїх сусідів...

Але маленький принц уже не слухав. "Сумне у нього життя, – подумав маленький принц. – Він не може бути щасливим, якщо ним не захоплюються..."

Історія цієї планети

У деяких сім'ях і деяких культурах, які часом охоплюють усе суспільство, а часом лиш певну його частину, діти народжуються уже приречені на нещасливу долю честолюбця. Уже в колиці вони чують від оточуючих один сценарій їх долі, одне життєве кредо: "Ти чогось вартий тільки тоді, коли кращий всіх". Таким батькам потрібна дитина, яка прославить їх і їхню сім'ю. Тож не дивно, що часто в таких сім'ях одна дитина – адже, щоб вона чогось досягла, треба в неї багато вкласти. Такі батьки дуже "люблять" свою дитину (не стільки її, як свій ідеал), усе вкладають у неї (в її успіх), змалечку займаються її "промоцією" (престижна школа, освіта, вибране коло спілкування) і уже наперед готують її до визначеної ними для неї блискучої, зіркової долі. Як у тому анекдоті:

- Скільки років вашим дітям?
- Юристу – п'ять, а лікарю – три!

До тиску батьків на дитину може додаватися тиск суспільства, хворого на зіркову хворобу, тиск мікрооточення – "елітної" школи.

В сім'ї таку дитину змалечку обожнюють, вважають від народження найкращою і найздібнішою. Кожен її маленький успіх, маленька перемога супроводжується гучними сімейними бенкетами та святкуваннями, квартира перетворюється у музей, виставку її почесних грамот та нагород. Уся сім'я одержима оцінками, шкільною успішністю дитини – вони мають бути лише найкращі. І для того, щоб вони такі були, не шкодується ні зусиль на спільне приготування уроків, ні коштів на репетиторів та на хабарі. За усім цим батьки передають дитині підсвідоме послання: "Ми любимо тебе, коли ти найкраща; нам ти потрібна тільки така".

А що ж відчуває дитина? Безумовно страх – страх невдачі, поганої оцінки, страх розчарувати батьків, втратити їхню любов.

У мене на психотерапії був хлопчик-другокласник, якому страх четвірки (він вчився ще по п'ятибальній системі) так заблокував усю його особистість, усі його розумові здібності, що з відмінника в першому класі він з'їхав на двійчника в другому. Він так хвилювався на контрольних, що не міг розв'язати жодної задачки, яку спокійно вирішував вдома. Мама не могла пережити такого "падіння" її єдиного сина, а тому забрала його зі школи додому: "Я ж все рівно знаю, що ти знаєш математику краще за всіх, тож не дозволю, щоб з тебе всі сміялись". У цього хлопця не було вільного часу. Він вчився навіть на літніх канікулах кожен день! Уже сам, без примусу мами!

Можливо дитина і відчуває, що батьки по-справжньому не люблять її, що вони скоріше люблять її оцінки та успіхи, люблять "лікаря та юриста" – але ж вона не може дозволити собі це усвідомити. Адже якщо дитина визнає, що її батьки не уміють любити – вона приречена на самотність – у неї ж нема жодних шансів їх змінити. Отож дитина витісняє це знання із свідомості. А щоб щось приховати, його треба "прикрити" чимось іншим, протилежним. Отож дитина починає ідеалізувати своїх батьків – "вони у мене прекрасні, найкращі, так сильно мене люблять..." Зрештою, чи будуть батьки любити свою дитину, якщо вона їх сама такими не буде бачити?..

Пам'ятаєте того чоловіка, що йому сняться сні "краще б я був сиротою". Йому уже за тридцять. А знаєте, що він каже про своїх батьків? – "Вони просто святі, вони посвятили мені усе своє життя!"

Ну а витісняючи відчуття, що тебе насправді не люблять, дитина “замальовує” його переконанням: “Така як я є, я неварта любові. Щоб заслужити любов, я мушу стати найкращою”.

Ось так за браку пережиття безумовної любові закладається наріжний камінь у фундаменті особистості дитини – це помилкове ототожнення захоплення і любові. Не переживши любові, усе життя вони будуть прагнути захоплення...

Ну а коли твою долю малечку втискається у певне визначене батьками русло – дитина природньо відчуває злість і протест: “Я хочу бути собою! Я хочу свободи!” Але повністю залежна від своїх батьків, вона звичайно ж скориться з їх волею. Чемно почне думати, що це усе в її ж інтересах, що потім буде дякувати батькам: то вона ще мала, а вони краще за неї знають, ким їй бути, вони дбають про її долю. Зрештою дитина настільки звикне з тим, що за неї інші краще знають, що їй справді потрібно, що й про власні відчуття, бажання забуде, витіснить їх, щоб не заважали жити, не створювали конфліктів. Чужі ж, нав’язані прийме за свої власні. Дитина почне ототожнювати себе з роллю, з тим образом себе, який їй представляють – у такий спосіб у ній формується штучна особистість, яка відповідає очікуванням іншим, їх певному ідеалу.

А що ж стається із серцем, із його власними бажаннями, прагненнями та відчуттями? – Воно придушється, витісняється кудись у глибини душі. І так у душі утворюється пуста, велика порожнеча, повне відчуження від себе, абсолютна втрата почуттів...

Страх відкинення, хоч і витіснений, постійно живе у підсвідомості, постійно змушує шукати захоплення, визнання. Позбавлена власного серця, людина уже не знає, хто вона є – отож постійно потребує зовнішнього дзеркала...

Порожнє, мертво, безрадісне життя чекає її попереду...

Загроза вирости узалежненим від оплесків є особливо вираженою для дітей, що народжуються з певними винятковими здібностями. І коли рідні та оточення починають сприймати їх у першу чергу через ці особливі обдарування, коли вони стають кумиром у своєму середовищі, коли ними усі захоплюються, рано чи пізно дитина починає вірити у свою вищість над іншими. “Мною захоплюються тільки тому, що я маю ці виняткові здібності,” – думає дитина і їй не залишається іншого вибору, як жити заради своєї зіркової кар’єри.

Проте наявність особливих здібностей не є визначальною у такому нездоровому формуванні особистості. Вплив сім’ї та оточення відіграє дуже велику роль. І часом буває навіть так, коли неповносправна дитина (а таких людей наше хворе суспільство переважно сприймає за меншовартісних, неповноцінних) ідеалізована батьками виростає з тим самим зоряним синдромом.

Як от Анна, 27-річна жінка з синдромом Дауна, яка проживає в груповому будинку для осіб розумово неповносправних. Походить з родини високопоставлених чиновників, які з дитинства виховували її в дусі “раз уже в нас дитина з синдромом Дауна, то вона має бути найбільш розвинутою серед усіх дітей з синдромом Дауна”, вкладаючи великі кошти в її “розвиток”. У 27 років Анна переможець параолімпійських ігор по кінній їзді, вміє трохи грати на фортепіано, трохи говорити по-німецьки, трохи користуватись комп’ютером, трохи читати. І хоч вона і не живе далі з батьками, тепер уже сама продовжує працювати над власним вдосконаленням: кожен вечір вивчає слова німецької мови, вдосконалюється у читанні. Після вечірніх занять чекає, щоб її обов’язково похвалили, дуже любить коли її відзначають на фоні інших, ставлять у приклад. У розмові Анна також ніколи не забуде “ненароком” згадати про

свої успіхи та досягнення, часто любить розглядати свої дипломи, нагороди. Дуже ревнива і заздрісна, коли увагу приділяють не їй, а комусь іншому з неповносправних осіб. У спілкуванні тримається дуже артистично, має гарні манери поведінки, але за усім цим також відчутно певну штучність, нещирість, холод. Анна ніколи щиро не сміється; що б вона не робила – складається враження, що вона постійно озирається, як інші це сприймають. Вона не є ні з ким по-справжньому близька, хоч здається є дуже “комунікабельною і соціабельною”. Здається, що ніхто з її оточення не знає, якою ж є вона справжня. Цього здається не знає і вона сама...

Варто також відзначити, що таке нездорове формування особистості може відбутися не обов'язково у вищеописаному контексті сім'ї. Адже кожна сім'я є частинкою суспільства і суспільні цінності у значній мірі впливають і на атмосферу у ній. А на жаль, наші суспільства просякли духом конкуренції та кар'єризму. І ті, кому вдається вилізти вгору по драбині суспільного успіху вважаються вищими та особливими. У такій нездоровій суспільній атмосфері вартість людини ототожнюється з її місцем у суспільній ієрархії. Отож і не дивно, що усі ми так прагнемо довести собі та іншим, що чогось варті...

Тому можна зустрітись і з іншим, протилежним до вищеописаного феноменом. Дитина, яку відкидали в сім'ї чи то в школі, середовищі ровесників, принижували, а то й просто не помічали, виростає з таким же нездоровим психологічним комплексом. Вона намагається довести собі, своїм батькам, іншим, що вона таки чогось варта, з усіх сил добиваючись успіху, з усіх сил намагаючись стати найкращою...

Так, якщо проаналізувати біографію Гітлера, то можна побачити, що його інтенсивне сходження вгору по щаблях політичної кар'єри розпочалося, коли серія невдач привела самозакоханого юнака на саме дно суспільства: його залишають на другий рік навчання в училищі, він провалюється на вступних іспитах у Академію мистецтв (при тому, що вважав себе мало не геніальним художником) і врешті решт він доходить до межі бідності і живе у притулку для бездомних. І лише там, вловивши найбільш гарячий товар, якого потребували маси і який зробив з нього зіркового політика – ідеї націоналізму, антисемітизму та антикомунізму – він починає свою дорогу до вершин влади та слави...

Втім, яким би не було дитинство, у доросле життя діти на цій планеті виростають з однією метою – досягти успіху. І можна сказати, що усе їх життя, уся діяльність відзначені цим устремлінням. Успіх для них означає стати найкращим, найвизначнішим, свого роду зіркою у своєму середовищі. А оскільки, ви розумієте, що на планеті є різні групи людей, то зрозуміло, що у кожній групі будуть свої дещо відмінні критерії успіху – для політиків – це посада, яку вони обіймуть у державі; для бізнесменів – їх багатство; для монахів – настільки інші будуть захоплюватись їх святістю та побожністю; для злочинців – наскільки гучними й безпрецедентними будуть їх злочини.

Чи вас не вразило прохання висловлене засудженим до пожиттєвого ув'язнення серійним вбивцем Онопрієнком? Він просив, щоб його стратили і обов'язково на найбільшій площі Києва. Щоб уся Україна дивилась на нього...

Отож кожен мешканець цієї планети ототожнює себе із своєю групою і хоче стати її ідеалом, героєм, зіркою. Ну і уже підвладні цьому зіркового вірусу вони одержимі двома речами: як зробити так, щоб світитись якнайяскравіше і як затьмарити інших. Вони готові прикрашати себе, інтенсивно працювати над власним іміджем, щоб зблиснути пояскравіше; і готові іти на усе аж до обману, обмовляння, а то і страшних злочинів, щоб затьмарити, а то й знищити усіх конкурентів. Щодо останніх їх завжди мучить заздрість...

Праця заради успіху робить мешканців цієї планети інтенсивно сфокусованими на своїй кар'єрі. Вони звичайно вибирають престижну у своєму середовищі професію і тоді повністю посвячують себе тому, щоб досягти в ній найбільшого успіху.

Втім у роботі їм важко досягти справді вагомих результатів, адже їх у першу чергу цікавить швидкий та видовищний результат, який би був оцінений іншими. Тому переважно працюють на публіку... Мають схильність переоцінювати плоди своєї праці, а тому й вічні претензії до інших, що їх внесок недооцінений.

Якщо перемотати плівку їх життя назад з дорослого віку у молодість, то можна побачити, що вони не тільки працюють на публіку, але й так само вчаться. Власне через це їх освіті часто притаманний дилетантизм. Я знав одного студента-медика, якого мало цікавило вивчення основного матеріалу. Натомість він вишукував інформацію про якусь рідкісну хворобу, про яку би не знали не тільки одногрупники, але й бажано сам викладач і тоді чекав моменту на лекції чи на семінарі, щоб вразити усіх своїм коментарем чи запитанням... Але ж ви розумієте, на знанні одних рідкісних хворіб лікарем не станеш...

Одержимість кар'єрою робить з них роботоголиків. Вони всі в роботі. Вони й відпочивати не вміють – завжди біжать кудись, біжать – отож й не дивно, що в людей з таким типом поведінки, як показали медичні дослідження, серце довго не витримує...

Вони ніколи не втомлюються в житті будувати плани, прораховувати нові проекти та шляхи до вершин слави. Вони живуть майбутнім, для них життя буде нічого не вартим, якщо вони чогось не досягнуть...

Ви мабуть знаєте притчу про рибалку, який наловив зранку багато риби і уже опівдні розпалив собі багаття на березі моря, варить юшку, милується краєвидом, бавиться зі своїми дітлахами... І підходить до нього один з мешканців нашої планети й питає:

– Чому ти більше не працюєш, адже до вечора ще стільки часу і ти би міг наловити ще стільки риби?

– А для чого мені, я й так уже дуже багато зловив сьогодні?

– Ну як: більше зловиш – більше продаж, більше грошей будеш мати.

– Але ми і так не бідуюмо...

– Ну але зате на ті гроші зможеш купити човен, найняти інших робітників, щоб працювали на тебе.

– А для чого це мені?

– Ну як, будеш тоді мати свою рибальську артіль.

– Для чого?

– Ну ж будеш тоді її власником, великою людиною, будуть всі тебе шанувати, зможеш тоді справді насолоджуватися життям!

– А що ж по-твоєму я зараз роблю?..

Мешканцям цієї планети цього не зрозуміти, не збагнути. Вони ніколи не бачили моря, не милувалися краєвидом, не бавилися від душі з дітлахами. Ні, не подумайте, що на їх планеті немає моря, там є аж декілька морів і мешканці їздять туди відпочивати, але лише тому, що це престижно, що це ознака їх успіху і благополуччя. Але на морі вони насправді не бачать моря. Там, як і усюди, вони заклопотані лише власним відображенням...

Вони взагалі люблять усе престижне – мати престижні речі, престижно проводити час, спілкуватися з "елітою" суспільства – усе це є для них ознакою їх статусу. У гонитві за

престижними речами, за модою вони доходять до абсурду, який висміюється в анекдотах мабуть кожного народу.

Як от про нових українців. Один з них купив собі надзвичайно дорогий телевізор останньої моделі і вивісив його на фасаді будинку. "Як же ти його дивишся, якщо екран на вулиці, та й лавки тут навіть нема, щоб сісти?" – "Я його не дивлюся, я його показую!"

Необхідність мати усе престижне стосується і вибору подружнього партнера – він чи вона мають бути лише "королівської" крові і рівно ж, як і вони бути втіленням ідеалу, але усе ж зіркою трішки меншої величини, щоб не затьмарювала.

Я знав одного такого супербізнесмена, який не міг витримати, коли його дружині приділяли більше уваги, ніж йому, оскільки вона явно перевищувала його своїми людськими якостями. Він просто дичив: прилюдно принижував її, втопував у землю. А вона терпіла, бо була з іншої планети – тієї, де усе терплять, але про цю планету пізніше...

Мешканців планети об'єднувала іще одна спільна риса – для них було дуже важливо справити на інших позитивне враження, викликати захоплення. О, на що вони тільки не йшли заради цього! Вони вивчали елегантні манери поведінки, ввели в шкільну освіту з першого класу предмет "Як добиватись успіху та справляти враження на людей", уроки хамелеонства та тренінги по вибору необхідної маски; вчилися пускати в очі дим та обманювати інших так, щоб ніхто (і навіть ти сам) не здогадався, що з того, що ти розповідаєш про себе правда, а що ні. Вони створили навіть спеціальну професію іміджмейкерів – людей, що "запакують" тебе у таку привабливу обгортку, що популярність тобі гарантована...

Пам'ятаю, як я був на весіллі, де тамадував якийсь там чи то народний, чи то заслужений артист України. Скляні, холодні очі. Видушувані з себе емоційні промови. Вражаючі своєю надсадною театральністю патріотичні гасла. Бажання постійно бути в центрі уваги: він доповнював кожен тост, постійно носився з мікрофоном, розповідав про себе, свої заслуги, свої зв'язки з "елітою" суспільства. Він був центром усього весілля, на його фоні молодят було ледь помітно... Він хотів усіх закохати в себе... Мертва людина, від якої залишилась лише одна яскрава обгортка...

На цій планеті було багато спеціалістів по зовнішності, по обгортках та іміджах. Чого бракувало на ній – так це пам'яті про те, що в кінці кінців цінним є те, що всередині пакету, а не його обгортка... На цій планеті в людях було багато несправжності та штучності...

І якщо прем'єр-міністром на цій планеті була Заздрість, то президентом – Самообман. Йому корилися тут усі, йому послуговували, були його беззастережними вірнопідданими. Кожен вважав себе на цій планеті мало що не богом, воплощенням усіх земних та небесних чеснот – ідеалом...

Одного разу на цю планету прилетів мандрівний психолог. Звісно ж усі зразу вишикувались у чергу до нього, щоб протестувати себе. Коли ж за якийсь час він вийшов до людей з результатами тестів й промовив: "У вас у всіх грандіозне "я", ви надмірно закохані в себе!" – усі почали сміятись і швидко прийшли між собою до згоди, що цей психолог потерпає від безумства!

"У що вони вірять, які у них переконання?" – запитаетесь ви. – Престижні, такі як треба, такі які вигідні для того, щоб здобути успіх та популярність. Вони будуть вірити в комунізм та атеїзм, якщо це вигідно, але якщо ситуація поміняється вони з таким же пафосом будуть демонструвати свою віру в демократію та світлі цінності християнства. Вони будуть переконувати інших і самі свято вірити у свою щирість. Але ви здогадуєтесь, що це не так. У

них нема ані глибокої віри, ані глибоких переконань. У них немає навіть справжніх почуттів – усе у них театральне, штучне – і сміх, і сльози...

До речі, про їх релігію. Вона у них на планеті особлива. Бог для них є немов партнером у бізнесі. Вони сповнюють свої обов'язки перед ним: релігійні ритуали, пожертви на церкву – а у відповідь надіються, що він так само вірно буде забезпечувати їм свою підтримку у здійсненні їх задумів. Частина ж мешканців цієї планети собі навіть роблять на релігії кар'єру: прагнуть стати найкрасномовнішим проповідником, чи то найаскетичнішим монахом, чи то деруться з усіх сил по шаблях церковної ієрархії...

Але найбільша проблема мешканців цієї планети у тому, що вони не уміють любити – ні себе, ні інших. У них і є начебто друзі, але дружба та радше театральна, поверхнева, штучна. Вони не є відлюдні, ні – і інтенсивно працюють на те, щоб мати стосунки з іншими – адже їм потрібно, щоб ними захоплювались, їм хочеться тягнутись до зірок суспільства – вони ж теж зорі, їм потрібні вигідні зв'язки, що допоможуть дертися вгору... Але за усіма цими усмішками, вечірками, телефонними дзвінками – глибока відчуженість від себе і від інших людей... Вони залежать від людей, бо потребують віддзеркалення, захоплення, але ж якщо дзеркало виявиться кривим чи байдужим – їх переповнює погорда і ненависть...

Вони не уміють бути друзями, хоч і можуть здаватися дружніми та привітними. Вони уміють грати роль друга – бо це вигідно: для досягнення своїх цілей їм потрібна підтримка та допомога інших. Але коли вони уже повністю використали людину і вона їм нічим більше послужитися не може – забувають її з такою легкістю, немов ніколи не знали...

Потреба здобувати перемоги притаманна і їх інтимному життю. Вони витворюють собі імідж супер-жінки чи супермена. Їх манить кар'єра Дон Жуана – отримувати нові і нові перемоги на фронті кохання, завойовувати собі статус найсексуальнішої особи. Втім якщо їх манить статева близькість як символ здобуття перемоги, то їх лякає близькість душевна. Їм важко розпружитись, відкритись, вийти з ролі назустріч справжньому стосунку з іншою людиною. Тут, як і усюди, їх переслідує набутий у дитинстві страх: якщо інші побачать мене такого, як я є, без прикрас, вони відвернуться від мене... Отож повторюється історія Дон Жуана: здобувши статевою перемогу, він утікає – і ця одержимість потребою нових статевих перемог лиш ще один прояв несвідомого страху виявиться невартим любові...

Але і не дивлячись на це, вони часто мають сім'ю – адже бути неодруженим непрестижно. Але і у сім'ї їх близькості і тепла справжнього не буде – адже для цього потрібно серце... Хоча і ззовні, знову ж таки для іміджу, сім'я може виглядати дуже благополучною.

З дітьми історія та ж сама – вони заважають роботі, кар'єрі, самореалізації. Тому й не дивно, що діти на цій планеті не викликають жодних почуттів. Вони можуть любити своїх дітей тільки в тій мірі, в якій знаходять у них відображення себе і справді люблять не дитину, а себе в ній. У своїй книжці "Драма обдарованої дитини*" швейцарська психоаналітик Аліс Міллер подає зізнання однієї матері, яка мабуть була власне з цієї планети.

"Коли мого новонародженого сина вперше приклали мені до грудей – я не відчула жодних материнських почуттів. І я навіть зраділа, коли мені згодом дозволили перестати годувати грудьми у зв'язку з маститом, який розвинувся в мене. Всі очікували, що я маю бути щасливою мамою, а я зовсім не була. Я б не була проти того, щоб мій син помер. Я почала радіти ним тільки тоді, коли пішла на роботу: він став іграшкою, якою я могла бавитись по поверненню додому. Але чесно кажучи, і собачка могла би мені дати те саме. Але зараз, коли

* Alice Miller, The Drama of the Gifted Child, Basic Books, 1981

він росте і я бачу, що можу виховати його так, як хочу, бачу, як він відданий мені, обожаю мене і захоплюється мною – у мені починають з'являтися ніжні почуття і я рада, що він у мене є.”

Але знову ж таки, навіть при небажанні мати дітей вони такі ж потрібні для престижу і мусять стати такими ж зірками як і батьки. Або ж якщо батькам щось завадило стати зірками – то діти мають це компенсувати, реалізувати їх несповнені амбіції. Так коло замикається і подібне відтворює собі подібне, або ж яблуко від яблунки...

І тоді знову ж дитина виростає і стає матір'ю чи батьком, щоб повторити уже з власними дітьми ту саму болючу історію власного дитинства! У тій же вищезгаданій книжці Аліс Міллер цитує історію іншої жінки, яка прийшла до болючого усвідомлення, як вона повторила своє дитинство уже для своєї дитини.

“Я була діамантами у короні своєї мами. Вона казала про мене: “Мая – моя опора”. І я виховувала своїх менших братів і сестер у той час, як вона будувала свою кар'єру. Як сильно я потребувала її присутності вечорами, та вона була десь постійно по справах. Мої менші брати і сестри плакали і я заспокоювала їх, але сама я ніколи не плакала – чи буду потрібна я їй, якщо плакатиму? Вона потребувала, щоб я була компетентною, панувала над своїми почуттями, щоб я ніколи не сумнівалась у правильності її вчинків, ані не висловлювала, як сильно потребую її, бо це б могло обмежити її свободу, якої вона так сильно потребувала. Я бачила, як моя мама ставала усе більше знаменитою, втім я не бачила, щоб від цього вона ставала більш щасливою. І у той час ніхто б не міг собі навіть уявити, що ця тиха, компетентна, послужлива Мая може бути такою самотньою і так сильно страждати. І що залишалось мені, як тільки захоплюватись своєю мамою і ставати такою, якою вона хоче мене бачити? І чим більшою була дірка у серці моєї мами, тим більшими повинні були діаманти у її короні, тим більші очікування покладала вона на своїх дітей. <...>

І усе це повторилося з моїм сином! Скільки годин просидів він у самоті, коли я цілий час займалася своїми дипломами, які лише більше віддаляли мене від нього і від себе... <...> Тільки зараз починаю відкривати для себе, яким може бути материнство без корони з діамантами і без дірки в серці...”

На цій планеті маленький принц заночував тільки на одну ніч. Йому не приснилися оплески. Йому приснилось минуле і майбутнє мешканців цієї планети, йому приснилась їх доля. Мабуть у нього було чисте серце, бо тільки люди із чистим серцем мають здатність ясно-бачити...

То був важкий сон. Він бачив криваві війни, які починались між людьми і народами, які ніяк не могли з'ясувати між собою, хто ж з них найкращий і має право на владарювання. Він бачив, як знищувались цілі нації, раси тільки тому, що для того, щоб хтось чувся вищим, вибраним, чистокровним, йому треба було витворювати в своїй уяві і знищувати усіх меншовартісних. Йому снились обезумілі імператори, які підпалювали міста, щоб змогти на фоні пожежі самозакохано читати власні вірші. Йому приснився Гітлер, який зачаровано слухає пластинки з власними промовами і наказує перетворювати в порох німецькі міста, якщо їх завойовує ворог: “Якщо маю загинути я, то нехай загине зі мною весь світ!” Маленький принц бачив у сні усі низькі вчинки, брехню, злочини, на які йшли мешканці планети заради успіху. Вони готові прославитись навіть злом, якщо це не вдається їм у жодний інший спосіб.

Вони готові просто нищити людей, ламати інші долі – “я виграю тому, що програєте ви!” Він бачив одержимих потребою убивати безумців, які стріляють з даху автоматом по людях тільки тому, що ті щасливі...

Він бачив, як багато страждань принесли в цей світ мешканці цієї планети, але він бачив і їх власне страждання...

Він відчував їх абсолютну непідготовленість до життєвих криз, невміння сприймати поразку, їх відчай, коли будь-яка хвороба “вибиває їх із сідла” і тоді вони просто губляться без праці, без кар’єри. Відчував їх страх старості, їх паніку від усвідомлення наближення смерті. Він відчував біль дитини, біль серця, яке так і ніколи не змогло жити, не змогло любити...

У тому важкому сні маленький принц прокинувся серед ночі. Йому усе ще стояли перед очима страхотливі видіння. А над планетою було чисте, зоряне небо. “Які гарні зірки, – подумав маленький принц. – І вони просто світять, і ніхто з них не заздрить одна одній, не порівнює себе з іншими.” Він лежав горілиць і розглядав сузір’я. Десь там поміж інших була і його планетка. “Можливо вона і найменша у всесвіті, – думав він, – Але від того не менш дорога і прекрасна.” Мирне, сяюче зорями небо було таким контрастом до щойно побаченого сну.

Маленький принц довго-довго дивився на небо і душа його поволі відходила від побачених жахів. Зорі були такі різні: великі і малі, яскраві та ледь помітні – але усі разом утворювали прекрасні сузір’я.

І тоді в одну мить маленький принц здригнувся од якогось ніжного трепету серця. Йому здалось, що зорі засміялись до нього мов тисяча дзвоників. Тисяча срібних дзвоників з усіх куточків всесвіту... І він відчув, що знає їх таємницю. Таємницю, яка стосувалась зір і яка стосувалась водночас цілого всесвіту...

Маленький принц довго дивився на небо. Тоді усміхнений спробував записати те, що відчув, у своєму мандрівному щоденнику. Записане речення виглядало таким маленьким у порівнянні з тим почуттям, що бриніло в душі. Тоді він ще раз глянув на небо. Зорі сміялись. Була пора вирушати далі...

Кожна зірка найгарніша тоді, коли є частиною сузір’я...

Планета, на якій понад усе любили спокій

Наступна планета, яку відвідав маленький принц, на перший погляд здавалась дуже благополучною. Її мешканці майже ніколи не сварились і були завжди усім задоволені. Можливо й через цю усім задоволеність, а можливо й через небажання змін життя на цій планеті на протязі століть змінилося дуже мало. З року в рік її мешканці працювали в давно установлений спосіб на землі, добуваючи собі на прожиток та скромний добробут.

І якщо щось мінялося на цій планеті – то це гості. Сусіди полюблили її за особливу гостинність та терпеливість, якими відзначався її народ. Він приймав усіх з відкритими обіймами і добродушно-наївно вважав людей з інших планет вищими за себе. “Ми не є нічим особливі, а от вони...” – кожен раз захоплено обговорювали між собою нових відвідувачів мешканці планети. Вважаючи їх вищими за себе, більш талановитими та обдарованими, вони беззастережно дозволяли їм правити на своїй планеті, швидко переймали їх мову, культуру, традиції. Ну а коли хтось із мешканців починав непокоїтись, що гості поведуться уже надто нахабно і використовують їх планету у своїх корисних цілях – інші починали його заспокоювати: “Не журись, якимось воно вирішиться...”

Варто відзначити, що бачити проблеми та їх вирішувати на цій планеті не любив ніхто. Її мешканці любили смачно поїсти, послухати соловейка в саду, солодко поспати. Вони не любили напружуватись і не любили хвилюватись. Коли щось ставалось зле, потішали один одного “то ще нічого, аби не гірше”, ну а коли через їх же бездіяльність таки ставало ще гірше, кивали головами: “На все воля Божа”.

А ще на цій планеті говорили дуже дивною мовою – вона була сумішшю слів з мов різних її відвідувачів. Не те, що її народ не мав своєї мови – старші люди згадують, що чули від своїх дідів, що в них колись та була своя мова і навіть славилась своєю мелодійністю та співучістю – але то просто мешканці планети настільки були люб’язні до гостей, що їм було дуже незручно сваритися чи наполягати на своєму і вони швидше вивчали мову відвідувача, аніж могли б наважитись запропонувати йому вивчити їхню...

Маленький принц цілий день блукав по планеті – вона була дуже у занедбаному стані. Він бачив, що де-не-де ще якийсь господар пильнує своє господарство, але в цілому усюди була розруха.

Надвечір маленький принц забрів на невеликий хутірець. Там він зустрів миролюбця. Той якраз вечеряв.

– О, жінко, у нас гості! – загукав він, виходячи з-за столу назустріч маленькому принцу. – Заходьте, просимо, чим хата багата, тим і раді!

На столі стояла пляшка наливки і велика діжка пирогів. “Невже він сам може усе це з’їсти?!” – вражено подумав маленький принц.

– Чи знаєте ви, що хутірець наш називається Раєм? – ковтаючи пиріг, мовив миролюбець. – Садок цвіте, соловейко співає, жінка пироги подає – хіба не рай?

– От тільки що дах протікає, місяць уже прошу полатати, все завтра, завтра, – гукнула з кухні жінка. – От полиє вночі злива, будеш знати.

“Вона, мабуть, не з цієї планети,” – подумав маленький принц.

– Не полле, не бійся, небо чисте, – ковтаючи черговий пиріг белькотів миролюбця. – А завтра уже зроблю. Подивись, який вечір прекрасний – сиди і насолоджуйся, а тобі той дах з голови не йде.

– Я бачив сьогодні вашу планету, чому вона така занедбана? – занепокоєно запитав маленький принц.

– Та не такий уже й безлад, не перебільшуйте. Зате у мене от – Рай. А де інде я ходити дуже не люблю, як кажуть у нас: “Очі не бачать – серце не болить”, – позіхаючи мовив миролюбця. Його починало хилити до сну.

– Але ж це ваша планета і якщо ви не думаєте про ваші спільні проблеми і не беретесь гуртом їх вирішувати, то вони розростуться і рано чи пізно прийдуть сюди і до вашого Раю! – палко промовив маленький принц та на свій подив побачив, що його ніхто не слухає – миролюбця спав на столі...

“Йому не сняться оплески, як на попередній планеті, – подумав маленький принц, – Йому сниться його діжка з пирогами”. Він встав з-за столу і ще раз глянув на обличчя миролюбця – воно було таким же тупо-непритомним, як і у день. “Мабуть на цій планеті найважче – це розбудити людей з їхнього постійного сну. Їхній сон дорожчий їм за саме життя, – подумав маленький принц і всівся під деревом, на якому співав соловей. – А він і справді дуже гарно співає, та хто знає, чи це не останній соловейко на цій сплюндрованій землі...”

Історія цієї планети

Діти на цій планеті народжувались з мирним, свого роду ангельським темпераментом – уже від народження вони майже не створювали батькам жодних проблем – добре їли, добре спали і майже зовсім не плакали. А ще щось таке було в їх душі, що вона особливо відчувала красу – і коли заходило сонце, співав соловейко і гуділи хрущі, а мама з татом схилялись над твоєю колискою і співали тобі добру, ніжну колискову – їх душа тремтіла від щастя і так хотіла, щоб ця мить та це щастя тривали вічно. Мабуть вклав їм Господь у душу оте передчуття раю, коли не буде уже ні сліз, ні страждання, не буде горя, не буде ненависті – а лиш абсолютна гармонія любові. І вони прагнули того раю тут на землі і садили довкола хат своїх вишневі садочки, і співали пісень, і замріяно чекали, коли зійде на небі перша зіронька, і так дивно називали свої села: Рай, Миролюбівка, Мирне, Лагідне, Привітне...

Але ж на землі раю не має, ви знаєте, і вони виростили із своїх колісок і чули, що мама з татом не тільки співають ніжні колискові, але часом сваряться і страшно кричать один на одного. Вони бігли їх роз’єднувати, помирити – та тоді перепадало і їм, коли їх з люттю виставляли з кімнати: “Не лізь у дорослі справи, сиди тихо і не путайся під ногами”. Але сидіти у сусідній кімнаті і слухати крики батьків було нестерпним болем для їх ніжної душі. І вони навчилися захищати її від цього болю – вони розвинули в собі дивовижну здатність не бачити і не чути усе те, від чого могло би боліти їх ніжне серце, усе те, що не було на землі раєм... Отак уже змалечку вони вивчали першу формулу свого життя: “Очі не бачать – серце не болить!”

Для того, щоб очі не бачили того, чого бачити не хочуть, вони навчилися відволікати їх на щось інше – наприклад на працю і так ставали дуже працьовиті. Якщо треба втекти від якогось конфлікту чи проблеми, вони кидаються в працю. “Я зайнятий, я працюю, я не маю зараз на те часу”, – кажуть вони собі в оправдання.

Але не подумайте, що від їх працьовитості планета процвітала. Працювали вони бездумно, немов у напівсні. Їх праці бракувало творчості. А ще вони не любили реформ, але про це пізніше. Отож і виходить так парадоксально, що за їх працьовитістю приховане їх лінивість, яке прориватиметься кожен раз, коли обставини їм це дозволятимуть...

Ну а проблем мало не бачити, треба ще їх і не чути. Отож вони потребують якоїсь зовнішньої системи для заглушення усього, чого не хочеться чути. Це тягнеться іще змалку – мама з татом сваряться, а вони собі ввімкнули на всю гучність музику, то й не чують сварки. Тепер же є стільки новинок цивілізації, які можуть для цього добре послужити – ввімкнути телевізор і дивитись його цілий час, не вимикаючи на протязі дня. А ще є плеєри з навушниками, магнітофони, радіо...

А ще, щоб не думати про болючі речі, вони навчилися притупляти свій мозок їжею та алкоголем – наїсишся добре і зразу тягне спати...

Отож сплять вони на цій планеті дуже багато. Можна сказати, що знаходяться у постійному напівсні – емоційно-притуплені, інтелектуально-ліниві, схильні до мріяння та утопічно-наївного мислення – свого роду сомнамбули – знаєте, ті, що ходять у сні, говорять, у сні одружуються, народжують дітей, помирають... Такі вони – ні риба, ні м'ясо; ні холодні, ні теплі; інертні, живуть мов на автопілоті...

Заради того, щоб берегти свій спокійний сон, вони навчилися теж у дуже цікавий спосіб сприймати світ. Найперше їх дуже притягує у ньому усе, що може створити відчуття ідилії: вишневий садок, ясні зорі, тихі води. І у ньому вони б лише прагнули жити, поза ним нічого не бачити – “моя хата з краю, я ніщо не знаю...” Ну а як у їх ідилічний світ насуваються проблеми, вони як страус ховають голову в пісок. Проблеми звісно ж від такого способу їх вирішувати лише наростають, підступають ближче і врешті решт висмикують нашого страуса із піску та заставляють глянути собі у вічі. Але ж постійне їх уникнення та брак досвіду у їх вирішенні зробили нашого миролюбця абсолютно перед ними безпорадним та непрактичним...

Отож, щоб далі берегти власний спокій, він витягує на поміч свої формули на всі випадки життя: “Якось воно та й вирішиться, якось воно буде, та най там!” Ну а як не допомагають такі псевдооптимістичні настрої, то є іще фаталістичні: “Та й так нічого не зміниш, аби не гірше...” Ну і уже на крайній випадок завжди можна знайти притулок в релігії: “На все воля Божа; усе треба сприймати таким, як воно є; треба жити у світі духа, а не занурюватись у земні проблеми; страждання на землі, відкупляться радістю на небі...” Чи ж не таку форму релігії влучно назвав Маркс опіумом?

Я знав таку одну дуже релігійну особу – молоду дівчину двадцяти п'яти років, яка звела усе своє життя до поїздок по різних духовних учителях та щоденної рутини релігійних практик. Вона не хотіло ні вчитись, ні працювати. Їй нормально було жити за рахунок батьків. Усе чого прагнула – “духовного” спокою, у якому б її ніхто не міг потурбувати... На запитання чи має намір одружитись, відповіла, що це мабуть не для неї, бо сімейне життя то багато клопотів. “Якщо би я мала вибір піти на літургію, чи бавити вдома дитину, я мабуть би вибрала перше...”

Але мешканці цієї планети не тільки навчилися не помічати проблем, але ще жити у такий дивовижний спосіб, щоб їх собі не створювати.

Для цього найперше вони опанували мистецтво дипломатії – треба бути завжди з усіма в хороших стосунках і тоді тобі гарантований мир. А для цього, – згідно їх оригінальної національної науки дипломатії, – треба усім догоджати, треба краще уступити і щось втратити,

але все ж зберегти мир, треба погоджуватись з усіма; а як і десть між кимсь виникне конфлікт – не втручатись, перечекати в тіні, витримати нейтралітет. Та от планета їх, на жаль не десть на околиці галактики, а в самому центрі, отож і війни усі чомусь проходять на їх території...

Інший спосіб, як не шукати собі проблем, то просто плисти за течією: день по дню та сама звична рутина життя, нічого в житті не міняти, нічого нового не починати, жити згідно встановлених правил по завчених формулах... Ви розумієте, чому на цій планеті так важко щось реформувати...

А якщо якісь труднощі – терпіти. Краще терпіти, аніж боротись. Бо почнеш чогось вимагати, протестувати – тільки нові проблеми накличеш на свою голову. "І тобі того треба? Терпи язичку – будеш мати паляничку! Покірне телятко дві корови ссе..." Вони такі терпеливі, що про них навіть кажуть, що можна їм кілок у чоло забивати...

Та повернімось до їх дитинства. Вони навчилися не втручатися у життя дорослих, бо їх і так ніхто не почує та ще й можуть цим викликати на себе злість; вони навчилися не бачити і не чути проблем; вони навчилися перечікувати в себе в кімнаті, коли мама з татом сваряться; жити в своїй маленькій нірці, радіти своїми маленькими радощами, чекати кращих часів... Вони завчили з дитинства, що їх присутність є малозначуща і їм треба задовольнятися своєю "маленькою" долею, вони не є справді важливі у цьому світі. "Не лізь зі своїми проблемами і потребами до своїх батьків, вони і без тебе мають своїх досить, дай їм трохи спокою," – завчили вони змалечку. "На мої проблеми і так у сім'ї ніхто не зважає, а як чогось прошу, то цим лише нервую своїх батьків..." Отож, навчилися мовчати, в усьому коритись, хотіти дуже мало, приглушувати злість та образу. Вони не навчилися чогось іншого, куди важливішого – вірити в себе, відстоювати свої інтереси, боротись за свою долю, мати свою думку, свою позицію і її відстоювати...

А тому і не мають вони своєї думки, бо вічно годяться з чужою "ради святого спокою". І що їм про них скажуть – у те й вірять, як їм їх історію пояснять – так її і сприймають. Їм скажуть, чого треба бажати – того й бажують. Вони не знають, хто вони, не знають, що думати, що відчувати, чого прагнути... Їх особистість недорозвинена. Вони закопали свої таланти, щоб не створювати собі ними проблем.

А оскільки самі вони недорозвинені, то звикли, що хтось інший має за них усе вирішувати, а їх доля коритись. Отак і не можуть вони жити самі по собі, важко їм бути незалежними – потребують завжди мати над собою когось сильного, рішучого. Вони потребують від когось залежати...

Так і одружуються – вибирають собі сильного, ініціативного партнера, якому навпаки подобається керувати кимсь іншим. Думають, що так знайдуть собі спокій, та де там – і невдовзі їх пасивність та байдужість починають нервувати, виводити з себе їх партнера, а вони ж наївно не можуть ніяк зрозуміти, що від них хочуть – адже вони нічого не просять для себе, усім жертвують, ідуть на все, щоб догодити... Здаючись такими альтруїстами, вони готові віддати усе, але не свій спокій, не свою сонливість...

У своїх очах незручно їм виглядати такими покірними і несамостійними, отож вони придумали собі оправдання. По-перше, називають свою покору дипломатією. "Тільки дурень преться на роги, мудрий же знає, як оминати конфлікти", – кажуть самозадоволено. Вони і по життю до речі є самозадоволені і особливо від відчуття меншовартості не страждають: "Нам просто визначена така незначна і неособлива доля. Чого ми будемо щось з себе показувати, як ми є такі – нічого особливого?..."

Ну, а по-друге вони оправдовують свою підкорюванність та залежність від тієї людини (чи групи осіб), яким коряться, їх ідеалізацією. Наш миролюбець просто вважає, що та людина, якій він кориться, є просто набагато досконаліша від нього, отож, це просто мудро віддати їй в усьому ініціативу. Вона немов коштовний камінь, а він кільце, а разом становлять прекрасний перстень. Отак і у житті вони завжди вважають, що самі по собі вони нічого особливого, але у доповненні до когось утворюють щось важливе і цінне. Самі ж по собі існувати не можуть. У них немає свого окремого "я", вони завжди мусять бути частинкою когось. Природньо ж ту людину (групу людей) вони бачать лише в ідеальному світі, а на її недоліки та помилки закривають очі. Вони сильно ідентифікують себе з цією людиною, немов зливаються з нею, переймаючи її думки, бажання, цінності – ну просто "жити без неї не можуть". Якщо ж вона покине їх, чи помре – життя для них справді зупиняється і вони просто не знають, як жити далі...

Ви пам'ятаєте з минулого розділу історію про супербізнесмена, який принижував свою жінку? Так от, коли він загинув у катастрофі, життя його дружини зупинилося. Вона просто не знала, як жити далі. Проходять роки, а вона далі на цвинтарі, далі в жалобі, опустилась, поникла, ні про що не дбає. Інші дивуються: "Чого ти так за ним побиваєшся? Ти що забуло, як він над тобою знущався?" А вона немов справді забула... І лише переосмисливши в процесі психотерапії своє минуле, змогла побачити себе по-новому, не як додаток до когось, а як незалежну особистість. І тоді розпочати нове життя...

Байдужість та безвідповідальність створюють проблеми мешканцям планети не тільки у подружніх стосунках, але й у батьківстві. Вони надіються, що і діти виростуть без їх активної участі і пускають їх виховання на самоплин. "Якось воно буде," – шаблонно кажуть вони. І тоді, коли дітей замість них починає виховувати вулиця чи телевізор, і починають з'являтися проблеми, вони знову повторюють: "Якось воно буде, не треба перебільшувати, усі ж так ростуть..." Ну а коли ж раптом довідуються, що дитина їх виростала у злочинця, чи вживає наркотики, то на усе те миролюбцю залишається лиш тупо розвести руками: "Нічого з тим не поробиш..."

Дитинство мешканців цієї планети лишило їм у спадок іще одну рису – бути не лише миролюбцями, але й миротворцями. Спраглі ідилічної гармонії, вони не могли бачити своїх батьків посвареними, а тому усіляко намагалися їх примирити. А оскільки кожен з батьків хотів привернути їх на свою сторону, мати на власному боці – чого не зробиш ради святого спокою – доводилось погоджуватись і з тими, і з тими; намагались задовольняти потреби усіх. Свого роду розщеплення особистості: я навчусь пристосовуватись і під маму, і під тата; буду для кожного таким, яким вони хочуть мене бачити. Тільки для цього треба втратити власне "я"...

Коли дитина в дитинстві бачить жорстокі конфлікти між своїми батьками, їх взаємну ненависть та відкинення; бачить, що зрештою, якщо їм щось не подобається один в одному, вони просто розлучаються – в душі їй оселяється страх, що і мене можуть теж покинути і відкинути, якщо я буду не такою... А якщо до того ж дитина сама по собі зазнає батьківську ненависть і жорстокість, коли попадає "під гарячу руку" мамі чи тату, коли в них в душі повно злості, яку вони зганяють на дитині – тоді у неї є усі шанси на ціле життя запам'ятати цей урок: треба сидіти тихо, треба коритись, не можна нікому набридати зі своїми потребами...

А що робити із злістю – злістю, коли відчуваєш, що тобою потурають, з твоїми потребами не рахуються, до тебе жорстоко ставляться? Цю злість не можна висловити відкрито – викличеш лише ще більшу у відповідь. Отож доводиться придушувати її, витіснити з

свідомості, заганяти в глибини душі. Вона вилазитиме звідти непомітно, проявлятиме себе підступно, там, де ніхто на ній не вловить і навіть сам її в собі не помітиш – у тихому саботажі інших. Просто забути зробити для них щось дуже важливе, просто "помилково" зробити так, щоб насолити їм в кашу, просто непомітно зробити щось "на зло"...

Постійне придушення почуттів веде до психічного і фізичного виснаження, врешті – депресія, як захист від неї – алкоголізм; тріскає, не витримує тіло у формі різних психосоматичних захворювань, надаючи нашому миролюбцю тепер статус хворого інваліда і ще один спосіб вибачення, щоб спати довше і щоб ніхто не турбував його святого спокою...

Маленький принц незчувся, коли заснув. Серед ночі його ж розбудив дощ та крики. З хати долинав вереск жінки: "Мені набридло з тобою, я втомилась чекати, коли ти почнеш врешті-решт дбати про нас! Я забираю дітей і йду від тебе!" "То у них діти є? – подумав маленький принц, – Як же є їм слухати оці крики серед ночі?"

Миролюбець же волав як роз'ятрений віл: "Тихо будь!!! Мені набридли твої скандали!!! Хочеш – забирайся під три чорти, а дітей я тобі не віддам!!!" "Мабуть його уже дуже допекло, – що він такий", – подумав маленький принц. Крики миролюбця звучали десь згори, мабуть він подався таки серед ночі ремонтувати дах.

"Цей народ, щоб він прокинувся, мабуть треба таки добре допекти. Не дивно, що історики пишуть, що він прокидається до боротьби раз на декілька століть", – думав маленький принц, усвідомлюючи, що прийшла йому пора вирушати далі у мандри. Йому було сумно за долю цього народу. Він зробив короткий запис у своєму мандрівному щоденнику і вирушив далі.

"Якби я мав більше часу, я б склав прислів'я протилежні до тих, які вони так люблять на цій планеті," – подумав наостанок маленький принц.

Справжній мир досягається лише ціною боротьби. Але мир ніколи не є самоціллю. Він додається як дарунок тим, для кого вірність Правді важливіша миру...

Планета, на якій був цілий рік карнавал

З наступної планети, до якої наближався маленький принц, іще здалеку долинав гамір юрби, сміх, звуки музики та канонади пострілів пляшок із шампанським. “Це мабуть дуже весела планета”, – подумав маленький принц.

І справді на цій планеті було створено усе, щоб її мешканцям жилось весело. На ній було понад десять тисяч казино, п'ятдесят тисяч танцювальних майданчиків, дві тисячі приміщень цирку і ще стільки ж мандрівних циркових груп, які виступали просто неба! Загальноприйнятим одягом на цій планеті були яскраві карнавальні костюми. На ній дозволено було грати лише веселу музику, причому згідно останньої реформи короля планети його величності Потішайла Невгамовного по усіх її закутках було розставлено мегафони так, щоб на ній не залишилося жодного місця, де б вдень і вночі не лунала музика карнавалу. “Наша планета є взірцем для усіх інших планет всесвіту, – виголосив король у своїй новорічній промові. – Адже людина створена для щастя, для того, щоб ловити кожну мить життя і насолоджуватись нею. Мешканці всесвіту, приїжджайте до нас – і ми не дамо вам ні хвили сумувати! Не забудьте захопити з собою при цьому свої мільйони!” – додав король і розреготався. На своїй планеті він вважав себе першим гумористом.

Мусимо відзначити, що планета карнавалу щороку розбудовувалася – мешканцям швидко набридали старі атракціони і вони прагнули усе нових розваг. “Ми повинні створити планету розваг і пригод, планету, яка постійно оновлюється, планету, яка пропонує такий широкий вибір насолод, що в наших мешканців не залишиться жодного шансу нудьгувати,” – переконував парламент попередник короля Потішайла цар Сміхогрім – таке ім'я він отримав за те, що сміявся так голосно, що сміх його лунав на усю планету мов грім блискавиці. Він же увійшов у історію своєї планети своїм славнозвісним декретом, який забороняв плакати й сумувати мешканцям планети під загрозою їх негайної депортації. А щоб уникнути масового насильного виселення, цар додав до декрету іще постанову, яка змушувала усіх важкохворих, стареньких, неповносправних покидати планету у добровільно-примусовому порядку. Рівно ж цар Сміхогрім ввів строгу систему митних правил та візового режиму. Вона забороняла в'їзд на планету усіх вищевказаних категорій людей, а також жебраків та усякого роду “місіонерів”. Останні проникали на планету під видом організації різних благодійних акцій та зборів пожертвувань на допомогу потребуючих мешканців інших планет, а насправді були ворожими агентами і сприяли поваленню існуючого на планеті конституційного ладу. “І взагалі, порятунок страждаючих – це справа їх самих. Якщо ми даватимемо їм кошти це тільки привчить їх далі жебрати і жити паразитами на тілі нашої планети!” – вигукнув цар Сміхогрім у своєму зверненні до народу і раз і назавжди закрит цю тему. “Нехай паразити паразитують один на одному!” – додав цар, і подумавши, що це дуже смішно, розразився сміхом мов громом.

Маленькому принцу важко було знайти співрозмовника на цій планеті – усі бігли, усі поспішали, усі щось швидко говорили, реготали, але ніхто нікого не слухав. “Вони так поспішають, немов від них утікає щастя”, – подумав маленький принц. А ще йому здалося, що вони всі немов напідпитку.

Врешті решт він знайшов одну людину, яка нікуди не бігла. То був чоловіча з розмальованим фарбами обличчям, яскравій перуці та смішному костюмі. Він переводив

стрілки поїздів, розводячи їх у різні керунки, голосним сміхом супроводжуючи кожен поїзд. "Він виглядає як клоун, а працює стрілочником", – подумав маленький принц і запитав:

– Ви – клоун?

– Ні, – сказав чоловік і засміявся.

– Ви – стрілочник?

– Ні, – реготав той.

– А хто ж?

– Я – клоун-стрілочник! – хапаючись від реготу за живіт, одповів той.

"У нього якийсь дурний сміх, – подумав маленький принц, – Якийсь насильницький, несправжній..."

Повз них прогуркотів поїзд прикрашений надувними кульками та гірляндами. З поїзда лунала музика й регіт.

– Як поспішають, – здивувався маленький принц. – Чого вони шукають?

Клоун не чув його – він пригубив устами до великої пляшки, на якій писало еліксир сміху, і зробив кілька ковтків.

– А чому у вас така дивна професія? – запитав маленький принц.

– А тому що у нас на планеті все має бути веселим – навіть праця. Її нам цілий час мінняють, щоб ми не нудьгували. А ще видають оце, – і показав на пляшку. Вона пахла шампанським.

– Це ж звичайне шампанське! – мовив маленький принц.

– Може для вас і шампанське. А на нашій планеті це біологічно важлива речовина. У нас у крові його концентрація не повинна падати нижче п'ятидесяти процентів – інакше можуть виникнути проблеми зі здоров'ям – сказав клоун і ще раз пригубився до пляшки. На обрії з'явився черговий поїзд і, пританцьовуючи, клоун кинувся переводити стрілки.

"На цій планеті люди завжди невдоволені тим, що мають, завжди поспішають кудись в пошуках щастя..." – подумав маленький принц. І йому захотілося на свою рідну планету – подивитися, як заходить сонце...

Історія цієї планети

Діти на цій планеті росли без батьківської уваги та любові. Батьки бігали за своїм щастям, а діти росли полишені самі на себе. Росли з відчуттям, що насправді вони нікому не потрібні, ніхто не потурбується про них. Росли нещасливі та самотні з глибоким відчуттям самотності та болю...

На цій планеті в цілому не любили дітей – адже діти потребують стільки уваги, турботи, батьківського часу. Дітям вічно щось потрібно від батьків, вони не дають по ночам спокійно спати, на них іде стільки коштів. Отож краще їх не мати. Але оскільки серед усіх інших насолод на цій планеті дуже любили і насолоди тілесні, а якщо ще згадати, що мешканці цієї планети майже ніколи не задумуються про наслідки своїх вчинків – то у деяких її мешканців діти усе ж народжуються і часом навіть доволі багато. Але вони не обмежують себе турботами по них – лишають просто в пологовому будинку, а то й десь просто на вулиці, чи в під'їзді...

Ви знаєте історії дітей з інтернатів? Ви знаєте, що у деяких з них майже щороку народжується новий братик чи сестричка, щоб поповнити палати дитячого будинку? І кожен

раз від нового тата. І кожен раз та сама історія – мама віддасть немовля і ніколи уже більше не відвідає, не поцікавиться...

Варто відзначити, що дорослі мешканці цієї планети не обов'язково на ній народжуються. Дитинство багатьох з них пройшло на інших планетах. Але усі вони пережили щось дуже схоже – глибоке відчуття обділеності, брак батьківської любові і турботи, самотність...

Частина дітей на цій планеті народжується з особливим типом нервової системи. Їм характерна певна незрілість у формуванні функції самоконтролю, в здатності обмежувати свої бажання, стримувати імпульсивні побудження. Мати таку дитину (а додамо, що вони ще надмірно рухливі і мають труднощі із зосередженням уваги) є чималим випробуванням для батьків. Такі діти потребують медико-психологічної допомоги, а також з боку батьків та вчителів – певної педагогічної системи, яка допомогла б їм розвинути самоконтроль, уміння відставляти бажання миттєвих насолод і зосереджено працювати заради віддалених цілей. На жаль, часто таким дітям доводиться зазнавати відкинення та приниження. Проблеми у їх поведінці приписуються їх вродженому „егоїстичному“ характеру чи поганому вихованню в сім'ї. Проблеми з шкільною успішністю – їх лінивству та небажанню вчитись. Отож і залишається дитина самотньою – відкинена, осуджена, позбавлена розуміння. І тоді знову ж оте відчуття болю: я погана, я неварта любові...

А ми уже згадували з вами, що серце дитини довго не може жити з відчуттям болю – його треба витіснити, придусити, щоб воно не заважало жити. Отак дитина і робить – і в грудях, у душі утворюється велика пустка... За нею десь у глибині на все життя ховається біль, самотність, ховається страх, що ти невартий любові, що тебе ніхто ніколи не полюбить, так як не любив у дитинстві... І щоб не пережити ще раз цього дитячого болю, щоб не наразитися ще раз на оте дитяче відчуття, коли ти когось так прагнеш, так любиш, так чекаєш – а у відповідь нічого, дитина просто придушує в собі разом з серцем прагнення мати з кимсь близькі стосунки, вона закриває своє серце до любові. І щоб не чути болю свого серця, щоб воно не непокоїло її більше, вона просто переключає свою увагу на щось інше, вона починає думати, що ця пустка в грудях від того, що їй бракує чогось іншого – їй бракує просто земних насолод...

У мене є похресниця сирота. Ми стали її хресними батьками, коли їй було вісім років. Вона росла від першого року свого життя в системі інтернатів. У вісім років була як вовчечка – уся напружена, настовбурчена – вона з недовірою оглядала нас. З такою ж недовірою оглядала світ довкола – немов постійно чекала від нього якоїсь небезпеки, загрози. Її не можна було обійняти, вона напруженням тіла реагувала навіть на спробу погладити її по голові. Коли ми їздили її відвідувати (а жила вона в інтернаті десь 60 км від нашого міста), ми з кумою наївно думали, що їй потрібна наша любов, тепло. Ми приїжджали в інтернат, а її цікавили в першу чергу наші гостинці, коли ж вона отримувала їх, своїм виразом обличчя явно давала нам знати – все, тепер можете їхати... Пройшло багато років і багато чого в її житті мусило змінитися, перш ніж її серце змогло відкритися на любов...

Отож дитина витісняє серце, а своє відчуття обділеності приписує браку в її житті земних насолод. Вона не дозволяє собі цікавитись людьми, шукати близькості (це може пробудити серце, а з ним і біль!), а отож усю свою енергію (а мусимо уточнити, що в цьому допомагає їм їх сильний, енергійний, виражено-екстравертивний темперамент) скеровують на те, щоб “хапати” щастя, не дати йому втекти від них. Вони знають з дитинства, що ніхто про

них не потурбується, якщо вони самі про себе не подбають, отож жадібно, агресивно і "безпардонно" кидаються хапати радості життя. Вони хочуть усе, вже і тепер, їх апетит розгоряється і вони на великій швидкості кидаються усе коштувати. Вони знають, якщо не встигнуть чогось схопити перші, є великі шанси, що перед ними це вихопить хтось інший і вони залишаться ні з чим.

Я пам'ятаю, як вперше запросив свою похресницю з інтернату до себе додому. Ми накрили стіл до обіду. І тільки сіли – вона почала хапати усе, що можна було схопити: бутерброди, пампушки, яблука – класти собі на тарілку, ховати в кишені, за пазуху...

Невтамовна жадоба щастя робить їх людьми, що живуть на великій швидкості – вони швидко говорять, думають, рухаються, їдять, їздять на машині, живуть. У них постійне відчуття, що вони кудись не встигають, що від них може щось утекти...

Але і сама швидкість стає їхнім ворогом. Ковтаючи їжу нерозжованою, вони не можуть справді відчуті її смак, не можуть потім і добре перетравити її – отож голоду не втамовують і насолоди справжньої не отримують. Вони начебто і люблять їсти, але насправді насолоду від їжі отримувати не уміють.

І отак не тільки з їжею, отак з кожним їх життєвим пережиттям. Вони не уміють справді насолоджуватися життям, бо пролітають повз нього на надто великій швидкості.

Якось у телепередачі я почув роздуми однієї поетеси. Вони запали мені в душу. "Колись, – казала вона, – Люди сиділи перед однією квіткою і милувались нею. А бо ж довго могли насолоджуватись одним краєвидом. Цивілізація йшла вперед, люди почали прогулюватись по лісових стежках, по алеях парку. Тоді вони полюбили кінні проїзди. Тепер людина сідає в швидкісне авто і мчить по магістралі, нічого не помічаючи довкола..." Кажуть, що в Японії, коли цвітуть вишні, люди розстеляють під ними килими і сидять сім'ями цілий день...

А мешканцям нашої планети іще належить відкрити цю мудрість: щоб щось добре розглядіти – треба зупинитись, і щоб відчуті смак чогось – треба бути повністю в тому присутнім...

Знаєте чого вчать новаків у буддистських монастирях? Їх вчать мистецтва присутності. Коли ти п'єш чай – ти п'єш чай, ти весь у цьому. І коли розпалюєш вогонь – ти весь у цьому. І коли ти миєш посуду – ти увесь у цьому. І коли дивишся на гору, не думаєш про щось інше – і може тобі навіть вдасться тоді її побачити... Правда, щоб не довести цю практику до абсурдної буквальності, вони додають – коли п'єш чай і читаєш газету, ти весь у тому, що п'єш чай і читаєш газету...

І знаєте, чому це так важливо? Бо коли ти робиш усе дуже швидко, твоя увага розсіяна, бо думаєш про багато речей зразу, коли твоє тіло тут, а думки у майбутньому – ти розминаєшся тоді із життя, ти не можеш його відчуті, не можеш відчуті справжньої радості...

А життя у майбутньому часі до речі є дуже притаманним для мешканців цієї планети. Вони настільки бояться залишитись ні з чим і "померти з голоду", що повинні постійно мати "запаси" на майбутнє – резервні можливості насолод, альтернативні плани приємного і веселого проведення часу. Вони розігнали свій поїзд до такої швидкості, що для них зупинка, сповільнення життєвого темпу здаються просто страшною катастрофою. Зупинитись страшно, бо коли не буде чути гуркоти поїзду, можна почути інші звуки – десь зсередини. А плакати, ви ж пам'ятаєте, на їх планеті заборонено...

Зрозуміло, що відірваність від внутрішнього джерела щастя і неспроможність справді відчувати радість життя призводять лише до посилення відчуття внутрішньої пустки, відчуття глибокої незадоволеності життям. Отож їм завжди мало, їм хочеться ще і ще тих насолод. А за все треба платити. А де взяти гроші? Працювати ж вони не люблять – це нудно. Отож шукають, де б легко знайти гроші – жебрати, позичити, вигідно одружитись, виграти в картах, у лотереї, на гральних автоматах, врешті решт придумати якусь махінацію, аферу, вкрати... Є і друга сторона цієї медалі: програти все, банкрутство, борги, переслідування рекету, ув'язнення, самогубство з відчаю...

Можливо найбільша проблема з їх "щастям" у тому, що без серця вони не вміють просто радіти життям, радіти тим, що мають; без серця вони просто ніколи не можуть відчувати справжньої радості життя. Ви ж знаєте, коли в людини є серце – її радість завжди із нею...

Я люблю цю історію про Діогена – убогого грецького філософа, який жив у бочці на березі моря. І почувши про його мудрість, сам імператор Олександр Македонський прийшов вшанувати філософа одного ранку. А ви знаєте, який прекрасний ранок на морі: лагідне ранкове сонце, морський бриз, шум прибою, кигикання чайок – душа од того світла і ніжна, мов у немовляти... І тут постать імператора над твоєю бочкою.

– Я високо ціную твою мудрість, отож проси у мене будь-якої винагороди! – чути його самовпевнений, величний голос.

"Глупий імператор, невже він думає, що багатший за мене?"

– Маю до тебе одне лиш прохання, імператоре: зроби два кроки в бік, ти заступив мені сонце...

Ми живемо в часи, коли в нашій державі, та й зрештою по цілому світі багато людей переживають важку матеріальну скруту. А інша частина людей і світу потопає в розкошах та багатстві. І матеріальні проблеми потрібно вирішувати, і вони дуже важливі, і так, як є – так не має бути. І духовні цінності не є альтернативою чи запереченням матеріального світу. Проблема не в тому, що люди шукають, як і де заробити гроші. Радше навпаки ознакою духовної недуги було би сидіти, склавши руки, і чекати, коли гроші падуть з неба. Проблема не в тому. Проблема в тому, що ми не шукаємо свого серця. Без нього жодні багатства не принесуть нам радості, а зроблять лише нас їх в'язнями, яким завжди буде їх мало... Але з серцем ми зможемо вирішувати матеріальні проблеми, не забуваючи при цьому, що найбезцінніші речі – любов, дружбу, мир, справжню радість життя – за гроші не купиш, вони пропонуються нам безкоштовно і то в надлишку, треба тільки мати відкрите серце, щоб могли їх прийняти. З серцем ми не зможемо перебувати в полоні ілюзій нашого матеріалістичного світу, де щастя ототожнюється з достатком, а тому багато людей шукають не за тим, чого справді потребують...

Це притча про маленьку рибку, яка пливе по океані і усіх розпитує, як їй знайти океан, та ніхто не знає. Врешті зустріла вона Велику Рибку і питає:

– О вельмишановна пані Велика Рибка, ви такі великі і поважні, що мабуть знаєте, де знаходиться океан.

– А для чого він тобі, рибко?

– Бо мені сказали батьки, що я океанічна рибка і тому маю плавати тільки в ньому, бо тільки в ньому я можу бути справді щаслива.

– Ну то і будь щасливою, бо ти в океані! – сказала усміхнено Велика Риба.

Маленька ж для ввічливості подякувала і попливла далі у пошуках океану: “Така велика, а така неосвічена! Я хоч мала, а добре знаю, що це ніякий не океан, це просто вода...”

Коли ми живемо серцем, ми знаємо також, скільки нам того матеріального достатку потрібно, ми знаємо, коли зупинитися, коли мати в житті інші пріоритети. Ми тоді також є неприв’язані до матеріальних речей, а тому вміємо ділитися, можемо пізнати радість солідарності. “Бо ж, – писав Солженіцин – можна мати стільки хліба, що топтати його ногами, але бути при цьому нещасливим. І можна мати лише крайчик, але ділячись ним із потребуючим, пізнати тайну щастя...”

Але усе це був трохи відступ від теми у життя іншої планети – Земля. А якщо повернутися до нашої планети карнавалу, то варто відзначити, що її мешканці мають ще одну пов’язану з їх дитинством рису – вони нестримно егоїстичні. Відчуваючи, що були обділені в дитинстві чимось дуже важливим, вони приходять до висновку, що мають право тепер компенсувати це – і хапають усе, що їм належить і не належить. “Усе для мене!” – волає їх розгодоване его, якого вони не мають жодного наміру стримувати чи в чомусь обмежувати, в чомусь собі відмовляти. Вони імпульсивно кидаються задовольняти власні бажання, рідко коли задумуючись про наслідки своїх вчинків, а чи про те, як вони відіб’ються на інших людях. Вони дозволяють собі дуже багато, рідко коли задумуючись, що за усе колись треба платити. Вони розкуті не лише у задоволенні своїх бажань, розкутою є уся їх поведінка. Вони дозволяють собі поводитись, як забажають, не хвилюючись про реакцію сторонніх. Ця реакція хвилює їх дуже рідко – тільки в тих випадках, коли треба справити враження, щоб щось від них отримати.

Така розкутість у задоволенні власних бажань створює їм ще і іншу проблему – вони не уміють себе гальмувати, стримувати. Ну а коли ж задовольнити якогось свого бажання вони не в змозі – то стають тоді схожі на дворічну дитину, якій показали, але не дали її улюблений цукерок – істерика й лютя... Вони тоді справді скаженіють і в пристрасті можуть наговорити, а то й наробити такого...

Невміння себе стримувати, контролювати робить їх також нездатними до зосередження, наполегливості, серйозної, відповідальної праці... А це ж знову таки штовхає їх у майбутньому до пошуку легких грошей...

Невідчуттєвість до людей, невміння узгоджувати свої потреби з потребами інших, егоїзм віддаляють, відштовхують від них інших людей, ще раз підтверджуючи їх висновок, що любові немає, отож її нема чого і шукати, є просто використання одних людей іншими... З кожним відкиненням, з кожним розривом близьких стосунків пуста в грудях більшає, серце доводиться витіснити іще більше.

А щоб не чути його сліз, треба заглушити їх сміхом, треба втопити їх в алкоголі, наркотиках, треба ще більше зануритись у зовнішній світ розваг і насолод. Їх тягне до компаній, забав, шуму. Вони не переносять самотності та тиші. І чим більше в них проблем, тим впертіше вони не хочуть їх помічати, тим галасливішими стають. Грають роль клоуна, постійно смішать себе і усіх інших довкола.

До мене була звернулася колись одна дівчина з такими проблемами: "Я боюсь смутку, я чую скільки в мені сліз, але боюсь їх, – казала вона з усмішкою. – З другого боку, я уже виснажила себе, постійно граючи клоуна..."

Утікаючи від сліз і болю, намагаючись забувати чи не помічати усі болючі аспекти реальності, вони лише іще більше поглиблюють свою неповносправність перед болем і стражданням. А можливо це і є щось, чого для них є дуже важливо навчитись – приймати біль, приймати так, щоб рости від нього в співчутті і любові, а не заламуватись у депресії, яка рано чи пізно настигне їх у житті. Неможливо ж увесь час змушувати себе сміятись, неможливо увесь час наспівувати собі цю нудку, мов баламкання в сідлі п'яного ковбоя, пісеньку – "Don't worry, be happy!" – "Нічим не журись, будь щасливий!"

Коли ближче подивитися в очі мешканцям цієї планети, в них побачиш багато страху. Це страх маленької покинутої дитини: "Невже про мене забули?" Це страх, що проривається з глибин підсвідомості крізь усю клоунаду і постає в свідомості запитанням: "Можливо я не там шукаю? Можливо я не то шукаю? Можливо я взагалі не знаю, чого шукати?" Це страх майбутнього, хворіб, старості, смерті...

"На цій планеті вони усі хочуть забути, що колись помруть, – думав маленький принц, – Мабуть тому вони висилають своїх мешканців помирати на інші планети..."

Він подивився на клоуна-стрілочника, який був уже зовсім п'яний. "З ним зараз нема про що говорити. Але якщо б я і міг щось зробити для нього – то обійняти його і плакати разом з ним..."

Маленькому принцу було сумно покидати цю планету. Зараз вона здавалася йому найнещасливішою планетою у всесвіті. Уже проходячи візовий контроль, йому захотілося звернутися до тих, хто сюди прибуває.

На прикордонному стовпчику він залишив свою записку:

"Плачте, коли ваше серце плаче, і смійтесь, коли воно сміється – дозвольте йому відчувати те, що воно відчуває. Шукайте серцем – і воно підкаже вам, що і де шукати. Але щастя ніколи не знайде той, хто за ним шукає. Щастя завжди додається тому, хто шукає за чимось іншим, багато важливішим..."

Планета інтелекту

Наступна планета у порівнянні з протилежною вразила маленького принца своєю тишею. “Мабуть тиша на цій планеті охороняється”, – подумав він, читаючи напис на великій таблиці: “Прохання не турбувати!”

“Але якщо є ця таблиця, то хтось мусив її встановити, – думав маленький принц. – Отож ця планета не така вже безлюдна, як здається!” – і він вирушив у пошуки її мешканців. Та цілий день пройшов намарно, і лише коли звечоріло, під горою маленький принц побачив невеликий вогник. То світилось вікно невеличкої хатинки геть порослої плющем. “Тут мабуть давно ніхто не прибирав,” – подумав маленький принц, пробираючись крізь захаращене подвір'я до дверей хатини. Вони були напівпрочинені і з них долидало чиесь бурмотіння. “Можна?” – спитав маленький принц і несміливо постукав. Не отримавши відповіді, він відкрив двері і увійшов у хатину. Усередині вона була такою ж занедбаною, як і назовні. Та найбільше маленького принца вразили не пил і не плетива павутини, а книжки – стільки їх він ще не бачив зроду! Вони заповнювали усі полиці шафи, стояли стовпчиками на кріслах, на ліжку, на підлозі – і майже усі вони були неймовірно грубі. “Щоб перечитати їх всіх потрібно мабуть ціле життя”, – подумав маленький принц, пробираючись крізь них до другої кімнати, звідки мерехтів вогник свічки і долинав хриплий чоловічий голос: “Любов – це таламо-гіпоталамічне почуття, яке виникло у процесі еволюції для того, щоб об'єднати людей у соціальні групи, оскільки це було необхідно для...”

– Кхе-кхе, – чуючись дещо незручно, що відривав старця від таких серйозних думок, кашлянув маленький принц, – Добрий вечір!

З худючим обличчям та довгою бородою дідок відірвався від грубого зошита, у якому щось записував:

– Я можу уділити тобі лише декілька хвилин, бо зараз я зайнятий працею над дисертацією. Ти шукаєш нічлігу? Вибачай, у мене тут наукова лабораторія, самому ніде спати.

– Ні, я можу переночувати і просто неба – надворі тепло. А що таке таламо-гіпоталамічне почуття?

– Це почуття, які виникають у підкіркових ділянках мозку, серед яких є такі утвори, як таламус, гіпоталамус. – збадьорився учений. Він мабуть любив читати лекції і просвічувати невігласів. – У цих областях мозку вчені виявили зони, при стимуляції яких через електрод у людей може виникнути певне відчуття, наприклад злість.

– І так само у мозку є центр любові? – запитав здивовано маленький принц.

– Ну, поки що вчені ще цього центру не виявили, але власне своєю дисертацією я хочу здійснити науковий прорив у розумінні природи любові. Адже... – і далі вчений заговорив такими термінами, що маленькому принцу здалося, немов то іноземна мова.

Коли вчений закінчив свою мікролекцію, маленький принц запитав:

– Щоб писати про любов, ви мабуть мусите добре знати людей?

– О, – гордо заявив вчений, – Я посвятив десятки років, щоб прочитати усе написане про природу людини!

– Але ж ви мусили мабуть і багато спілкуватись з людьми, мати багато друзів?

– О ні, для науки це зайве. Адже коли ти маєш з кимось близькі стосунки, почуття заважають бачити реальність об'єктивно. У науці – їм не місце, – сказав учений і глянув на свій зошит. Йому явно починала набридати розмова, на яку він потратив стільки часу.

– А що на вашій планеті є гарного, що б вартувало подивитись? – вирішив поцікавитись на прощання маленький принц.

– Не знаю, я людина науки, я не маю часу прогулюватись по планеті. Я отримав декілька нових книг – і ще не мав часу їх прочитати. Але в одному журналі згадувалось, що на цій планеті є гірський водоспад – 24 метри заввишки, 530 кубометрів води за хвилину. Можливо тебе він зацікавить.

– До побачення, – сказав маленький принц.

– До побачення, – сказав вчений. – Запам'ятай моє ім'я, – гукнув він, коли гість його уже був надворі, – Ти спілкувався зі Знавцем Любові і Усіх Таємниць Життя!

“Як можна знати любов, якщо ти її ніколи не пережив? – ішов і думав маленький принц. – Про себе вчений такої ж великої думки, як і жителі планети оплесків. Але йому мало потрібне захоплення інших – вистарчає і того, що собою захоплюється він сам...”

На ніч маленький принц вмовстився під великим розлогим деревом. “Я віднайду вранці водоспад, а тоді помандрую далі”, – подумав він, засинаючи.

Історія цієї планети

Існує багато факторів з дитинства, які змушують людей шукати ізоляції від інших на планеті інтелекту.

Дехто пережив у дитинстві великий біль самотності, відкинення, зради. І від цього болю для дітей з вродженими інтелектуальними здібностями було лиш одне місце втечі: в інтелект, в голову. Мабуть усі ми це знаємо з наших історій першого кохання: коли твою таку щиру та чисту любов хтось відкине, поглумиться над нею – озлоблюєшся, замикаєш серце, кажеш собі: “Я не потребую любові!” – і “посилаєш” усіх їх з любов'ю по далі – “під три чорти”... Стаєш емоційно неприступний, нікого не підпускаєш до себе близько. А щоб швидше забути, починаєш чимось дуже захоплюватись: багато вчитись, чи стаєш раптом фанатиком-спортсменом... У психології завжди прослідковується один закон: коли ти за чимось дуже біжиш, насправді ти від чогось дуже втікаєш...

А що якщо відкинули не твою першу підліткову любов, а прапершу – любов до мами чи тата?

Він був звичайним студентом історичного факультету університету. Витончені риси обличчя, вникливий погляд очей, майже завжди мовчить, майже ні з ким не спілкується... В університет поступив легко, з першого екзамену, далась взнаки золота медаль (йому не було рівних у школі) плюс книжки з історії, яких він прочитав стільки, що й сам міг би уже свої писати... Звикли до нього – такого мовчазного і тихого; перестали уже кликати з собою на вечірки, бо ж і так унікав товариства. Майже забули про цього, як забувають про існування якогось маловживаного предмету у своїй кімнаті. Зацікавилися аж тоді, коли дійшла справа до виключення з університету за велику кількість прогулів.

А він не міг відірватися від монітору комп'ютера. Знав, що треба уже йти на пару, але так хотілося закінчити ще цю гру, або ж так манила “всесвітня павутина” інтернету. Врешті почав жити у цій мережі. Життя проходило уже там. І з того світу у цей він усе рідше й рідше виходив... “Там затишніше, – пояснював потім на психотерапії, – Там я усе розумію, там чуюсь впевнено... А що робити у цьому світі? – Тут жахливо нудно...”

Народився у бідній сім'ї. Тато пішов, коли йому було три роки. Мама важко працювала, щоб могли вижити. Переважно сидів вдома сам. Перші два роки по розлученню

тато ще зрідка відвідував і кожен раз щось обіцяв: купити велосипед, повести в цирк. Тато мав дивну рису – ніколи не дотримувати обіцянок. Найгірше було тоді, коли не сповнював основної – провідати. Андрій чекав допізна, а тоді кричав і бився головою об стіну: “Краще б він більше не приходив!” Невдовзі так і стало: тато перестав приходити зовсім, а Андрій уже в п’ять років навчився читати – і поринув у книжки. У школі йому уже не було що робити – з першого класу перевели у третій. Шкільні роки промайнули швидко – в книжках, які були його єдиними друзями, і в різних наукових олімпіадах, де був багато років переможцем...

Коли виключили з університету – плакав, казав, що не хоче жити, і на диво сам для себе виявив, що сумно йому за його однокурсниками... І тоді сам зрозумів, що мусить вибрати між життям з людьми і життям в інтернеті... Видно біль розбудив серце і воно допомогло йому зробити правильний вибір...

За якийсь час сам для себе описав влучно цю суперечність між своїм розумом та серцем:

“У мене два стани організму: мозок керує серцем (зимовий стан, але буває й навесні, й влітку, і восени), а також другий стан – весняний (бажаю любові, дружби, Бога, почуттів – мозок не керує, а лише констатує події в організмі, зазначаючи неможливість втрутитись в ситуацію). Коли я зимовий, тоді сухий, жорстокий, холодний, егоцентричний. Коли весняний, тоді емоційний, бажаю любові, думаю про можливих друзів (і про дівчат, чого не буває у протилежному стані), шукаю Бога. Коли я зимовий, центр життя – мозок, серце відмежоване, зацікавлення – комп’ютери, книжки, інтернет, девіз життя: “я знаю багато, а хочу знати ще більше!” Коли я весняний, центр життя – серце, Бог, любов; хочу справжнього розуміння, дружби, кохання...”

У частини мешканців планети інтелекту інша історія дитинства – вони не мали свого особистого простору, у їх життя вічно втручалися інші, яким завжди чогось від них було треба, які немов висмоктували з них усю їх енергію. А тому природне бажання – втекти, ізолюватись, огородити себе від втручання інших. Відчуваючи брак відчуттєвості, уважності у ставленні до себе своїх рідних, вони починають сприймати людські стосунки лише як загрозу для себе, для своєї внутрішньої цілісності.

Він вчиться у п’ятому класі, а говорить, як старий філософ. Дає свої пояснення усьому, що відбувається в світі. Начитався книжок про різні релігії і врешті синтезував свою власну. “Я хочу посвятити своє життя тому, щоб відкрити релігію, яка помирить усі релігії між собою”, – заявляє з гордістю. На запитання, чи має друзів, відповідає, що йому нема про що спілкуватися із своїми однокласниками, бо вони дуже неосвічені. У нього вдома у двокімнатній квартирі ще старший брат і три сестри. Його мама, яскрава, екстравагантна жінка, яка змалку мріяла мати багато дітей. А ще вона любить компанію, вечірки, “яскраве” життя. А ще зізнався чоловік – скандалити. Останній же мовчазний, тихий науковий працівник, який також полюбить читати про східні релігії та езотеричні (тобто потаємні) вчення. Чи дивно, що хлопчик увесь час після школи проводить усамотнено на горищі свого будинку, де можна, за його ж словами, “спокійно думати і читати”.

В сім’ї хлопця хоч і вважають трохи диваком, проте його винятковими розумовими здібностями гордяться. “Він у нас стільки всього знає, що може грати в «що? де? коли?»” – відзначають із гордістю. До лікаря вони звернулись не через якийсь психологічні проблеми, а

через те, що у сина була в дитинстві легка форма церебрального паралічу – отож може якісь вітаміни на мозок прописати...

Отож, коли в сім'ї надто багато для твоєї вразливої душі "шуму" і скандалів, коли тобі важко знайти собі в ній місце – доводиться шукати деінде свого безпечного емоційного простору – як цьому хлопчику на горищі. І єдине місце, яке ти можеш знайти тоді собі у сім'ї, єдиний спосіб, у який ти можеш бути в ній прийнятим та оціненим – це розвивати свої інтелектуальні задатки, стати свого роду сімейним генієм...

У дорослому житті це все повториться на ширшому соціальному загалі, і не навчишся будувати стосунки з людьми (це неможливо зробити з книжок на горищі), а водночас так цих стосунків прагнучи, людині залишається для стосунків єдина соціальна роль – роль експерта, учителя. Їм важливо знати чи вміти щось, чого ніхто не вміє – отож тоді їх будуть потребувати і цінувати. В такий спосіб вони можуть наблизитися до людей, хоч і водночас уникнути прямих стосунків, яких так бояться і до яких чуються нездатними. Можливо тому їм подобаються професії фотографа, музиканта, комп'ютерщика (хоч і не тільки ці) – вони можуть у такий спосіб бути близько до людей, але водночас у них буде завжди якийсь щит-прикриття: фотоапарат, фортеп'яно, комп'ютер.

Не знаючи, як спілкуватися з людьми "просто так", їм потрібне якесь "прикриття" – наприклад роль учителя. Взагалі, вважаючи себе особливо освіченими, вони природно приписують собі цю роль і кому ж, як не їм, вчити людей мудрості, вчити, як жити? Отож і не дивно, що у них такий особливий стиль спілкування з людьми взагалі: або мовчати, або читати лекцію. Отож не дивно, що їх так тягнуть інтелектуальні ігри, головоломки, дискусії. Чуючись так невпевнено у житті, у своїх стосунках з людьми, вони мусять це якось компенсувати – відчуттям своєї інтелектуальної вищевартості. А щоб це відчуття утримати, мусять обов'язково знати щось, чого ніхто не знає і періодично це демонструвати іншим. Чи не тому для них завжди є такою мукою знати, що є книжка, яку вони ще не читали? Чи не тому їх мучить відчуття конкуренції та заздрість іншим знавцям? Чи не тому вони люблять спілкуватися з іншими такою складною мовою, що інші одразу чують себе біля них невігласами? Чи не тому вони такі скупі на знання, що бояться, щоб хтось їх не перевершив? Не вірите? – Спробуйте позичити у такого "вченого" якусь цінну для нього книжку!

Скупість на знання робить врешті-решт з них поганих педагогів. Зрештою скупість переноситься на усі сфери їх життя – може тому, що відчували в дитинстві, що інші витягують з них їх енергію, вони навчились отак заощаджувати свої ресурси?.. Окрім знань, можливо те, на що вони є найбільш скупі – це свій час. Їм його завжди мало, адже: "Я знаю багато, але хочу знати ще більше!.. "

Їх потреба відчутти свою інтелектуальну вищість зрештою утруднює їм стосунки і відштовхує від них інших людей. Підсвідомо вони потребують, щоб інші чулись біля них дурнями – а мало кому зможе це довго подобатись. А ще вони не уміють слухати інших, адже є настільки переповнені собою.

У буддизмі є притча про такого гордовитого західного професора, який прийшов до відомого буддистського вчителя, щоб той розповів йому про свою релігію.

– Добре, але перше, я почастую вас чаєм, – мовив той. І став наливати в горнятко чаю. І коли було уже повне, він далі продовжував лити.

– Що ви робите? Воно ж уже повне? – здивовано вигукнув професор.

– Це саме те, за чим ви прийшли до мене, – мовив учитель. – Переповнені собою, ви ще й просите мене щось вам розповісти!

Потреба знати щось, чого ніхто не знає, врешті-решт створює інші проблеми. Адже людство накопило стільки знань, що чутися найосвіченішим в усіх сферах є неможливо. Отож доводиться спеціалізуватися у якійсь рідкісній галузі, де мало конкурентів. От і посвячується ціле життя тому, щоб описати цикл міграції коників-цвіркунів на якомусь із островів Тихого океану. І людина добивається свого – в своїй країні вона стає винятковим вченим, експертом №1 з цього питання. Усе це було би добре, якби не загальна некомпетентність у набагато важливіших сферах життя. Може краще було би вивчити набагато “банальніші” речі – як жити з людьми, як жити у власному серці?..

Але з серцем, ми пам’ятаємо, ціла своя, окрема історія... Воно мусить бути придушене, а з ним і уся сфера почуттів – коли їх нема, то нема й болю. Якщо не підпускати нікого близько до себе – то ніхто тебе ніколи і не зранить. Свідомо придушуючи в собі серце, вони позбавляють себе усіх почуттів – стають “сухими”, беземоційними. Але вповні зробити цього не можуть – отож інколи і дозволяють своїм почуттям вийти, тоді коли це безпечно, коли ніхто не бачить можна проаналізувати їх з тією ж “науковою” об’єктивністю, з якою намагаються аналізувати увесь світ.

А “об’єктивне” пізнання світу є їх пожиттєвою пристрасстю. Вони живуть у стані постійного інтелектуального аналізу життя. Немов відчуваючи цей світ загрозливим і незрозумілим, а себе в ньому – безпомічним, вони постановили вивчити цей світ, проаналізувати його, зрозуміти його закони. Отож вони роблять крок вбік із життєвої сцени і займають позицію зовнішнього спостерігача. І отак ціле життя не живуть, а лише готуються до життя...

Такий спосіб “вивчення” життя, на жаль, створює їм цілий ряд проблем і мало як насправді допомагає. Найперша проблема, з цим пов’язана, полягає у тому, що ізолюючись від життя, не можна навчитися жити. Це мовби пробувати навчитись плавати на суші.

А ще проблема у тому, що найважливіших речей у житті з книжок вивчити неможливо, так же як неможливо пізнати смак вина, прочитавши лише етикетку – треба скуштувати самому: і вино, і любов, і радість, і смуток і ще багато-багато чого. Отож не дивно, що людину починає “зносити” до вивчення абстрактних речей – філософії, метафізики і т.д. А не маючи контакту з реальністю, не маючи можливості звірити свої теорії про життя із життям, людина легко може заблукати у світі своїх ідей і зайти ого, як далеко... Життя тоді неймовірно ускладнюється і, як кажуть у народі, за деревами людина уже не бачить лісу. Відчуття життєвої некомпетентності, неспроможності знайти собі місце у цьому світі звісно ж від цього лише наростають. І тоді як останній засіб, щоб захиститись від падіння у прірву відчаю та депресії, залишається сліпо хапатися за свої теорії, заглиблюватись у них усе більше та більше...

Не дивно, що при такому напруженні їх мозок працює так інтенсивно, що здається ось-ось закипить... Не дивно, що живучи настільки інтенсивно в інтелекті, вони просто забувають, що треба їсти, забувають про тіло, про буденні речі, про побут. Ви знаєте усі ті анекдоти про вченого, який замість краватки пов’язав на ший ремінь...

Інтелектуальний підхід до життя не дозволяє їм також бачити життя, бачити людей, зорі, дерева, квіти – вони усе систематизують та аналізують. Вони не можуть побачити квітку,

не можуть просто милуватися нею – їх розум миттєво включається: яка це ботанічна родина, який тип запилення, звідки походить, чим корисна і т.д.

Відчуття невпевненості, непристосованості до життя робить їх особливо вразливим до змін. Їм легше, спокійніше, коли усе однаково, стабільно, коли все знайоме. Ну а якщо зміни неминучі, їм важливо їх спрогнозувати, вивчити можливі наслідки, підготуватися до них належним чином, опрацювати літературу по даній темі...

Страх людей, страх близькості, а також прагнення усамітнитись, щоб "вчитись", робить їх екстремально відлюдними. Вони уникають контактів з іншими, уникають будь-яких постійних зв'язків чи зобов'язань перед іншими. Не дивно, що в цілому їх рідко коли цікавить перспектива одруження. Хіба що, коли пробудилось серце і вони стають "весняні"...

А так то вони прагнуть жити на самоті ще й дбайливо охороняють свою самотність від втручань чи посягань інших. Вони зменшують свої тілесні та матеріальні потреби, щоб мінімально залежати від "світу". Вони уникають соціальних обов'язків, емоційної прив'язаності, робляться байдужими до соціальних норм. "Мені нічого не треба від вас, отож прошу нічого і не вимагати від мене". Їх тягне фізична самотність. Часто заради неї вони і обирають собі якусь "відлюдну" професію – нічного сторожа, лісника. І отак і живуть у підпіллі... А якщо хтось хоче наблизитись – мають надійні засоби, як "відлякати" від себе інших: свої дивні ідеї, інтелектуальне приниження співбесідника, заперечення цінностей цього світу.

Останню зброю вони використовують і для того, щоб відлякати і власне серце, коли у ньому усе ж з'являється потяг до світу, до людей, коли воно хоче жити усе ж не на самоті, а в стосунках з іншими. Вони оправдовують свою відчуженість від світу запереченням усього, що в ньому є цінного – людських стосунків, сім'ї, батьківства, дружби, любові. Вони заперечують, що усе це існує. Вони інтелектуально спотворюють усе це до таких форм, щоб у них відпало будь-яке бажання до цього. Вони доводять світ до абсурду. Свою ж беземоційну відчуженість від світу пояснюють самі для себе як чесноту – мужність дивитись в обличчя реальності, емоційну свободу, безпристрасність, неприв'язаність, або ж духовними термінами – як нірвану, духовну свободу, звільнення від рабства матеріального, земного життя.

Але ж довівши інтелектуально абсурдність життя, вони винесли вирок і самі собі: якщо усе це абсурд, якщо немає жодних цінностей, нема жодного джерела радості – прірва відчаю і зневіри знову розкривається перед ними, і не зостається уже жодного способу захисту – тільки летіти без огляду донизу...

Уночі від полум'я свічки зайнялась і згоріла хатина ученого. Усе, що уціліло – то декілька книг, які той встиг винести із пожежі. Але поки що маленький принц про це не знав – він мирно спав собі під деревом.

А прокинувся він на світанку від гуркоту водоспаду – ранковий туман підсилив усі звуки – і здавалося водоспад десь зовсім близько...

І дійсно, виявилось, що він зовсім поруч – з іншого схилу гори.

Маленький принц стояв і довго милувався. Він нічого не думав. Він не міг думати – водоспад був надто прекрасний... На схилах його росли розлогі сосни і крізь їх віти сонце, що сходило над планетою, кинуло свої промені і в краплях води вони засяяли веселкою...

“Я обов’язково мушу вернутись і поради вченому прийти подивитись на це диво. Він же просидів ціле життя над книжками і так мало бачив краси...” – подумав маленький принц і пішов до хатини.

На подвір’ї біля того, що залишила пожежа від його будинку, сидів прибитий горем вчений. Побачивши принца, він якимось іншим, затверділим голосом мовив:

– Я читав і заснув, забувши погасити свічку. Коли я прокинувся було уже надто пізно – уся моя дисертація згоріла. Все, що я зміг врятувати – ось декілька книжок, і то ті, що я вже опрацював. Яке горе... Праця усього мого життя...

Маленький принц нічого не промовив. “Люди сприймають як трагедію, – думав він, – Те, що насправді є дією Провидіння, подарунком долі. Без своїх книжок він має тепер можливість почати нове життя, може тепер він матиме час, щоб побачити зорі, щоб подивитись на водоспад?”

– Дякую, що порадили мені піти до водоспаду, він справді гарний, – мовив маленький принц, – Підіть і ви подивіться на нього.

Та вчений ніби не чув його. “Йому треба отямитись від шоку, тоді він зможе думати про щось нове – подумав маленький принц. – Я не буду йому більше нічого казати, адже сама Доля звернулася до нього з таким посланням.” А у своєму мандрівному щоденнику він зробив маленький запис. І вирушив далі.

Справжня мудрість пізнається лише з життя і лише серцем.

Планета місіонерів

Мешканці цієї планети вважали її взірцем для усього всесвіту. Щойно прибувши на неї, маленький принц був вражений великою кількістю транспарантів з гаслами, які можна було знайти усюди: на дахах будинків, вітринах магазинів, рекламних щитах, обкладинках журналів, та їх просто безкоштовно роздавали на вулицях вбрані в костюми з краваткою молоді хлопці.

– Ти записався у місіонери?! – суворим голосом запитав маленького принца один з них.

– А хто це місіонери?

– Це люди, яким не байдужа доля всесвіту, – гордо заявив юнак. – Вони знають, який істинний моральний і суспільний лад має правити людством. Вони – совість вселенної. Вони жертвують власним благополуччям, несуть закон і порядок у найвіддаленіші куточки всесвіту, щоб порятувати їх від морального розтління. Ними керують святі ідеали. Вони...

Юнак заговорився. Він любив проповідувати. В його родині то була сімейна традиція. Його дідо проповідував. Його батько проповідував. І син також знав змалечку, що буде проповідником. З напруженим схвильованим обличчям він виголошував на вулиці ідеали місіонерства і здається уже не помічав перед собою ні маленького принца, ні юрби перехожих, що зібралася перед ним.

“На цій планеті в усіх людей дуже серйозні обличчя, – зауважив маленький принц, – І всі вони однаково вдягаються: строго та акуратно.” Він висковзнув з юрби і рушив вулицями міста, із здивуванням розглядаючи усе навколо.

“Ми – розум, честь і совість усього всесвіту!” “Наш суспільний лад – взірець досконалого суспільства!” “Врятуємо всесвіт від морального розпаду!” “Ти прочитав десятитомний кодекс правильної поведінки?” “Муки совісті – джерело моральної досконалості!” “Які дивні гасла, – думав маленький принц. – Таких я не зустрічав ще на жодній планеті...”

А ще його вразив порядок на вулицях: усе було чисто, підметено і люди в усьому строго дотримувались правил і вони розмовляли тільки “правильною” літературною мовою, дотримувались “правильних” манер етикету, “правильного” стилю одягу, “правильного” способу мислення, “правильного” способу поведінки в громадських місцях. Жителі цієї планети були настільки занепокоєні, щоб усе робити згідно правил, що часто довго думали, як щось сказати чи повестись, згадуючи усі приписи, що регламентували поведінку у даній ситуації. Співрозмовнику доводилось деколи довго чекати відповіді...

– Чому мешканці вашої планети не усміхаються? – запитав маленький принц у поважного дядечка, що чекав на сигнал регулювальника, щоб перейти вулицю. Хоч і вулиця була вільна, регулювальник дозволяв перехід тільки перехожим з іншого боку перехрестя – такий був порядок.

Дядечко здивовано озирнувся на маленького принца.

– При соціальних контактах з незнайомими людьми, – напружено вимовив він, немов проціджуючи слова крізь зуби. – Спершу слід привітатися, – він задумався, немов напружено намагався щось пригадати. – Добрий день!

– Добрий день, – відповів маленький принц. – Чому ви не усміхаєтесь?

Дядечко знову задумався:

– Дітям не рекомендується задавати першими запитання при спілкуванні з дорослими,
– врешті сказав він після довгої паузи. Маленький принц потиснув плечима і вирішив було йти,
як дядечко додав:

– Усміхатися згідно кодексу правильної поведінки належить у наступних ситуаціях:
перше, коли ти успішно довів до кінця виконану роботу; друге...

“Яке дивне життя на цій планеті, – подумав маленький принц, – Щоб усміхнутись,
треба спершу згадати, чи це дозволено правилами!”

А щоб жителі планети не забували правил, довідався маленький принц, її президент –
її величність Досконалість – виділила з бюджету кошти на друк та безкоштовне
розповсюдження між мешканцями планети десятитомного кодексу правильної поведінки.
Моральній поліції, яка спокон віків відігравала дуже важливу роль на цій планеті, було
доручено викликати муки сумління у кожного мешканця, який кожен день щонайменше двічі
не відчинить цей кодекс.

Крім поліції на цій планеті існувала ще міліція, якій належало боротися із
деморалізуючими елементами суспільства, що дозволили собі сумніватися в правильності
суспільних ідеалів та правил. Їх виловлювали і влаштовували їм моральний суд. “Ганьба!” –
кричали їм уся планета. “Зрадник!” – скандували загони юних місіонерів (організації за
морально-бездоганне дитинство). “Ти згориш у пекельному вогні, якщо не покаєшся!” –
залякував верховний жрець планети. (Кілька століть тому попередники любили спалювали
відступників від віри у вогні земному, але минулого століття такий спосіб покарання був
визнаний недосконалим і замінений на довічне ув’язнення з довічними муками.) Якщо
відступник каюся і прилюдно визнавав свої помилки – його приймали назад, але уже
пильніше за ним стежили. Якщо ж ні – відправляли на заслання у підземелля.

“Ця планета насправді жорстока, – подумав маленький принц. – Хоч і виглядає так
привабливо. І люди не усміхаються на ній тому, що живуть у постійному страхі осудження...”

Історія цієї планети

У дітей на цій планеті було сумне дитинство. Їх не любили. Бо ви знаєте, коли у
дорослих придушене серце, любов ні звідки не візьметься. Але ж дорослі – то такі дивні люди,
вони ніколи не визнають, що в чомусь неправі. Отож вони звинуватять в усьому дітей. “Ти є не
така, щоб тебе могли любити!” – кажуть вони своїй дитині словами, а чи просто усім своїм
ставленням до неї. І починають придиратися до неї: і то не так, і се не так. А дитина
старається, з усіх сил намагається догодити батькам, вона ж без їх любові не може... Але ж від
того, що дитина змінить свою поведінку, серце батьків не зміниться. Отож вони далі
вишукують і виставляють їй її недоліки. А ви ж знаєте, як добре придивитися ніхто не є
ідеалом...

Одного разу я був свідком такої ситуації. Син написав єдиний на своєму курсі на 99
балів тест зі 100 можливих. Він з гордістю розповідає про це мамі. Вона ж скривилася: “Можна
було і на сто...” А нещодавно був свідком іншої ситуації, коли мама з гордістю заявляє, що
ніколи не хвалить свого сина, щоб не зіпсути його...

Отож як не старається дитина – батькам своїм догодити не може, все рівно вони
розчаровані нею. Як не намагається завоювати любов – у відповідь лише критика, відкинення,
нові вимоги... Чи ж не дивно, що тоді у дитини формується відчуття, що вона погана по своїй
природі, неварта любові, огидна? І чи не дивно, що у такий спосіб дитина починає не любити,

відкидати сама себе? І тоді усе життя це глибоке самовідкинення прориватиметься відчаєм та депресією у її свідомості, самоненавистю, бажанням втоптати себе в землю, розчавити – “я хробак, ніхто, потвора, ненавиджу себе!..”

Але ж ви знаєте, що дитина не може довго терпіти душевний біль – і вона витісняє його разом з серцем у глибини підсвідомості. Дитина усе ж хоче надіятись, шукає собі шанс на життя...

І батьки їй його підказують... Ви ж знаєте, як виховують дітей на цій планеті: є строго визначені правила поведінки, лінія життя: крок вправо, крок вліво – розстріл! Якщо ти живеш згідно наших правил та цінностей – ти наш, ти хороший; якщо ж ні – виродок і зрадник! На цій планеті батьки не вірять, що дитина може сама серцем відчувати, що є добро, а що зло. Вони переконані, що тільки під страхом суворої кари дитина може вибрати вірний шлях поведінки. Отож і беруться активно навчати своє чадо правилам життя згідно виховних принципів, яким відведено аж два тому кодексу. Ви ж знаєте, без серця людині бракує відчуттєвості – і незряча потребує правил, щоб її вели, нею керували...

Отож дитина позбавляється будь-якої альтернативи. Єдине, що вона може вибрати в надії все ж отримати колись батьківську любов та прийняття – це сліпо дотримуватись правил і нав'язаної їй системи цінностей. Це єдиний доступний їй спосіб захиститися від самовідкинення. “Тепер я хороша, – думає вона. – Бо чемна, бо правильно живу, бо взірцево поведжусь. Я просто взірцева!” І так вона стає схожою на своїх батьків – бо ж на кого ще старатися їй стати схожою?

Інколи буває і так, що батьки відкидають, критикують дитину, але не нав'язують їй своєї системи цінностей – у них її просто нема. І тоді теж, щоб захиститися від відчуття “я погана, недобра”, дитина шукає собі систему правил, виконання яких захистило б її від болю самовідкинення – і тоді стає легкою здобиччю для агітаторів з різних сект та ідеологічних груп.

І ви знаєте, якщо уся планета, усе суспільство уражене вірусом певної ідеології, якщо воно радикально ділить людей на “своїх” та на “ворогів народу”, то навіть якщо і батьки не дуже “тиснуть” на дитину – тисне суспільство, тисне атмосфера дитячого садку, школи, праці в намаганні зробити її “правильним” своїм членом. Адже хто не з нами, той ворог, той проти нас. Чи ж не дивно, що кожен такий одурманений ідеологією натовп витворює собі кумира зі свого вождя, створює з нього ідола, свого роду ідеальний взірець для всіх інших? Адже ж для виховання, ви знаєте, дітям потрібне не повчання, але приклад...

Отож за прикладом чи то батьків, чи то ідеологічної групи дитина стає “правильною”. А кожна нездорова система правил однією з головних вимог до своїх виконавців ставить активне їх проповідування, насадження іншим. Так виростають моралізатори-проповідники. Ви ж знаєте, один із способів придусити сумніви – активно проповідувати те, у що власне і сам не до кінця віриш...

У школі діти таких не люблять. Вони надто правильні, надто прискіпливі, надто серйозні. Але заради збереження відчуття вартості дитина готова терпіти все, навіть відкинення.

Одна дівчина розповідала мені, як у час розпаду комуністичної системи, коли тільки відкривалися перші церкви, вона потрапила туди на катехизацію. Священик учив, що ті чемні діти, які ходять до церкви – живуть по Божих правилах, отож підуть до раю, а усі інші будуть горіти по смерті і мучитись у вогні пекельному. Неприйнята в класі своїми однокласниками, дівчина зраділа такій їх перспективі. “Так, нехай вони з мене сміються, – згадувала вона, як

гордо думала, виходячи з церкви після першого уроку, – Але зате на моєму боці правда, я врятуюсь, а вони загинуть!”

Нездорові форми релігії, до речі, процвітають на цій планеті. Адже релігія є прекрасною формою контролю за свідомістю. Міліція ж не може усюди тебе пильнувати, але от Бог, він з неба усюди за тобою спостерігає, знає усі твої думки і бажання. Будеш чемний – рай, а неслухняний – пекло. І тоді дитині змальовуються усі жахи пекла: смола, чорти з рогами – і їй залишається тільки одне: боятися цього Бога-тирана і, щоб він тебе не відкинув, з усіх сил намагатися йому сподобатись. А отже бути на нього схожим – таким же релігійним садистом. Чи не про таку форму християнства мужньо зізнався на старості років один місіонер, що "навертав" до Бога мирні африканські племена: "Мені здається тепер, що я псув людей, роблячи з них християн..."

Вихована в такій жорстокій релігійній системі людина природньо виростає одержима страхом пекла. І хоч у психіатричній класифікації нема такого діагнозу як невроз страху пекла, реальність цього душевного захворювання є дуже поширеною.

Я знаю одного юнака, який тільки постійно про те й думав, як оминати пекло. Він носив різні амулети, безперервно відвідував святі місця, дуже часто сповідався, відмовляв багато молитов, але не міг позбутися цього страху. Три роки тому він вийшов з релігійної секти, коли відчув наскільки там маніпулюють людьми. Він вийшов з секти, але з свідомості його не міг вийти образ Бога судді і диктатора, який вселився туди іще задовго до того...

Отож з дитинства у доросле життя мешканці цієї планети вирушають з важким спадком...

Чи не найважчим у ньому є демон самовідкинення, самоненависті. Його тихе, ледь чутне нашіптування не дозволить людині ніколи вповні довіряти собі, вірити в себе, дозволити собі розпружитись, бути самою собою – натомість себе треба контролювати, стримувати, підкорити певному взірцю, певній системі правил.

Це нелегке завдання. Першим кроком до його здійснення є пошук чи створення власної системи правил. Страх помилки, страх виявитись неправим не дозволяє людині критично дивитися на цю систему, ідеологію. Натомість вона ідеалізує її і повністю приймає. Сумніватись заборонено! А оскільки немає серця – немає відчуттєвості: людина не розуміє суті закону, його духу, вона немов позбавлена внутрішнього компасу – отож потребує, щоб правила були максимально деталізовані і однозначні – тоді ти чітко знаєш, що і як робити...

Так людина стає рабом букви закону. Чи ж не тому Ісус так любив на зло фарисеям порушувати закон і зцілювати недужих у суботу, що хотів дати своїм учням взірць духовної свободи, хотів навчити їх відчувати дух закону, а не сліпо триматися його букви. "Адже субота є для людини, а не людини для суботи", – любив повторювати він.

Маючи ж систему правил мешканці цієї планети намагаються повністю себе їй підкорити. Для цього в їх свідомість є вживлене нездорове сумління, така собі поліцейська совість, яка піддаватиме їх важким мукам самоненависті та самоосудження, коли вони оступляться хоч трішки вбік від заданої лінії. Чи ж не дивно, що їх постійно мучить совість, що вони постійно чуються за щось винні? І щоб захистити себе від усіх цих звинувачень, людина ретельно контролює кожен свій крок, кожне слово, кожну думку. Вона намагається бути досконалою в усьому до найменших деталей.

Такий перфекціонізм (тобто прагнення усе робити досконало) є великою мукою для самої людини. Вона обдумує, зважає кожен найменший крок, боячись зробити помилковий

вибір. Таким людям важко прийняти найменше рішення, бо позбавлені внутрішньої відчуттєвості не можуть визначитися, який же вибір буде найкращим. Через то не можуть довести до кінця роботу, завжди не встигають – бо “застрягають” на тих деталях.

Скерований же на себе перфекціонізм робить їх вічно незадоволеними собою (це при цьому, що у порівнянні з іншими людьми вони чуються без сумніву морально вищими), вічно зануреними у самоаналіз, самосуд та працю над власним вдосконаленням. Можливо тому, що для них найстрашнішим є бути осудженими – іншими, собою, Богом – осудження відкриває в їх душі найглибшу рану – оту прірву відчуття відкинення...

Через той самосуд не усміхаються, просто не можуть усміхатися. Можуть хіба що усміхатися театралью, бо так кажуть правила, але ніколи не щиро. Через те ж не вміють сміятися, відпочивати, розпружитись...

На те у них просто немає часу – адже постійно відчують на собі тягар, примус робити щось, щоб доказати собі та іншим, що ти “правильно живеш”, виконуєш свої обов’язки.

А обов’язків у них, ох, як багато! Адже вони місіонери! Вони знають правду, знають правила і їх покликання підкорити тепер ним цілий світ. Вони агресивні реформатори та фанатичні моралісти. Вони бачать лише недоліки та темні сторони в людях, у світі і з усією пристрасною кидуються “направляти” усе, підкорювати до ідеалу. Вони безперервно усіх навчають і критикують. Виховують, карають і судять.

За усім цим стоїть також придушена енергія їх злості. Невизнана і невисловлена в дитинстві, вона переноситься з тих, хто її породив (а вони ж ідеалізовані і канонізовані) на увесь “грішний” світ. Їх нелюбов до себе перетворюється в ненависть до усього світу. Чи не звідси – вогонь інквізицій, релігійний та інший ідеологічний садизм – одержимість пошуком зла в інших та бажанням жорстоко і безпощадно їх карати?

Людська природа не витримує “досконалості” і рано чи пізно “тріскає”. У когось розвивається депресія, іншій людині чомусь нав’язливо лізуть у церкві в голову матюки... Борючись з гріхом в собі та інших, людина стає ним одержима. Чи не тому ж фарисеї мають нав’язливий потяг каменувати блудниць, бо бояться спокуси, яка їх так сильно тягне, яка їх полонила?.. Чи не тому Ісус каже, що коли ми не хочемо бачити колоди в своєму оці, то так одержимі пошуком скалки в очах інших?..

“Мешканці цієї планети летять у різні куточки всесвіту, щоб рятувати інших людей, – думав маленький принц. – Але вони не знають, що можливо найбільшого порядку потребують самі.” Він подивився на чисті вулиці міста. Вони не здавалися йому уже такими принадними як раніше: “Мабуть чим більше ти не хочеш бачити бруду всередині себе, тим більше тебе хвилює зовнішня чистота”, – думав він. Йому було сумно за мешканців цієї планети, вони не знали, чого шукали...

“Я напишу листа президенту цієї планети, її величності Досконалості. Якщо вона так прагне бути досконалою, можливо тоді їй допоможуть мої слова”, – і він взявся за перо. Він писав пристрасно і завзято, його мало хвилювала правильність написання слів, ані зв’язаність речень. Він писав серцем у надії, що і інше серце його почує...

Найбільшою досконалістю для людини є могли прийняти себе такою, як вона є з усією своєю недосконалістю. Тоді серце прокинеться і буде рости... І серце житиме згідно Правди, бо воно створене з неї...

Планета, на якій жив страждалець

Планета, яку вибрав собі для життя страждалець, знаходилась поруч з головним мандрівним шляхом всесвіту. Маленький принц здалеку помітив його. У синьому береті та чорній з фіолетовими переливами накидці на плечах страждалець стояв над урвищем і сумним, задуманим поглядом дивився кудись у далечінь. "Як загадково виглядає він на фоні вечірнього неба, – подумав, підходячи ближче маленький принц. – Здається, що він несе в собі велику таємницю. З нього хочеться малювати картину..."

Наблизившись ближче, маленький принц побачив, що картину збирався малювати сам страждалець і поруч нього стояла розкладена палітра з фарбами. Та мабуть він ще не починав, бо на полотні не було видно жодного мазку.

– Добрий вечір, – промовив маленький принц і усміхнувся. Він ще ніколи не бачив зблизька справжнього художника.

Той повернувся і довгим, печальним поглядом зазирнув у очі маленькому принцу. Тоді зітхнув і промовив:

– Так, існують люди для яких вечори бувають добрими...

– Ви прийшли сюди намалювати, як заходить сонце? – маленькому принцу згадалося, як гарно заходить сонце на його планеті і серця його також торкнувся смуток.

– Малювати сонце це надто просто, – страждалець напружено звів голову догори і заплющив очі, немов його щось заболіло. – Я приходжу сюди малювати свою долю...

– Долю?

– Черноколірну долю,

У шаленстві сваволі

Я витворюю болем

ізнеможений горем, –

вдивляючись у небокрай, повільно прочитав вірша страждалець. – Як бачиш я не тільки художник, але ще й поет...

Маленькому принцу чомусь здалося, що на полотні страждальця уже не перший день не з'являється жодна з фарб.

– Я готовий розповісти вам, юний лицарю, історію свого життя, – звернувся після деякої паузи страждалець до маленького принца, – Та не знаю, чи витримає ваше серце розповідь про усі ті страждання, через які я перейшов.

Втім його здається мало цікавила згода маленького принца:

– Але уже вечоріє, ходімо до мого убогого пристанища і я розкажу вам усе...

"Убоге пристанище" художника було схоже на хатку на курячих ніжках з якоїсь казки. Хатина була прикрашена ззовні загадковими узорами і не можна було зрозуміти, де в ній перед, а де зад, бо на кожній стіні були намальовані двері. Одні з них виявилися справжніми – саме їх потягнув страждалець і вони відчинилися.

"У світі посередностей геній завжди буде самотнім," – прочитав маленький принц вирізьблений над дверима напис і застиг на порозі вражений тим, що побачив усередині. Пасма чорної тканини, що візерунком, мов плющ, повивали стіни хатини, старовинний посуд, свічі у фігурних підставках, засушені квіти, прикрашена чорним бантом гітара і десяток автопортретів страждальця на стінах...

“Ця хатина навіває смуток і тугу”, – подумав маленький принц і відчув, що з радістю переночував би десь у іншому місці.

Страждалець тим часом запалив свічі і узяв зі столу велику книгу:

– Дуже попрошу і вас, юний лицарю, зробити запис у книзі відгуків для моїх гостей. Отож моя історія...

“Я би з радістю повечеряв, але йому здається не до мене”, – подумав маленький принц, приречено опускаючись у великий фотель.

– Я почну з пісні-балади, – мовив страждалець, беручи до рук гітару. – Свої вірші я кладу на музику. Як бачите, я ще й музикант...

“Здається, він має намір розповідати мені до ранку свою історію”, – подумав маленький принц і пожалів, що не ліг на диван – лежачи, йому б слухалось краще...

Історія цієї планети

Кожен ранок для того, щоб знати як виглядаємо, ми дивимося у дзеркало. На світанку ж свого життя заглядаємо в очі нашим батькам та рідним, щоб по їх ставленню до нас дізнатися, хто ми. Добре, коли це дзеркало не є кривим, коли в ньому можемо побачити себе реальним. На багатьох планетах воно, на жаль таким не є. На планеті оплесків воно каже дитині: “Ти – краща за інших!” На планеті миролюбців: “Ти не є важливий.” На цій же планеті трагедія в тому, що дитина взагалі росте без ніякого дзеркала, росте забутою, непоміченою, позбавленою уваги.

Як от Люба, вісімнадцятирічна дівчина, яка була наймолодшою дитиною в багатодітній сільській сім’ї. У її мами було психічне захворювання, через те багато часу проводила в лікарні, а як і була вдома – спілкуватися з нею було не просто... Батько важко працював, щоб прогодувати сім’ю. Старші жили своїм життям... Отож їй залишалась її самотність і фантазії-мрії. Коли прийшов час іти в школу, вона, що звикла до самотності, не знала як спілкуватися з іншими дітьми, трималась осторонь, була тихою й непомітною. Хотіла спілкуватися, хотіла мати друзів, але боялась, що якась вона “не така”. З восьмого класу почала писати щоденник, списала дев’ять грубих зошитів – намагалась зазирнути собі всередину, розгадати свою загадку, таємницю своєї “інакшості”. Пише вірші, але боїться їх комусь показати. Поступила на філологію. Одногрупниці закохуються, зустрічаються з хлопцями. Почала і вона мріяти про свого лицаря, чекати зустрічі. Останнім часом почала боятися, що може ніколи той лицар і не з’явиться, що так і буде завжди одинока – і тоді усе частіше в голову почали лізти думки про самогубство...

Отож самотня, позбавлена психологічного дзеркала дитина чується відкиненою, невартою уваги. Звідси величезне позиттєве прагнення, що усе ж знайдеться хтось, хто прийме і полюбить тебе. Звідси величезні романтичні фантазії та очікування на “любов”. Звідси і позиттєвий страх близьких стосунків, страх виявитись знову невартою любові, ще раз зазнати біль відкинення.

Така суперечність створює їм значні труднощі у побудові близьких стосунків з іншими людьми. Керовані страхом відкинення вони бояться самі зробити перший крок назустріч. Отож їм залишається чекати, виглядати героя своїх мрій. Але він мусить їх помітити – отож вони тримаються водночас і на самоті, і поблизу людей. Вони намагаються створити довкола себе ореол загадковості, таємничості, намагаються ледь помітними натяками показати глибину свого страждання, сподіваючись, що їх герой помітить їх і кине на рятувати.

Отак чекаючи на самоті на свого героя, вони розвивають величезні фантазії про те, яким він буде, якою буде їх зустріч, стосунки. Тому й не дивно, що коли хтось зверне на них увагу, то вони реагують більше на свої фантазії про людину, аніж на неї реальну. Природньо, що інших відштовхують і лякають такі напівреальні стосунки і фантастичні очікування. Їм нелегко є спілкуватися у непрямий, загадковий спосіб напівнатяків та образних алегорій. Нелегко витримати увесь той ряд випробувань, які влаштовує їм страждалець для того, щоб випробувати наскільки "справжня" ця любов. Тому й не дивно, що стосунки ці часто не бувають довгими. І тоді за "божевільним" коханням іде "божевільне" страждання...

Відсутність дзеркала відбивається на дитині іще в інший спосіб – вона росте з відчуттям, що вона не знає, хто вона. Йдеться не тільки про ті крайні випадки, коли на дитину не звертають зовсім уваги, але й про ті, коли дзеркало немов "запилене", батьки спілкуються з дитиною, але явно не відчують, не розуміють її. Дитина відчуває тоді, що вона чужа, незрозуміла своїм рідним, немов вона не їх рідна дитина, немов її підмінили. Не відчуючи між собою і своєю сім'єю нічого спільного, дитина позбавляється можливості ідентифікувати себе зі своїми батьками, отож залишається у невіданні, хто вона є. "Я якась особлива, немов упала на землю з іншої планети. З якої? Де моя справжня батьківщина? Хто я?" – залишається з цими болючими питаннями дитина сам на сам.

І вона занурюється в світ фантазій – цього випробуваного дитячого захисту від болю самотності. Вона занурюється у свій внутрішній світ у надії розгадати цю загадку, віднайти істинний образ свого "я". Адже якщо ти не знаєш, хто ти, якщо не маєш ніякого образу себе, тоді ти – ніхто. І спонукана цим болем і соромом дитина хапається за перше, що знайде в собі, щоб з цих уламків внутрішнього світу витворити якусь стабільну картину свого "я".

Що ж знаходить вона всередині себе? Найперше – відчуття смутку, болю, скривдженості, обділеності. З цих відчуттів вони витворюють образ себе як страждальця, як жертву долі, як трагічну особу. Тоді – відчуття своєї несхожості на інших. З нього твориться образ особливої, неповторної людини, яскравої індивідуальності. А ще – багатий світ внутрішніх фантазій. Із нього твориться образ артистичної, творчої людини покликанної стати митцем.

Отож намагаючись захиститись від болю відчуття меншовартості, від страху, що "я – ніхто", людина витворює цей крихкий образ "я" і тепер її життєвим завданням стає зміцнити цей образ, зробити його стабільним. Для цього треба "втиснути" себе у нього і продовжувати далі інтенсивно над ним працювати. Це визначає життєвий стиль страждальця: він ізолюється від світу, зводить до необхідного мінімуму зовнішню діяльність і інтенсивно занурюється у свій внутрішній світ у пошуках себе. Символічно можна сказати, що усе життя він зайнятий малюванням власного автопортрета. Втім найбільша проблема із цим автопортретом у тому, що він намагається законсервувати, заморозити своє справжнє "я", не дає йому можливості руху та розвитку, а натомість витворює фантастичне псевдо "я" – стабільний образ себе, з яким і ототожнює себе пожиттєво. Він не знає, що наше "я" не треба творити, нашому "я" треба дозволити бути – бо воно це рух, це розвиток, це вічний процес народження, це життя...

Псевдо "я" завжди залишатиметься крихким і зрештою ніколи проблему меншовартості не вирішить. Це почуття прориватиметься періодично у формі періодів глибокої депресії, зневіри в собі – вони будуть постійними супутниками на життєвому шляху страждальця. Від них можна пробувати захищатись алкоголем, наркотиками, іншими

екстатичними засобами, зрештою – самогубством. Їх страждалець буде намагатися попередити усе життя, живучи в інтенсивному самозануренні, працюючи над “позитивним” автопортретом.

Відчуваючи крихкість цього псевдо “я” страждалець ретельно його охоронятиме. Рідко кому він наважиться відкрити свою душу. Ну а від тих, вибраних, кому таки наважиться, так сильно чекатиме захоплення і визнання... Він знає, що їх буде небагато, адже тільки такі ж особливі, як і він, можуть його зрозуміти і оцінити.

Але вернімось до компонентів цього образу себе та тих стратегій, які вибирає страждалець для їх скріплення.

Ототожнення себе з образом страждальця, мученика веде до ідентифікації себе із смутком, журбою. Страждальцю притаманна меланхолійність, він отримує насолоду в стражданні. Він роздмухує цю меланхолію через спогади, повторне пережиття втрат, “роздирання” старих ран, надання трагічного значення найменшими щоденним дрібничкам. Він зациклюється на найменшому прояві неуважності до себе з боку інших, цілий день витискає емоційний сік з цієї події, вбачаючи у цьому закон жорстокості його долі. Страждалець вибирає певний “меланхолійний” стиль життя, в якому усе – і інтер’єр його кімнати, і улюблена музика, вірші, книги – підтримують його смуток. Страждалець не дозволяє собі бути щасливим, не дозволяє сміятись, переживати прості радості життя – адже усе це суперечить його ролі “трагічного романтика”.

Відданість цьому образу веде також і до особливого способу сприйняття свого життя. Страждалець баче усе в негативному світлі. Він вишуковує у своєму минулому лише втрати, лише відкинення. Він творить трагічну легенду про своє життя. Це сповнює його відчуттям образи та невдячності усім своїм близьким. Ці відчуття він переносить на цілий світ – “усі люди жорстокі та холодні...” У такому ж негативному світлі вони сприймають і своє теперішнє і майбутнє. Вони немов надягають чорні окуляри, а тому ніколи і не можуть побачити, як багато в їх долі було і є доброго, не можуть побачити і оцінити доброту інших людей. Вони немов люди, що голодують у саду, вважаючи усі фрукти у ньому отруйними. Вони сповнені невдячності та заздрості іншим.

Чи не один із таких страждальців, знявши одного дня чорні окуляри, відкрив: “Яким прекрасним було моє життя, але жаль, що я зрозумів це так пізно...”

Врешті решт отак розколихуючи власний смуток, можна і переборщити – і тоді замість стану легкої засмученості страждалець доводить себе до стану глибокої депресії, з якої викарабкатися, ох, як нелегко...

Інша частина проблем страждальця пов’язана з його образом себе як особливої, загадкової, неповторної людини. Щоб підтримати цей образ, страждалець потребує постійно відрізнятись від інших. Він відмовляється від “звичного” способу життя і заміняє його “богемним”. Від цього звісно його здатність жити у “звичайному” світі атрофується – отож заробляти гроші, утримувати сім’ю, вести домашнє господарство – не для нього, і матеріальні проблеми накопичуються... А ще він має претензії на оригінальність в усьому – одязі, їжі, стилі поведінки, інтер’єрі, товаристві і т.д. Часом це доходить до абсурду, як от у тому анекдоті, коли дівчина просить хлопця у ресторані замовити їй відро сметани, а тоді, виливши його собі на голову, йому здивованому пояснює – “це щоб ти знав, яка я у тебе оригінальна!”

Відчуваючи себе іншим, не таким як усі, страждалець вважає, що закони цього світу для нього не дійсні, а тому може робити, що хоче, він – поза правилами. У нього все своє, оригінальне – і мораль, і релігія, і спосіб життя.

Їх "оригінальність" є для них джерелом гордості та відчуття певної вищості над іншими: "Я – особистість, я – справжній, я є сам собою, я не живу по шаблонах та суспільних трафаретах, як ота уся сіра маса!"

А ще до цього відчуття особливості вони люблять домішувати відчуття загадковості та артистичності. Звідси їх претензії на творчість, звідси – дивна, загадкова поведінка.

Із творчістю у них, правда, також проблеми і часом їм доводиться довго чекати на "музу", щоб могли щось "породити". А як і творять, то часто їх творчість носить депресивний, претензійно-оригінальний та егоцентричний характер.

Адже справжня творчість – це царина вільного, живого серця. Це тоді, коли ти настільки вільний, що тебе може повністю охопити натхнення, це тоді, коли Бог-творець може взяти тебе мов пензлик у руки і малювати...

Маленький принц прокинувся од співу птахів. "Як гарно вони співають на цій планеті," – подумав він.

Страждалець спав одягнений, лицем у подушку. "Він прагне страждати навіть тоді, коли спить, – подумав маленький принц, – На планеті карнавалу утікають від страждання, а на цій його прагнуть. Цей світ справді дивний..."

Маленький принц підійшов до вікна і подивився на небо. Йому хотілося далі у мандри. "В усій трагічній легенді страждальця вигадки здається значно більше, ніж правди, – згадував він нічну розповідь. – Але здається страждалець сам вірить у свою фантазію..."

Він побачив на столі книгу і згадав про прохання страждальця. Він не став його будити для прощання. Узяв книгу і намалював захід сонця. Можливо це надто просто для художника, але маленький принц так любив дивитися, як заходить сонце. Тоді зробив короткий підпис і вирушив далі.

Творчість народжується тоді, коли людина забуває про себе...

Планета, на якій завжди йшла війна

Наступна планета, яку відвідав маленький принц, вразила його своєю жорстокістю. На ній лились ріки крові, не змовкав брязкіт зброї і у кожного була лиш одна ціль – перемогти інших, стати найсильнішим, підкорити собі цілий світ.

На цій планеті діяв один закон – закон сили: перемагає, царює, диктує правила сильніший. Отож кожен змалечку ним і намагався стати.

На цій планеті виховували бійців, отож слабким та плаксивим на ній не було місця. Таких дітей приносили ще малими в жертву богу жорстокості. А взамін просили у нього нових – вольовитих та сильних. Бо тільки такі, вважалося, мають шанс вижити. Цьому ж жорсткому богу жертвували не тільки дітей, але й дорослих, коли ті старіли і ставали також слабкими й безпомічними. Те саме чекало і невиліковно хворих. Навіть якщо це були рідні чи друзі. Втім здається справжньої дружби на цій планеті ніколи не було – тут кожен був лише сам за себе і знав, що ні до кого не можна повернутися спиною, якщо не хочеш, щоб туди тобі завдали удару.

За втраченими і пожегтвуваними на цій планеті ніхто не плакав. На ній взагалі ніхто і ніколи не плакав: тут змалечку вчили, що справжні воїни ніколи не плачуть. Плачуть сльотяї, які не достойні високого звання воїна. Таких приносили в жертву.

А щоб серце навчилось не плакати, дітей змалечку привчали до жорстокості. Їх заохочували знущатись над слабшими, кривдити тварин – і коли ти відчуваєш, що можеш легко це робити, коли ніхто не викликає в тебе співчуття, значить серце твоє достатньо закам'яніло, щоб ти зміг стати воїном – це зробить тебе безпощадним на полі бою...

“Я навряд чи зможу з кимсь познайомитись на цій планеті. Адже вона уся – то поле бою, а це мабуть не найкраще місце для знайомства,” – подумав маленький принц.

Втім він помилився.

– Ось і підданий, – почув він ззаду чийсь голос.

То був старий король, який доживав свої дні на планеті. Його не принесли в жертву, бо він вважався добрим радником щодо вибору військових стратегій. Колись старий здобув чимало перемог.

– Ні, я не підданий, я з іншої планети, – промовив маленький принц.

– Це не має значення. Я підкоряю тебе собі! – велично промовив король.

Маленький принц усміхнувся – старий ледь волочив ноги, а ще далі хотів підкоряти собі інших. Втім він не хотів його денервувати. Втомлений від усього побаченого, він відчув, що втомився і хоче спати, і позіхнув.

– Етикет не дозволяє позіхати в присутності монарха, – сказав король. – Я забороняю тобі позіхати.

– Не можу стриматись, – відповів маленький принц. – Я довго був у дорозі і не спав.

– Ну, тоді наказую тобі позіхати. Позіхай ще! Це мій наказ.

– Це мене лякає... Більше не можу...

– Гм... Гм... Тоді... – мовив король, – Наказую тобі то позіхати, то...

Маленького принца втомила розмова. “Він хоч і король, а такий жалюгідний, – подумав він. – Його відчуття величі залежить тільки від того, щоб інші виконували його накази”.

– Мені пора далі в дорогу, ваше величносте, – рішуче вимовив маленький принц. – До побачення!

– Постривай. – промовив король. – Ти не можеш так просто піти без мого наказу. – Він задумався. – Я призначаю тебе своїм послом і наказую негайно вирушити в дорогу!

І вигляд у нього був надзвичайно владний.

“Цей світ таки дуже дивний,” – подумав маленький принц.

Історія цієї планети

Як уже згадувалося, на цій планеті мали шанс вижити і завоювати собі місце під сонцем лише енергійні, витривалі, сильні діти. І хоч ці риси і відзначали їх вроджений темперамент, як і діти усіх планет вони народжувались на цей світ з добрим, лагідним серцем. Втім світ, у який вони приходили не вітав їх теплом і любов'ю. У їх сім'ях панувала жорстокість один до одного, крики, побої, приниження, алкоголізм, злочинність. Вони росли змалку у цьому світі жорстокості і насильства. І навіть якщо і сім'ї були більш “благополучні”, то цей світ відкривався їм поза стінами рідного дому – в дворі їх будинку, злочинному мікрорайоні міста, школі, екрані телевізора, армії, суспільстві, мілітаризованій епосі воєн. І перед лицем цього жорстокого світу вони були абсолютно самотні.

У своїй книжці “Дитяча правда” психотерапевт Надія Дробішевська розповідає історію тринадцятирічного Андрія*. Його скерували у психіатричну лікарню для обстеження у зв'язку з жорстоким побиттям третьокласника, якого Андрій разом з іншим хлопцем затягнули на дев'ятий поверх, роздягнули, прив'язали до ґрат, знущались, палили сірниками руки, обличчя, тіло. Пробували пилкою пиляти руки. Всупереч усім його благанням не відпускали, доки самим їм не набридло.

Андрій розповідає свою історію:

“Тато сильно бив маму. Тато завжди, як був п'яний, ліз битися. Пам'ятаю, як він бив ногами бабцю. Вона була добра, старенька. А він бив її в живіт, по голові, в груди. Вона кричала, а тоді стало тихо. Потім її поховали, ніби вона сама вмерла.

Коли тато бився, я дуже плакав, сильно лякався.

Але потім я став вчитися захищати маму. Одного разу я татові мало ніж у спину не всадив! Тепер я вмю битися. Тато мене боїться!”

А ось з тієї ж книжки інша історія – Алли, у якої схожі проблеми з жорстокістю плюс транссексуалізм – вона вдягається і поводить як хлопець, живе статевим життям з дівчатами.

“У мене звичайна сім'я, – розповідає чотирнадцятирічна Алла. – Тільки батько жорстокий, б'є маму. Одного разу схопив електричний дріт і став мене душити. Я вирвалась. Але після того хотіла або покінчити з собою, або стати хлопцем, щоб навчитися битись. Щоб одного мого вигляду боялись!”

Отож змалку діти на цій планеті росли з відчуттям, що світ холодний і байдужий, у ньому нема на кого спертися чи надіятись, як на свої власні сили, у ньому нікому не можна довіряти. У цьому світі, відкривають вони, панує зло, іде боротьба сил по закону джунглів, а

* Н.А. Дробішевская, Детская правда, Минск, Издательство Белорусского Экзархата, 2002

тому, щоб вижити в ньому треба стати сильним і боротись за перемогу. Якщо ти сам не атакуватимеш інших, вони тебе просто розчавлять...

Отож так формується життєва орієнтація на силу, потреба її накопичувати і підтверджувати. Вони ідентифікують себе з образом сильного і непереможного героя – адже тільки у цьому вони бачать гарантії свого успіху, своєї перемоги.

Але спершу ним ще треба стати. І вони інтенсивно беруться за тренування – їм треба накачати свої мускули, навчитися битись. Битись не тільки за допомогою тіла, але й за допомогою слів, грубості, залякувань, шантажу, маніпулювання. Їм потрібні гроші, адже вони відкривають не тільки доступ до насолод цього світу, але і є знаряддям влади над іншими людьми. І для того, щоб ці гроші роздобути, вони використовують усі доступні їм методи, не виключаючи і злочинні. Вони розуміють, що надбання певного соціального статусу, а також керівних посад, дає їм у руки важелі влади над іншими – тому і рвуться до влади в державі з усіх сил. І для досягнення цієї цілі також усі методи добрі. Вони розуміють, що сила є у володінні своїм військом, отож інтенсивно набирають, купують собі вірнопідданих рекрутів. Коли потрібно, вступають у різні альянси та коаліції з іншими, коли потрібно – вигідно перегруповуються, не забуваючи звісно ніколи при цьому власні інтереси.

Вони отримують велике задоволення від відчуття власної сили. Отож їм подобається підкоряти собі слабших, відчувати свою владу над залежними від них людьми. У цьому вони можуть дійти до справжнього садизму.

Риси садизму були яскраво виражені у Сталіна. "Так, за свідченнями Орджонікідзе, одного разу на зустрічі Нового року Сталін згорнув з паперу трубочки, надягнув їх на пальці своєму секретарю і запалив мов свічі, з задоволенням спостерігаючи за тим, як той корчиться від болю, але не сміє їх скинути. Сталін відверто знущався над Хрущовим, змушуючи його грати роль придворного блазня, піддаючи його насмішкам та приниженням. Незадовго до самогубства жінка Сталіна Алілуєва кричала йому: "Ти – кат, ось ти хто! Ти мучиш власного сина, мучиш мене, ти весь народ замучив!" Напівп'яний Сталін кидав дружині в обличчя недопалки та апельсинові шкірки. Типовими його жартами було підкласти на стілець помідор, коли жертва виголошувала тост, чи штовхнути у озеро свого гостя. Сталін без жодних почуттів сприймав звістки про катування та страту людей, з котрими впродовж років працював пліч-о-пліч.*"

"При Сталіні методи НКВД розвинулись до неймовірної, вишуканої жорстокості. Інколи він сам давав вказівку, який метод тортур слід застосовувати. Але його особистою улюбленою зброєю був садизм психологічний. Сталін часто робив наступним чином: він запевняв свою жертву, що їй нічого не загрожує, а тоді за день чи два давав наказ її арештувати. Сталін знаходив садистичне задоволення у тому, що у той момент, коли запевняв жертву у своїй прихильності, уже достеменно знав, які тортури чекають на неї. <...>

У Сталіна було в характері бажання показувати людям, що він має над ними абсолютну владу. Достатньо було одного його слова, щоб людину вбили чи піддали тортурам, помилували чи винагородили. Він, мов Бог, мав владу над життям і смертю. Головним мотивом для нього була насолода своєю необмеженою владою: «Захочу – страчу людину, захочу помилую.»[†]

* В.Я. Гиндикин, В.А. Гурьева, Личностная патология, Москва, «Триада-Х», 1999

† Эрих Фромм, Анатомия человеческой деструктивности, Москва, «Республика», 1994

Але повернімося від постаті генсека до планети воєн. Інша риса притаманна її мешканцям полягає у тому, що їм подобається змагатися з іншими, міряться силами – але обов'язково перемагати, будь-якими засобами. Їм подобається грати мускулами і демонструвати іншим свою силу та безстрашність. Показувати, що вони здатні зробити щось, на що ніхто інший нездатен, залякувати інших. Яким контрастом до цього є слова Еллісона: "Справжня сила не потребує показувати себе, вона знає себе і упевнена в собі..."

На цій же планеті думають, хто сильний – той правий, і тому з насолодою демонструють свою байдужість до соціальних умовностей, до думки інших (звісно не в тих випадках, коли їм потрібно мати позитивну думку для здійснення своїх планів). Їм подобається грубити і плювати в обличчя іншим, демонстративно переходити межі прийнятої поведінки, щоб продемонструвати, що вони нікому не коряться, що вони самі собі встановлюють закони, а як захочуть – то встановлять свої правила і іншим.

Їм подобається, мов хижаку в лісі, гиркати, валити дерева на дорозі і залишати усюди сліди своїх кігтей.

Вони вважають себе царем і богом, переконані у своїй непомильності та правоті, закриті до думок і порад інших. "Мені ніхто не буде казати, що і як я маю робити!" – гарчать вони, б'ючи кулаком по столі.

Така непокора будь-якій владі притаманна їм іще із дитинства. Непокора є для них проявом їхньої сили. І вони радо зроблять щось навпаки тільки заради того, щоб підкреслити, що вони нікому не збираються коритися.

Кожну конфліктну ситуацію сприймають як битву. У бій же вони кидаються швидко і безстрашно і борються до кінця. У разі ж поразки – ніколи її не забудуть і чекатимуть на день помсти.

Вони є диктатори, які намагаються контролювати середовище в усіх сферах – на роботі, в сім'ї, усюди. Вони вимагають від інших абсолютної покори. Вони не "цяцькаються" з іншими, а прямо, грубо і агресивно демонструють, чого хочуть і "хто в хаті господар".

Їх улюблена гра називається "буде так, як я скажу!" – вони отримують велике задоволення від того, що можуть зламати волю іншої людини.

Їх життєва ціль – влада. І якщо життя – джунглі, то вони хочуть стати їх царем. Це їхній сон, їхнє марення – повна і абсолютна влада над світом. Ви розумієте, чому на цій планеті завжди війна...

Усі великі земні тирани були одержимі цією жадобою влади. Втім усі вони думали, що є насправді спасителями людства і, підкоривши собі світ, усіх приведуть до щастя. А війни і жорстокість – це лише вимушений засіб для досягнення цього. А мільйон жертв – це, на жаль, необхідна ціна отого вселенського щастя...

Не бачачи зла в собі, усі тирани вбачали його в комусь іншому, в якихось певних людях чи групах людей. Нерон звинувачував в усіх бідах християн, Гітлер – євреїв, Сталін – троцькістів та інших "ворогів народу".

Безупинно творячи зло, усі тирани неминуче викликали у інших бажання їх зупинити, бажання помсти – отож чи не дивно, що в усіх них розвивалася параноя – страх змови, страх зради, страх, що інші задумують їх убити. Чи не тому вони вічно проводили "чистки" у своєму оточенні? Чи не тому жили в постійному страсі відплати?

Цікавий факт: особистий записник Сталіна був змальований фігурами вовків. Чи то відображення роздумів генсека, що у цьому світі людина людині вовк? Чи то одержимий був генералісимум вовками, чи то не хотів бачити власної кровожерливої натури?

Втім повернімося до дитинства на планеті війни і до того, що є центрального в кожному з нас – до серця. Що ж сталося з ним? Яка є його історія на цій планеті?

На цій планеті нема місця серцю. З серцем на цій планеті не виживеш.

Найперше тому, що воно прагне любові, воно прагне дружби. А любов робить людину вразливою, любов може дати іншій людині владу над тобою. Та хіба зрештою є така річ як любов? На цій планеті з нею не стикалися змалечку... Є жорстокість, грубість, є використання однієї людини іншою. І навіть якщо твоє серце і хотіло вірити у любов, уявляло її собі там, де її насправді не було – рано чи пізно воно пережило розчарування, зраду, відкинення. І тоді, щоб воно змовкло і змовк його біль, довелось покласти його в домовину і grimнути по ній кулаком: "До чорта усі ви! Мені не потрібна любов! Мені нікого не потрібно! Я сам дам собі раду!"

І чи не звідси їх пожиттєвий індивідуалізм, страх зради, їх гасло "я сам за себе", страх близькості, залежності, страх повернутись до інших спиною? Пожиттєве бажання у будь-що втримати власну незалежність?

Вони свідомо прибивають у собі власне серце – адже воно ще й джерело почуттів. Таких як співчуття, таких як любов...

А зі співчуттям на цій планеті не виживеш. Ану ж воно прокинеться на полі бою і тобі стане жаль своїх ворогів. Їм же тебе жаль не стане... Почуття заважають боротьбі, вони роблять тебе вразливим. Тому треба у будь-що придусити в собі відчуттєвість.

Знаєте як приймають у кримінальну тусовку? Ловлять тобі якогось "пацана" і велять його бити жорстоко до напівсмерті. І якщо ти на це здатен, тебе приймають. А у якійсь країні молодих хлопців, узявши до армії, ведуть спершу на птахоферму і там вони убивають курят. І якщо робиш це легко і ніщо в тобі не здригається – ти готовий продовжувати далі навчання на воїна.

А щоб серце твоє не будилось і почуття не вилазили – треба регулярно повторювати вправи на жорстокість: когось мучити, катувати, перевіряти наскільки далеко ти можеш зайти у власній безсердечності...

А ще, щоб почуття не прокинулись, не можна нікого підпускати близько до свого серця, не можна дозволяти собі когось полюбити. Отож життя має бути немов постійно у бронезилеті: завжди бути сильним і рішучим, з людьми – різким і холодним, ніколи не дозволяти собі сліз, сумнівів, нерішучості, лагідності. Серце треба замурувати у кам'яний панцир...

Зробити це треба ще й тому, що воно знає таке відчуття як страх. А страх – риса слабких. Тому на цій планеті одержимі страхом. На цій планеті одержимі бажанням придусити власний страх.

Для цього невідривно дивляться фільми жахів, для цього їх тягне "екстрім" – полювання з рогацем на ведмедя, безумні, ризиковані види спорту.

Пам'ятаю, якось ми йшли в дитинстві з товаришем увечері через парк. Назустріч нам вийшла група підлітків. У ті часи така зустріч не обіцяла звичайно нічого доброго. Мій товариш взяв великий кілок і, закинувши його собі на плече, встав посеред дороги. А коли ті підійшли ближче, повільно рушив їм назустріч. Вони розступилися і він пройшов поміж ними. "Для чого

ти це зробив?! – спитав я його. Він увесь трясся від хвилювання: “Щоб доказати собі, що я не боюсь!”

Така мужність носить, звісно, дещо безумний характер і часто самій же людині створює додаткові проблеми.

Та є один суперник, якого на цій планеті особливо бояться. Його на ній ще нікому не вдалося перемогти. Про існування його усі намагаються забути. Втім, ви знаєте, чим більше ти хочеш щось забути, тим більше насправді стаєш цим одержимий. Цього суперника звати Смерть. Рано чи пізно вона докаже кожному його слабкість.

На цій планеті одержимість смертю проявляється у потребі убивати інших. Немов якщо інші умирають, а ти залишаєшся живий, це означає, що ти не підвладний смерті. Втім на цій планеті з кожним століттям усе більше зброї, зброї усе страшнішої, здатної вражати усе більше людей. І не приведи, Боже, якщо якийсь безумець підійде колись до пульта із смертоносною зброєю для того, щоб доказати собі, що він може керувати смертю... Врешті-решт, якщо в тобі закам'яніло серце, тобі нічого не вартує знищити цілий світ – адже він не викликає у тебе жодних почуттів...

“Рано чи пізно так і станеться, – подумав маленький принц, – Якщо вони не відкриють в собі серця, якщо думатимуть що сила вирішує все, якщо не пізнають іншої сили – сили любові.”

І зробивши запис у щоденнику, вирушив далі.

Тільки любов є сильніша за смерть...

Планета страху

Наближення маленького принца вловили локатори планети страху і тільки він приземлився, його одразу оточили прикордонники.

– Стояти і не ворушитись! – мовили вони і самі теж завмерли непорушно, тільки їх очі рухались вверх-вниз, підозріло вивчаючи маленького принца.

За декілька хвилин він втомився отак стояти і попросив:

– Вибачте, а можна я порухаюсь?

– Наш начальник наказав передати наказ не ворушитись. Наказ начальника може відмінити лише сам начальник.

За півгодини з'явився він сам. Обличчя його було таке ж серйозне і недовірливе, як і його підлеглих.

– Прошу показати документи, які засвідчують, що ви не є джерелом небезпеки для нашої планети! – строго вимовив він.

– Але як я можу бути джерелом небезпеки?

– Не знаю. Такий наказ уряду. Накази не обговорюються. Ви новий на нашій планеті, а усе нове є джерелом небезпеки.

Чому на цій планеті так бояться усього нового, маленький принц зрозумів потім, коли ближче познайомився з її мешканцями. Річ у тому, що вони усі страждали від страхітливих сновидінь. “Це наслідок постійного стресу, – зробили свій висновок місцеві психіатри. – Нашій планеті постійно загрожують зміни: озонові діри, глобальна потепління, нові форми захворювань, масове розмноження мишей, ріст показників смертності від нещасних випадків. Це неможливо витримати людській психіці!”

“Це необхідно зупинити!” – прийняв екстрену резолюцію уряд і одразу ж видав ряд таємних розпоряджень. По новинах заборонити транслювати інформацію про можливі небезпеки для мешканців планети. Регулярно транслювати благополучні прогнози астрологів та ясновидців. Розробити програму винищення мишей. Інтенсифікувати прикордонну службу.

Але як пояснити прикордонникам, що він не є джерелом небезпеки, маленький принц не знав.

– Отже, ви не маєте необхідних документів? – суворо запитав головний прикордонник. – Тоді вам доведеться пройти комісію, яка встановить ступінь вашої безпечності.

Маленькому принцу не залишалось нічого, як погодитися.

Комісія складалася із двадцяти осіб, і щоб пройти її, він потратив цілий день. Його перевіряли лікарі на носійство небезпечних хворіб, ідеологи – небезпечних ідей, психологи – на схильність до непередбачуваної поведінки. А ще йому доводилось заповнювати безліч анкет з різними дивовижними запитаннями: “Чи ви не є членом міжнародної терористичної організації? Чи ви погоджуєтесь з рушійною та керівною роллю партії у житті планети?”

– Якої партії? – запитав маленький принц. – Адже я не знайомий іще з партіями, що існують на вашій планеті.

– У нас завжди була тільки одна партія, – твердо відповів серйозний чиновник. – Наші вчені довели недосконалість багатопартійної системи, оскільки вона залишає людям свободу вибору, а отже породжує роздуми, дискусії, сумніви, а це сприяє погіршенню сну та підвищенню рівня тривожності мешканців планети.

Чиновник явно гордився досконалістю суспільного ладу, що існує на їх планеті:

– Народ потребує керівної і рушійної сили, якою є партія. Люди не хочуть нічого вирішувати самі, бо це породжує сумніви і хвилювання. Та й багато людей не можуть самі приймати мудрі рішення. Тому у нас все і за всіх вирішує партія. Так усім спокійніше. А народ виконує рішення партійних пленумів. Кожен виконує свій обов'язок – і суспільство працює, як добре відлагоджена машина!

Врешті маленького принца впустили на планету, але за однієї умови, на якій особливо наполягав ідеолог, який визнав його ідейно не підкутим – пройти спеціальні ідейні курси для дітей у школі.

Прямо туди його і спровадив прикордонник.

У великому класі рівненько сиділи діти і повторювали за вчителькою:

– Я – це нуль! Я – ніхто! Партія – наша сила!!!

“Яка дивна школа, – подумав маленький принц. – Тут вчать не поважати себе...” Він не міг повторювати дурні гасла, але щоб його ні в чому не запідозрили, посилено жестикулював устами.

Наступний урок був веселіший. Дітей учили робити з мухи слона.

– Ви думаєте, що муха – це не слон? – питалась дітей учителька. – Що їй нема чого боятися? Помиляєтеся! Муха може переносити такі небезпечні мікроби як сальмонелу і дизентерійну паличку! Муха може виявитися не звичайною, а мухою цеце, вона укусить вас і ви заснете вічним сном!”

“Не дивно, що на цій планеті вони бояться навіть мухи”, – зробив висновок маленький принц. Урок, що обіцяв бути смішним, насправді йому зовсім не подобався.

А учителька з пафосом продовжувала:

– Ви чули прислів'я: вовка боятися – в ліс не ходити? Саме так діти! Не можна ходити до лісу, там водяться не тільки вовки, але й змії... Візьміть собі за приклад байку про мудрого піскаря. Чому він так довго жив? Чому його назвали мудрим? – Бо не вилазив із своєї нірки! Ми повинні виконувати свої обов'язки, а не шукати собі пригод!

“Але нічого не бачити за своїми обов'язками – отак і життя мине повз тебе, – подумав маленький принц. – На цій планеті люди живуть дуже маленьким життям мабуть тому, що їх привчили себе також вважати маленькими”. Він згадав скандування дітей. Йому стало дуже сумно, що усі ці діти вірять, що вони ніхто...

Історія цієї планети

Люди, які виростають з відчуттям власної меншовартості, які не вірять у себе та свої сили, виростають в авторитарних суспільства або в авторитарних сім'ях. Суть авторитаризму у тому, що для того, щоб зробити людину абсолютно покірною, мати над нею абсолютну владу, перетворити її у гвинтик та коліщатко суспільної машини, необхідно позбавити її власної сили та гідності. Тому треба знищити людську особистість, придушити свободу думки, залякати її різними ворогами. І тоді, почувачись невпевненою у собі, вона шукатиме захисту та опори у якоїсь зовнішньої сили, вона буде готова віддати їй свою свободу в обмін на почуття безпеки.

У багатьох сім'ях, на жаль, діти зазнають приниження і відкинення з боку рідних.

“Батько покинув нас, не мала я батька, – розповідає свою історію жінка, яка провела більшу частину свого життя, мов мишка у нірці – тихо і непомітно. – Він тільки побув з нами, познущався з нас, з мами і покинув. А мама все мене критикувала, була мною незадоволена, в

уському мене винила. В мене завжди було почуття, що я зайва, що путаюсь під ногами, що нічого доброго не можу зробити, що в усьому я винна. Це через те я ціле життя так мучусь, така несмілива, невпевнена в собі, в усьому себе виню, думаю, що я така погана; людей боюсь, соромлюсь, боюсь комусь відкритись. У школі я була тихоня, друзів не мала, любила самотність. Як інші скажуть, так і зроблю, через те діти мене часто ображали, принижували, і я то терпіла. В житті теж нічого не добилася, бо не вірила в себе. Іншим дозволяла вирішувати за мене мою долю..." Та до цього прозріння жінка прийшла лише недавно. Усе життя вона ж вірила, що дійсно такою і є – ні на що не здатною і дозволяла цьому гіпнозу визначати її долю...

У формуванні такого типу проблем часто значну роль відіграє батько. Адже якщо мати є символом "гнізда" – тепла, прийняття, домашнього затишку – то батько є тим, хто виштовхує дитину із гнізда, запрошує випробувати міць своїх крил, досліджувати світ поза гніздом, віднаходити своє місце в ньому.

Діти, які народжуються з вразливою, особливо відчуттєвою психікою особливо потребують батьківської опори, підтримки, сили. Через свою вразливість вони особливо боляче реагують на зіткнення з жорстокістю та несправедливістю світу, їх усе те лякає. Тому вони б воліли подовше затриматись в "безпечному гніздечку" сім'ї. І роль батька власне у тому, щоб підтримати дитину, додати їй мужності та віри в себе, супроводжувати її у відкритті цього світу.

У багатьох сім'ях ця роль батьками не сповнюється. В деяких батько просто фізично відсутній. В інших він відсутній емоційно. Ще в інших він не тільки не підтримує дитину, але й фізично й психічно скривджує, принижує її.

В Олі батька не було. Але був вітчим. І був він садистом. Його цікавило в житті дві речі – дресировати свою вівчарку і дресировати свою сім'ю. Від Олі, як і від вівчарки він намагався добитися абсолютного послуху. Приходив додому і вимагав, щоб вони виконувала усі його накази. Кричав на неї, обзивав, бив, залякував здати в інтернат. Він включав на усю гучність радіо, накривав ще його відром, щоб посилити звук і змушував Олю під такий супровід робити уроки. А сам виходив з хати. І посміла б вона, хоч трохи скрутити звук... "Він научив мене сидіти тихо. Отак і ціле життя я сиджу тихо..."

Батько Андрія теж любив домагатися від сина абсолютної покори. А ще він любив випивати. А випивши, любив дубасити сина, горлаючи: "Терпи, щеня! Я з тебе мужика зроблю!"

Іванка ніколи не знала, в якому стані тато прийде вночі додому. Якщо його принесуть – добре, ніч буде спокійна. Якщо ж прийде сам – будуть крики, скандал, бійка. Йому п'яному завжди усе не подобалось, він п'яний любив бити маму. Іванці уже двадцять п'ять, і уже давно вона живе поза домом, але до сих пір вночі часто будиться, зривається, немов й досі чекає, у якому ж стані прийде тато сьогодні додому...

У інших же сім'ях, де батько може і є, але пасивний, порушення формування в дитині самостійності може спричинити і мама, коли хоче подовше утримати своє "чадо" в гнізді, підсвідомо зробити його залежним від себе.

Так тринадцятирічний Лук'ян в усьому залежить від мами, вона досі вдягає його, зав'язує шнурівки, водить в школу, носить йому бутерброди на перервах. Хлопець лякливий, сам гуляти не ходить, сам вдома не лишається, спить в одній кімнаті з батьками, хоч і має свою. А мама уся в синові, усе життя йому посвячує, лишила роботу, щоб про нього

турбуватись, "бо, він хворобливий, потребує опіки". У хлопця ж розвинувся нав'язливий страх, що мама помре – чи не тому, що підсвідомо і хоче цього, і боїться? А що ж тато? – Тато заробляє гроші, а виховання сина довірив жінці. З нею він не сперечається. Він з тих, що понад усе люблять спокій...

Отож, у такий спосіб на цій планеті виростають діти, які не вірять у себе, які переповнені страхом життя, не розвинули своїх здібностей, а тому чуються слабкими і безпорадними в цьому світі...

Не вірячи в себе, переживають постійний сором. Тому бояться людей, бояться стосунків, вважають себе не вартими уваги інших. Оля (та, що її "дресирував" вітчим), коли бачила на вулиці знайомих, непомітно намагалась перейти на другий бік, чи звернути в провулок. "Я ж – потвора, навіщо псути іншим день зустріччю зі мною?" Вони в усьому бачать в собі лише негативи, постійно себе за щось звинувачують, у чомусь докоряють. Вони не сприймають доброго ставлення інших, похвали. Парадоксально, але їм подобається грубе ставлення: "На мене як накричать – то мені легше, бо я ніби спокутувала вину, я знаю, що я того заслужила!"

В крайніх випадках це доходить до справжнього мазохізму – насолоди від приниження.

Юлі однокласниця подарувала букет квітів. Це сталося перед самим екзаменом, отож вона взяла букет з собою в аудиторію. А викладач подумав, що квіти для нього і радісно усміхнувся. Отож Юля вийшла з аудиторії без квітів. Товаришку це спершу образило, але вислухавши пояснення, вона усе зрозуміла. Проте Юля заспокоїтись не могла. Вона стала уклінно просити її: "Дуже прошу пообіцяй мені виконати моє прохання." Врешті та погодилась. "Я куплю морозиво, а ти розмаж мені його по обличчі..."

Чи не у тому природа мазохізму, що людина такою, як вона є, чується не вартою любові. Але якщо мене спершу покарають, принижуть, тоді мене можуть любити...

Чи не такий прихований мазохізм спонукає людину, яка пережила в дитинстві приниження, продовжувати цю тему свого життєвого сценарію, обираючи собі в подружжі такого ж партнера-садиста?

Іру грубо принижував у дитинстві батько. Одружилась вона ж з чоловіком, який не тільки матюкав її, але й збивав і приводив додому повій і змушував дивитися її, як він кохається з ними. І вона терпіла усе це, бо вважала, що такого ставлення вона й вартує...

Дуже важко повірити у такі випадки. Як може людина себе так трактувати? Але ж чи не менш разючою є історія людства, коли цілі покоління людей не просто терплять, але ще й обожнюють свого тирана?!

Пригноблена відчуттям меншовартості, позбавлена віри у власні сили людина обмежує свої життєві перспективи, погоджується на тиху, непомітну роль мишки. Вона знаходить собі свою нірку – затишну соціальну нішу – і отак живе у ній по звичному шаблону щоденної рутини із дня у день. Вибирають собі якусь безпечну, маловідповідальну, бюрократичну роботу, де усе розписано, де не треба творчості, де просто треба виконувати вказівки та правила. Пасивні, безініціативні, вони ніколи не наважаться на ризик творчості, оновлення, розвитку. Навіть якщо їм інколи цього і хочеться, всередині вмикається потужний гучномовець песимізму: "У тебе і так нічого не вийде!" Невпевнені в собі, вони ніколи не наважаться відстоювати власні інтереси – краще мовчати, краще терпіти...

Позбавлені відчуття внутрішньої сили, природньо усього бояться, постійно чекають небезпеки, готуються до найгіршого, постійно роздивляються перестрашено на всі боки – звідки чекати загрози? Вони надмірно обережні, намагаються перестрахуватися на усі випадки життя, постійно накопичують запаси “на чорний день”. І щоб не натикатись на різні небезпеки, намагаються максимально обмежити свій життєвий простір, живуть дійсно, як мудрий піскар.

Страх керує і їхніми стосунками з людьми: бояться відкритись, довіритись, бояться нещирості, а тому обережно і з недовірою до усіх ставляться. Вони теж одержимі параноєю – підозрілим, недовірливим ставленням до інших...

Страх особливо посилюється тоді, коли треба прийняти самостійне рішення, зробити якийсь життєвий вибір. Тут у них розвивається справжня паніка: бігають за порадами до інших, шукають якихось “знаків” у снах, астрології, гаданні. Страх помилки, невдачі, відповідальності за прийняття рішення змушує їх інколи довго стояти на життєвому перехресті і вагатися... Тому й не дивно, що у житті у них часті простоті...

Можливо і у цьому їхня найбільша трудність: втративши контакт із своїм серцем, вони не відчують, як їм жити, куди йти, чого прагнути, які рішення приймати. Позбавлені внутрішнього компаса, вони чуються розгублені, заблукані у житті і чекають, що прийде хтось сильніший, хтось знаючий і поведе їх...

Тому людина й шукає якусь зовнішню силу, на яку б могла спертись, якій би могла віддати свою свободу, яка би вирішила усе за неї – іншу людину, групу людей, вождя, ідеологію, релігію, секту. Авторитаризм є великою спокусою, обіцянкою вирішення усіх проблем для жителів цієї планети...

Тому на ній існує ще й інша категорія людей, людей, які в цілому мало страждають від відчуття власної меншовартості. Навпаки, вони навіть дуже горді собою – бо вони є опорою суспільства, вони вірно виконують свій громадянський обов'язок, вони є надійними “гвинтиками і коліщатками” суспільної машини. А їхнє суспільство (чи ж партія, група, ідеологія, релігія і т.п.) – найкращі, отож і вони гордяться, що є його частиною. Вони мають відчуття вищевартості, бо усі інші у порівнянні з ними – варвари. Вони сліпо приймають і ідеалізують свою ідеологію, вони вірять у мудрість їх керівної сили, отож абсолютно їй коряться. Вони не допускають сумнівів чи якоїсь “вільної” думки – так спокійніше. У них немає страху, бо разом вони велика сила. Так, у них є багато ворогів (адже кожен народ мусить мати своїх ворогів – на когось же треба спроектувати усе зло, яке не хочеш бачити в собі), але ворогів ми будемо активно виявляти і винищувати! Ми сильні! Ми переможемо! І отак з тихої мишки вони перетворюються в агресивного щура.

А ті, хто усе ж не може до кінця приховати від себе відчуття власної слабкості, має можливість стати суспільно узаконеним садистом. Адже якщо є вороги народу, мусить їх хтось катувати. А якщо в твоїх руках є чийсь життя, якщо ти маєш владу причиняти комусь страждання, дарувати життя чи смерть, якщо тебе благатимуть про помилування – як же тоді ти можеш сумніватись у власній слабкості, у тому, що ти ніхто?

На цій планеті є ще й третя категорія людей – та, яка не може визначитися між пасивною позицією мишки і агресивною щура. Це ті, хто перебуває в постійному коливанні. З одного боку вони відчують невпевненість у собі та власних силах, з іншого – їм би хотілося бути сильними, самостійними, але вони бояться, що не зможуть такими бути. Вони немов підлітки, які і хочуть бути дорослими, і бояться водночас, що ще не готові ними бути. Отож всередині них немов постійно гойдається маятник. То вони чуються невпевнено і просять

поради, то бурхливо протестують, коли хтось намагається їм пораду дати. То коряться авторитетам, то бунтують і роблять усе навпаки. То бояться щось робити, то вперто відстоюють, що будуть робити це тільки так, як самі вирішили. То чуються гіршими за інших, то навпаки демонструють свою зверхність. То бояться усього, то демонструють свою безумну мужність. То покірні, то агресивні, то розгублені, то сліпо тримаються своїх переконань. Одним словом, непередбачувані. Отож це в них сім п'ятниць на тиждень. Це від них ніколи не знати, чого чекати, і якщо вони сьогодні одні, то завтра можуть бути абсолютно протилежні...

Таких коливань звісно не витримує ні їх тіло, ні психіка. Накопичена тривога проривається у першому різних психосоматичними захворюваннями, а в психіці – неврозами, депресією, різними формами узалежнень.

Проблема безрезультатності їх коливань знову ж таки у тому, що вони хочуть стати дорослими тільки за рахунок того, що поведуться, як "дорослі" – тобто абсолютно протилежно до того як би поводитись "діти". І наприклад замість, того, щоб коритися, сліпо усім противляться, роблять усе навпаки. Немов дворічна дитина, яка відстоюючи свою свободу, на зло батькам робить у штани після того, як вони півгодини безрезультатно тримали її на горщику. Зрозуміло, що від такої поведінки не з'явиться відчуття власної сили та гідності – джерело цих почуттів криється де інде...

Відсидівши усі уроки, маленький принц вирішив, що йому уже досить вражень від цієї планети.

– Ви уже покидаєте нас? – здивувалися прикордонники. – Вам необхідно заповнити виїзну декларацію, вказавши в ній, що ви вивозите з нашої планети.

"Я вивожу з неї тільки один сумний висновок," – подумав маленький принц. Саме його вписав він у декларацію і помандрував далі.

Коли людина втрачає своє серце, вона втрачає не тільки його. З ним вона втрачає свою мудрість, свою силу, свою свободу.

Планета, де заробляють любов

Маленькому принцу було сумно. Чим далі він віддалявся від своєї планети, тим ріднішою і дорожчою була вона йому. Його втомили мандри. Йому хотілося додому. Йому хотілося друга...

На планеті, на яку він щойно прибув ввечері. Маленький принц закріпив невеликий пагорб. "Я вийду на нього і подивлюся, як заходить сонце", – подумав він. На своїй планеті, коли йому було сумно, він любив дивитися, як заходить сонце.

Пагорб був невисокий, отож маленький принц швидко вийшов на нього. Він ліг в траву і задивився на небокрай – сонце якраз торкнулося обриву...

Тут його і знайшла юна мешканка планети.

– Кхе, кхе, – почув він за спиною і повернувся. У пишному червоному платті, мештах на високих каблучках стояла ще зовсім юна дівчинка з розмальованим обличчям і усміхалась. Втім усмішка її була якась дуже особлива – дівчинка немов силоміць намагалася якнайдуже розтягнути свої яскраво намальовані уста.

– Ти так розмальовувала своє обличчя – у вас що карнавал? – маленький принц налякався, що заблукав.

– Це для того, щоб підкреслити мою красу, – сказала дівчина і закліпала очима, ще дужче розтягуючи при цьому свої уста.

– Але ж фарби так багато, що вона навпаки її не підкреслює, а приховує, – мовив маленький принц і одразу ж пожалів, що сказав це.

– То тобі не подобається моя косметика! – мовила обурено дівчина, нахмурила брови і звела напружено уста. Так вона показувала, що дуже образилась.

– Вибач... – промовив маленький принц і подумав: "З нею треба бути дуже обережним, її так легко образити..."

Дівчина ще інтенсивніше звела уста. На цій планеті любили мучити інших, викликаючи в них почуття провини.

– Вибач, – ще раз промовив маленький принц.

– Ти образив мене, а тепер думаєш, скажеш "вибач" і усе. Проби вибачення на колінах! – обурено промовила дівчинка, відвернувшись від маленького принца.

Він задумався. Йому не подобалась ця гра з самоприниженням.

– Ну, добре, я прощаю тебе! – великодушно промовила дівчинка, налякавшись, що маленький принц може піти. І знову щосили розтягнула уста і закліпала очима. Вона чогось чекала.

"Вона би була набагато гарнішою, якби не усміхалась так штучно..." – подумав маленький принц. Він ще не знав, що на цій планеті, щоб тебе полюбили, треба дуже старатись.

– Ти любиш дивитися, як заходить сонце? – зрештою запитав він і знову не вгадав, що хотіла почути дівчина.

– Хіба я не гарніша за сонце?! – промовила вона, велично випросталась і обернулась довокола, щоб її можна було краще розгледіти.

"І на цій планеті люди думають тільки по себе..." – сумно визнав маленький принц і додав, щоб не образити дівчини:

– Так, ти гарна...

Дівчина ще частіше закліпала очима і зробила ще один оберт. Вона явно чекала компліментів.

“Вона мабуть теж ніколи не бачила, який гарний захід сонця”, – подумав маленький принц. Він мовчав, бо не любив казати похвалу нещиро.

– І все?! – врешті розчаровано вигукнула дівчина. – Це все, що ти можеш сказати про мене?!

– Але я ж тебе іще зовсім не знаю. Я не знаю, які квіти ти любиш і в які ігри бавишся, не знаю, чи любиш ти метеликів, хто твої друзі, яке в тебе серце...

– Але я й не питаю тебе про моє серце. Я питаю, як тобі моя краса, моя зовнішність. Як тобі моя зачіска, моє плаття?

“Але ж серце куди важливіше зовнішності!” – подумав маленький принц, але нічого не промовив – він знав, це не те, що хоче почути дівчинка.

– Ну добре, якщо я тебе так цікавлю, – сказала вона, – Я розкажу тобі про себе. Я красива, я добра, я всім помагаю – моя сім'я, мої друзі просто обійтись не можуть без моєї допомоги. Я просто не знаю, що б вони без мене робили. Я багато вмю і багато знаю. Я усім даю корисні поради. А ще я дуже скромна, безкорислива і самокритична. А ще я гарно співаю і танцюю. А ще у мене дуже багато прихильників. А квіти? Так я дуже люблю квіти. Коли мені їх дарують прихильники.

Вона змовкла і для того, щоб маленький принц краще побачив, яка вона скромна, ще й смиренно схилила голову й знизала плечима.

“Вона любить не квіти, а увагу інших до себе, – подумав маленький принц. – Я сумніваюсь, що вона колись милувалася квіткою в полі...”

– А ти прибув на нашу планету, щоб стати ще одним моїм прихильником? – знову заговорила дівчинка. Її не так уже й засмучувала мовчазність маленького принца. Він хоч мовчав, проте слухав. А вона любила, коли її слухали – тоді вона довго могла говорити про себе.

– А що означає бути прихильником?

– Ну, це означає цілий час думати про мене, дарувати мені квіти, ходити за мною, казати мені, яка я гарна, виконувати усі мої бажання, робити мені багато подарунків, в усьому зі мною згоджуватись, бути готовим усім пожертвувати заради мене, і взагалі, щоб крім мене для тебе не було більш нічого важливого в світі!

“Це не дружба, – подумав маленький принц. – Це більше схоже на рабство... Але рабами є не тільки її прихильники, вона сама є рабою своїх бажань...”

– Я не можу, – мовив він, – Мені треба мандрувати далі, – тоді замислився і додав. – Але я тебе не забуду ніколи.

Якби обличчя дівчинки не було вкрите фарбою, він би побачив, як воно зашарілось від задоволення...

Історія цієї планети

На цій планеті люди завчили з дитинства одну річ: любов не дається просто так, її треба заробити важкою працею. На це були різні причини: хтось ріс без батьків сиротою, хтось просто недоотримав від батьків тепла і уваги, хтось чувся постійно відкинутим, хтось – забутим. Отож з уже добре відомою нам з інших планет логікою дитина робила висновок: така

як я є, я не варта любові, я погана... Це вражає у самосприйнятті багатьох дітей-сиріт: вони вважають, що їх покинули батьки, бо вони були поганими дітьми!..

Але ж ви знаєте, як сильно потребує дитина любові і на що вона тільки не піде, щоб привернути до себе увагу, щоб привернути до себе рідних. Вона намагається з усіх сил стати хорошою, уважно дослуховується до своїх батьків, щоб відчутти, саме якою вона їм може виявитися потрібною. Тоді з усіх сил намагається такою стати. І якщо батькам потрібна дитина-помічниця, дитина, яка відставить свої особисті потреби на задній план, а натомість головними для себе зробить потреби батьків – вона готова такою стати. Якщо треба навчитися готувати їсти, прибирати, доглядати молодших братів, сестер (а зауважимо що відповідно соціальним стереотипам такі очікування частіше лягають на дівчаток, аніж хлопців) – вона готова такою стати. Якщо батьки ще не дозріли до батьківства і самі потребують від своєї дитини тепла і уваги – вона готова їм це дати. Вона готова зіграти будь-яку роль, лиш би виявитись потрібною, прийнятною, важливою. З одного боку це розвиває відчуттєвість до інших людей – змалку зацікавлені людьми вони стають тонкими "психологами" – миттєво відчитують бажання та потреби інших, знають як ними можна маніпулювати. З іншого – розвиває у них артистичні, театральні здібності, уміння на ходу підлаштовуватися під інших, грати необхідну роль, демонструвати необхідні почуття.

Отож, знову-таки вони жертвують своїм серцем, своєю справжністю заради того, щоб бути прийнятими іншими. Біль відкинення, страх, що ти не вартуєш любові, вони витісняють разом із своїм серцем, намагаються по ньому забути. Образ себе як поганої, невартої любові намагаються витіснити образом ідеальної людини – безкорисливої, доброї, яка про всіх турбується, яка усім допомагає, без якої ну ніхто обійтися не може – просто святої!..

Але ж ви знаєте, чим більше ти хочеш щось забути, приховати, тим більше ти стаєш цим одержимий. Намагаючись витіснити відчуття, що ти невартий любові, вони стають одержимі потребою постійно бачити, що інші люблять тебе.

Це визначає їх стиль стосунків з іншими людьми – вони постійно фліртують, роздаровують усмішки, компліменти в надії отримати те саме у відповідь. Вони сентиментальні і "солоденькі": "ой, кумцю, ой, рибцю, ой, сідайте, ой, перепрошую, ой, як же я вас рада бачити!" Вони безвідчуттєво виявляють любов та турботу, намагаючись у відповідь отримати те саме.

Одного разу мене попросили проконсультувати вдома шістнадцятирічну розумово неповносправну дівчинку, у якої, мені сказали, надмірна агресія і вона б'є свою маму. Питання стояло про призначення якихось сильних заспокійливих ліків. Дівчина жила сама із своєю мамою. Та зустріла мене з розпростертими обіймами і ще з порогу почала обсипати компліментами, який я хороший лікар і т.п. Вона категорично заявила, що про ніяку консультацію не може й бути мови, доки я спершу не поїм, бо я з роботи, отож маю бути голодний. Всупереч моїм запереченням, що я щойно обідав, мене всадили за стіл, і уже просто бачачи, як для неї це важливо, я мусів вшанувати кухню жінки. При чому мені мало що не силою накладалося на тарілку значно більше, ніж я просив. І весь цей час жінка розповідала мені про себе і своє важке життя. Коли ж я попросив покликати доньку, вона сказала, що краще цього не робити, щоб я потім з нею поспілкувався. Але і після частування жінка не хотіла бути присутньою, коли я спілкувався з її донькою (у неї була помірна розумова відсталість і вона дуже мало говорила, але на побутовому рівні майже усе розуміла). І коли врешті я змусив маму долучитись до нас з донькою, виявилась дуже цікава картина. Донька

спокійно сиділа на дивані, ми спілкувалися з нею, а мама почала настирливо і насильно обнімати доньку і просити: "Олеся, ну обійми маму, ну покажи, як ти мене любиш!" Не дивно, що після кількох спроб вона таки грубо відштовхнула матір рукою...

Їх бажання отримати від інших вияви любові змушує їх постійно намагатися опинитися в центрі уваги іншої людини. Вони в буквальному сенсі намагаються підійти до інших на близьку фізичну дистанцію. Так само прагнуть стати близькими емоційно. Вони яскраві, галасливі та артистичні. Вони усюди мусять показати себе. У будь-якому середовищі їх не можна не помітити: вони говорять голосніше за інших, вони найемоційніші, найінтенсивніше жестикулюють, найбільше говорять. Їм потрібні вияви уваги, постійні знаки захоплення та прийняття. Без них – муки абстинентного синдрому.

Їх жажливо мучить ревність, коли ці знаки уваги приділяють не їм, а кому іншому. Тоді вони поведуться ще яскравіше і гучніше, а якщо це не допомагає – є запасний варіант: привернути увагу інших до себе сльозами, входячи в образ скривдженої та неоціненої священномучениці. Їм подобається показати свої сльози, а тоді зникнути, сховатись у надії, що хтось покине усе і піде їх шукати...

Щоб сподобатись, вони уміють робити вражаючий "театр" – підсвідомими фібрами вловлюючи, який саме образ може вразити, захопити співрозмовника чи ціле товариство, вони миттєво грають необхідну роль, і то так достовірно, що не повірити у її щирість дуже важко. Причому в різних середовищах вони можуть грати абсолютно протилежні ролі: в одному бути стриманою, побожною, в іншому – сексуальною, розкутою, "сучасною". Але найбільший парадокс у тому, що вони самі (за рідкими виключеннями) перестають помічати, наскільки усе їх життя перетворилося в гру. Вони починають вірити у реальність тих образів, які створили. Щоб "прикрасити" себе, легко дофантазують, добріхують, але знову ж таки самі дуже часто забувають, що з їх історії правдиве, а що вигадане.

З обманом у них, до речі, пожиттєві проблеми: ним вони не тільки прикрашають себе, але й за ним приховують свої "темні плями" – помилки, недобрі вчинки, зло заподіяне іншим. Визнати перед іншими свою провину, попросити вибачення для них немислимо, адже підсвідомо вони так бояться, що якщо інші побачать тебе недосконалим, то відвернуться від тебе, відкинуть. Сама через те не сприймають критики, зауважень – вони трактують їх як прояв відкинення – отож реагують бурхливо, емоційно, одразу ж самооправдовуючись та починаючи звинувачувати у відповідь. Втім вони дурять не тільки інших, вони дуже легко обманюють самі себе. У них є дивовижна схильність: дуже легко забувати усе, що їм не хочеться про себе пам'ятати.

Бажаючи бачити вияви турботи, вони водночас мають трудність відкрито про щось попросити для себе, їм радше буде приємно, коли інші самі здогадаються про їх бажання. Можливо так проявляється вивчений ними в дитинстві урок, що свої потреби треба ставити на задній план? Але у будь-якому разі цей стиль спілкування створює їм чимало проблем, бо неминуче призводить до розчарування іншими людьми, до образ.

Урок з відставленням потреб на задній план часами породжує їм іще цілий ряд проблем пов'язаних із словом "егоїзм". Вважаючи свою "безкорисливу" діяльність альтруїзмом, вони постійно розчаровуються, бачачи егоїзм та невдячність інших. Дехто ж настільки ідентифікує себе з роллю "альтруїста" (а це була умова прийняття тебе твоїми батьками), що стає безвідчуттєвим в'язнем цієї ролі: не може відмовити іншим, коли у нього щось просять (навіть тоді, коли треба відмовити, щоб людина зробила щось сама чи сама вирішувала свої

проблеми), не може відкрито відстоювати свої потреби та інтереси, завжди буде жертвувати ними заради інших (у протилежному випадку відчуває сильне почуття провини за "егоїзм"), не може дозволити собі необхідний відпочинок, турботу про себе (і заганяє себе до повного виснаження). Для них мати в житті власні потреби та стремління здається егоїзмом, подумати про них вони можуть собі дозволити лише після того, як задовольнять усі потреби інших.

Для того, щоб бути поміченими, опинитись у центрі уваги, сподобатись, вони велику увагу приділяють своїй зовнішності. "Адже щоб тебе любили, – думають вони, – Треба бути привабливою, красивою". Звісно ж, неможливо не погодитися з Чеховим – "в людині повинно бути прекрасним все: і душа, і тіло, і одяг". Але проблема на цій планеті у тому, що підсвідомо люди чуються негарними, невартими любові – отож вони стають одержимі зовнішньою красою, і жодних зовнішніх прикрас їм ніколи не вистарчить, доки не буде зцілена ця глибока рана у їхньому серці. Не дивно тому, що у прикрашенні себе вони невідчуттєві, позбавлені відчуття міри. Косметики уже стільки, що аж разить очі, а накладають ще і ще. Фігура прекрасна, а всерівно борються з ожирінням, страждають, що якась частина тіла "не така". Відповідно і одягу у їх гардеробі їм ніколи не може бути досить. І їм завжди буде мало, їм завжди здаватиметься, що ще чогось їм бракує...

Потреба привабливо виглядати стосується не тільки одягу і турботи про тіло, але і їх стилю поведінки. Вони проводять багато годин перед дзеркалом, підбираючи "необхідну" усмішку, міміку, жести, рухи. Вони намагаються виробити і оволодіти певним стилем поведінки, яким би могли зачарувати інших.

Одержимість зовнішньою красою змушує їх панічно боятися старості. Вони готові платити шалені гроші, тільки щоб приховати зморшки на своєму обличчі. І чим більше ознак старості, тим інтенсивніше вони намагаються її приховати, тим більш "молодіжний" одяг вибирають – виставляючи інколи себе при цьому на посміховисько...

Потреба в знаках любові створює для жінок на цій планеті проблеми з чоловіками. Останні можуть легко їх "купити", обманути власне такими знаками – а тоді уже маніпулювати ними, як забажають. Шикарні квіти, обіцянки, дорогі подарунки – і почуття уже засліплюють жінку і вона думає, що це і є справжня любов. Прозріння наступає пізніше, коли нею покористуються, а тоді кинуть...

Втім навіть якщо їм пощастить і їх справді любитимуть, подружнього щастя їм усе рівно не зазнати. Якою б досконалою не була любов (хоча зрештою, хто з земних людей може любити досконалою любов'ю?), їм все рівно її завжди буде мало, жодні знаки турботи та уваги не зможуть заповнити їх внутрішньої прірви, доки серце залишатиметься придушеним... Отож рано чи пізно почнуться докори, претензії, розчарування, ревність, скандали – а тоді розлучення і пошук нового, "ідеального" партнера. І так за життя декілька разів...

Проблема із засліпленням розуму почуттями стосується не лише романтичних стосунків. Вони усе сприймають радше не розумом, а почуттями. Вони роблять висновки на основі того, що кажуть їм їх почуття (путаючи їх при цьому із справжньою інтуїцією серця) і не утруднюють себе аналізом ситуації своїм розумом, синтезом усіх компонентів. Вони взагалі не люблять утруднювати свій розум, а радше повірять своєму "враженню", аніж будуть обдумувати та аналізувати. Як і у випадку з шикарними квітами та дорогими подарунками, емоційно реагуючи на якусь деталь, вони не бачать усієї ситуації. А тому без ясного бачення усієї картини помилково трактують значення деталей.

Але повернімося до ролі та образу "альтруїста". Людина ототожнює себе з цією роллю, бо сподівається, що її полюблять, якщо вона виявиться корисною та потрібною. Своєю турботою вони хочуть узалежнити інших від себе і заробити собі право на вдячність та любов у відповідь. У такий спосіб стають одержимі потребою бути потрібним. Отож і лізуть усюди із своїми послугами. Через те їх турбота про інших є невідчуттєвою. Це особливо проявляється у їх материнстві, коли підсвідомо бажаючи зробити дитину залежною від себе, вони надмірно її опікують, роблять усе за неї, ні на крок від себе не відпускають – і у такий спосіб калічать її душу, роблять несамостійною, лінивою, безпорадною, привчають до паразитизму. Аналогічно до послуг, пропонують усюди і свої поради, вважають, що без них інші не вирішать жодної ситуації. Їхня ж компетентність у багатьох сферах доволі сумнівна, отож і виходить "чув дзвін, та не знаю, де він..." Потреба усюди втручатися робить з них також нав'язливих свах, поширювачів пліток та інтриг...

Потреба бути потрібною робить їх також підвладними маніпуляції та використанню з боку інших, адже вони нікому не можуть відмовити. Обіцяючи усім, хто просить, свою допомогу, вони часом набирають на себе більше, ніж реально можуть зробити. Отож з часом приходять до повного виснаження. Або ж не спроможні комусь відмовити починають занедбувати інші свої обов'язки часом набагато важливіші... Або ж помагають там, де зовсім цього не слід робити – як от, коли "витають" з проблем людину, яка сама туди влізла і повинна сама свої помилки і справити.

Потреба бути потрібною у певний спосіб фокусує людину в житті на людях, що постійно потребують допомоги – емоційно незрілих, залежних, "проблемних". Чи не у цьому парадоксальний механізм співзалежності, який існує у деяких сім'ях, де чоловік-алкоголік? – Жінка підсвідомо потребує, щоб чоловік ним і залишився, вона підсвідомо не хоче, щоб його проблеми вирішувались – адже тоді він стане більш зрілим і самостійним і не буде уже так від неї залежати. Чи не по такому самому механізму мати надмірно опікає свою дитину, усе робить за неї, немов боїться, що якщо дитина стане самостійною, то не буде більше потребувати її і покине. У дитячій психіатрії навіть існує такий синдром, коли мати приписує дитині хворобу, якої насправді нема, і сама вірить у присутність тієї хвороби – бо їй підсвідомо потрібно мати хвору, залежну дитину, якою вона може повністю опікуватись.

Таку свою "активну" допомогу іншим людина пояснює для себе просто тим, що інші реально не можуть обійтись без неї, потребують її. І вважаючи своїм мотивом чистий альтруїзм, вони водночас чекають визнання і вдячності у відповідь і дуже ображаються, коли їм забудуть подякувати, чи їх турботу не оцінять належним чином. Насправді ж багатьом далеко не по душі така настирлива опіка та порадицтво і вони починають або ж різко відмовлятися від неї, або ж непомітно оминають людину. Але ж "непомітно" її оминати неможливо – вона вловлює це своїми чутливими внутрішніми локаторами і це ще раз ранить її, адже її знову відкидають...

І тоді у них є запасні стратегії: якщо тебе не люблять корисним, то треба у будь-який інший спосіб добути любов.

Один з них – сльози. Увійти у роль мучениці. Показати іншим, як вони тебе скривдили і зранили, як сильно через них ти страждаєш.

Якщо не допоможе і це – увійти у роль хворої. Вони не просто тебе скривдили, але ще й довели до хвороби. І це вже буде з їх боку зовсім безсердечно не турбуватися про хвору людину!

Отож можна "роздмухати" реальну хворобу. Можна придумати хворобу і самій повірити у її реальність. Я знав одну жінку, у якої після того, як син одружився і пішов жити окремо, розвинулось переконання, що вона хвора на рак мозку – і у такий спосіб вона знайшла спосіб, щоб знову вернути собі сина, щоб він щодня нею турбувався, її провідував.

А ще можна самій реально заподіяти собі хворобу. Я знав дівчину з легкою фізичною неповносправністю (вона мала дещо порушену ходу), яка була сиротою і виросла в інтернаті – і у віці десь двадцяти п'яти років вона сама (як потім виявилось) вводила собі шприцом бруд у різні частини тіла і викликала у себе абцеси-гнояки, через які неодноразово лежала в хірургічних відділеннях. У такий спосіб періодично опинялася в центрі уваги своїх друзів, знайомих, які мусіли провідувати її, хвилюватись за неї. У психіатричній літературі є чимало описів таких випадків, коли людина просто живе у лікарні з власною допомогою.

Зрозуміло, що обман рано чи пізно виявляється. Постійні вимоги уваги, претензії та образи починають відштовхувати інших. Нав'язлива невідчуттєва опіка мало кому є приємною. З часом виявляється і штучність, театральність поведінки. Отож з усіх сил намагаючись привернути до себе інших людей, людина насправді їх іще дужче від себе відштовхує. І врешті-решт залишається з тим, чого більше всього боялася – з самотністю. І тоді поривається злість, якої всередині, мов вулкан. Людина мстить і карає, принижує і звинувачує, обмовляє і осуджує (для себе ж звісно привабливо це називає справедливим гнівом та обуренням – "а як би ви чулися на моєму місці?"). І "свята" перетворюється у відьму – одержиму ненавистю та бажанням помсти...

Найбільшою проблемою на цій планеті є те, що придусивши у собі своє серце, а з ним і свою здатність безкорисливо любити, людина узалежнюється від любові інших, шукає і прагне її, думаючи, що вона може зробити її щасливою. Так, любов інших – це великий дар. Але справді насолоджуватись цим даром, водночас не узалежнюючись від нього, може тільки той у кого вільне серце, хто може любити сам. Адже вкінці глибина щастя і повнота життя є не у тому, що ми отримуємо від інших, а у тому, що можемо самі їм подарувати...

Маленький принц ще раз подивився на сонце, що заходило. З-за обрію виглядала уже лише його половина.

"Коли наше серце вільне, – подумав він, – У ньому є любов, яка схожа на сонце. Адже сонце однаково щедро дарує себе усім – чи ми йому дякуємо, чи ні, помічаємо, чи зовсім не звертаємо уваги. Навіть якби хтось образився на сонце чи обізвав його, воно не перестане світити. Воно світить, бо така його природа. І воно просто щасливе бути собою."

Маленький принц усміхнувся, відчув, що зрозумів, відкрив щось дуже важливе. – "А природа серця – любити, любити любов'ю схожою на сонце..."

І обличчя його засяяло, і серце гучно забилося в грудях...

Післямова до опису планет

Знання про різні планети та типи людей, що живуть на них, часом можуть більше зашкодити аніж допомогти нам. Існує багато небезпек і спокус, як ці знання можуть бути невірні сприйняті та використані. Саме тому автор бачить необхідність у цій невеличкій післямові.

Перша небезпека – почати аналізувати риси характеру оточуючих нас людей у намаганні віднести їх до якогось “типу”. Тоді нашою улюбленою забавою стає “гра у психоаналітика” – намагання кожній людині поставити діагноз, порозпихати усіх своїх знайомих по шухлядках з різними назвами: миролюбець, воїн, місіонер...

Автор не хотів цього. Саме тому свідомо уникалися будь-які психіатричні діагностичні терміни, які б наше его з такою насолодою перетворило у етикетки та порозклеювало по наших ближніх. І тоді уже усе – за етикеткою ми не бачимо більше людини...

Автор хоче підкреслити також, що назви мешканців планет (честолюбець, страждалець та ін.) – це лише необхідність літературної форми, але їх ні у якому разі не можна переносити на реальних людей. Кожна планета радше представляє певний психологічний конфлікт, певне завдання розвитку, з яким стикається кожна людина, аніж якийсь окремий тип людей. Так, ми могли “застрягти” на якійсь одній чи декількох з планет, певні типи конфліктів можуть бути нерозв’язані, а тому і найсильніше тримати нашу душу у своєму полоні. Вроджені особливості темпераменту, історія нашого дитинства можуть загострювати та утруднювати розв’язок нами цих певних конфліктів. Але знову ж таки, усі планети існують всередині нас і завданням нашого росту є розв’язати і інтегрувати в собі усі представлені на них конфлікти та суперечності.

Адже проблеми мешканців кожної з планет є лише зворотною стороною незадоволення однієї з основних потреб нашого серця, потреб, з якими ми народжуємось у цей світ, які є складовою частинкою людської природи...

Так усі ми потребуємо емоційної близькості. Я люблю слова Жана Ваньє: “Наше серце, таке як воно є, не потребує ні слави, ні влади, ні успіху, ні почесей. Єдина його потреба – це любов та єднання зі серцями інших людей*”. І ми потребуємо пройти довгу дорогу у своєму розвитку, щоб досягти внутрішньої зрілості, а з нею здатності до безкорисливою, безумовної любові. І тоді ми можемо відкрити, що ліки від самотності не у тому, щоб поруч завжди був хтось, хто тебе любить, а у тому, щоб могли любити самому. Бо коли ти любиш – у твоєму серці завжди є цілий світ, і ти ніколи не будеш самотнім. А без цієї любові чи ти будеш з людьми, чи на самоті, тобі усюди буде самотньо. На планеті, де заробляють любов, потреба емоційної близькості не розвивається у здатність любити, а блокується страхом самотності, відкинення. Звідси – нав’язлива потреба бути потрібним, звідси – бажання прив’язати інших до себе...

На планеті ж місіонерів страх помилки, страх відкинення не дає можливості розвивати людині її потребу знати правду і жити згідно неї. Погодьтеся, ми усі цього потребуємо. І коли вільним серцем можемо шукати Правду, то поступово зростаємо у праведності. Коли ж ні, карикатурою праведності стає моралізм та нетерпимість місіонера...

* Жан Ваньє, Бути людиною, Львів, “Свічадо”, 2000

Планета страждальця представляє собою інший вроджений конфлікт. Усі ми потребуємо бути справжніми, незалежними, самими собою. І коли наше оточення дає нам змогу такими стати – тоді ми можемо вільно розвиватися, тоді наше життя стає творчістю, бо творчість і розвиток – це всього лиш різні назви того самого процесу. І ви знаєте, якою красивою є вільна людина, людина, яка не живе по шаблонах, яка реагує спонтанно, яка безперервно творить своє життя, для якої світ – це безперервне диво. Така людина не обов'язково є художником, але така людина завжди є творцем... На планеті ж страждальця страх виявитись ніким робить людину одержимою потребою бути особливим...

Планета інтелекту це ще одна історія нерозв'язаної потреби – потреби розуміти цей світ і з розумінням жити та діяти в ньому. Коли ця потреба задовольняється у природний спосіб, людина зростає у тій чесноті, яку ми звичайно називаємо мудрістю. Йдеться не про ерудицію, освіченість чи інтелектуалізм. Йдеться про глибоке розуміння основних правд життя, йдеться не лише про знання, а й про вміння мудро жити. І ви знаєте, це нічого не має спільного з академічною освітою. Часто наші малограмотні бабусі та дідусі виявляються багато мудрішими академіків. На планеті ж інтелекту ця потреба задовольняється у спотворений спосіб і страх життя веде до ізоляції людини у вежі інтелекту та ув'язнення у світі абстрактного теоретизування...

Інша наша потреба – у почутті безпеки – яка при природньому розвитку веде до формування віри у власні сили та у більш широкому розумінні Віри як чесноти духовної, на планеті страху спотворюється і переростає у невпевненість у собі. Звідси – потреба зовнішньої опори, страх і усі пов'язані з цим феномени.

Прагнення щастя, яке при природньому розвитку втілюється у життєрадісності – вмінні бачити і глибоко радіти усім радостям життя (пригадаймо, що найбезцінніші з них безкоштовні), на планеті карнавалу перетворюється у жадібний гедонізм і крайні форми егоїзму.

Бажання жити у зовнішній та внутрішній гармонії, яке при здоровому розвитку проявляється у внутрішній цілісності людини, її природності, її духовній єдності зі світом, на планеті миролюбця веде до занедбання правди заради спокою, до отупілої байдужості.

На планеті воєн, не відкривши вищої сили любові, її мешканці потребу боротися з силами зла, які є частиною цього світу, можуть реалізувати у єдиний спосіб – через нестримну жорстокість та владолубство. Справжня сила і мужність, породжені з глибини серця, глибини правди та любові, їм так ніколи і не будуть відомі...

Інша наша потреба – у реалізації своїх дарів, у плодоношенні, продуктивності – на планеті оплесків перетворюється у нестримний кар'єризм та марнославство. Радість творчої праці, якщо вона не підкріплена оплесками, на цій планеті невідома...

Можна також сказати, що кожна планета представляє собою невірний спосіб пошуку чогось, що насправді для нас є дуже важливим. І виходить так, що шукаючи у невірному напрямку, ми насправді самі себе ще далі віддаляємо від цілі. І врешті решт замість того, що шукали, знаходимо те, чого власне найбільше боялися і з усіх сил прагнули оминати...

Згадаймо для прикладу, як на планеті, де заробляють любов, людина починає нав'язувати себе іншим, з усіх сил намагаючись сподобатись, привернути до себе увагу – а врешті решт цим лише більше відштовхує всіх від себе. І чим більше нав'язує себе, чим більше прагне узалежнити інших від себе, тим насправді більше людей не можуть витримати цей нездоровий стосунок, і врешті решт людина стає справді самотньою... І навпаки, людина, яка

любить зрілою любов'ю, яка дарує цю любов, але не прагне узалежнити інших, привласнити їх собі, є дуже приємною у спілкуванні і інші тягнуться до неї...

Отже планети не стільки описують типи людей, скільки різні типи наших внутрішніх конфліктів. Деякі ж типології ставлять перед людиною завдання визначити свій один з декількох запропонованих типів характеру, і у такий спосіб змушують втискати себе у шухлядку, обмежують відкритість до самопізнання...

Друга небезпека, як можна зле використати ці знання – це для того, щоб осуджувати людей. Ми усі так любимо цим займатися! І кожен раз, коли не хочемо чогось бачити в собі, стаємо одержимі пошуком цього в інших. Бажаючи позбутись відчуття меншовартості, потребуємо принижувати інших, вишукувати в них вади. І щоб чутись "хорошими", нам так потрібно бачити інших "поганими"...

І може тепер, детально проаналізувавши різні риси характеру людей, ви більше зможете бачити, як часто людьми керують їхні нездорові потреби, їх психологічні узалежнення. Вам стане більш видимою егоцентричність людей, навіть тоді коли вона ретельно прихована за псевдоальтруїзмом миролюбця чи тих, хто заробляє любов безперервним служінням іншим. Втім автор надіється, що ця книжка допоможе краще відчувати не тільки проблеми людей, але і їх біль, їх страждання. Автор сподівається на те, що опис кожної з планет пробудить розуміння та співчуття до її мешканців. Бажання не осудити, а зрозуміти, не відкинути, а прийняти, бажання не кари, а зцілення. І може тоді через усі потворні та страшні панцирі, які ми часом надягаємо на себе, ми зможемо прогледіти один в одному придушене, зранене серце дитини. Серце, яке не хоче ні влади, ні почестей – тільки життя, любові, єднання...

Чи вас ніколи не дивувало, як про одну людину двоє ваших знайомих можуть мати зовсім інше враження? Я знаю одну жінку з дуже чистим серцем, вона так часто говорить про когось: "Яка гарна людина..." Ні, не подумайте, що йдеться про рожевий ідеалізм. Ця жінка реально бачить людей, їхні слабкості та обмеження. Але вона уміє співчувати людській слабкості і крізь усе бачити людське серце. І мабуть тому вона так часто до сліз зворушується, коли дивиться на людей. І водночас про ту саму людину усі оточуючі можуть твердити: "О, яка це жахлива особа..." Ви ж знаєте, усе залежить від того, як ми дивимось на людей: серцем чи через спотворюючі окуляри его. Чи ж не тому кажуть: "Коли твоє серце звільниться – увесь світ стане іншим довкола тебе..." Насправді то не світ стане іншим, то просто ти нарешті побачиш його неспотвореним...

Одна з найбільших проблем пов'язаних з осудженням полягає у тому, що тоді ми перестаємо бачити людину, а реагуємо уже тільки на ту етикетку, яку ми на неї почепили. Ми починаємо сприймати людину і усе, що вона робить, лише через призму того "діагнозу", який їй визначили. І тоді починаємо підрізати людину до розмірів плаща... Але ж живі люди ніколи не відповідають карикатурним літературним образам жодної з типологій. Кожна людина неповторна і усе те, що робиться у її душі є таємницею. Ми ж дуже часто і дуже легко приписуємо собі роль експертів і думаємо, що усе знаємо і розуміємо.

Дивом є також те, що у кожній людині присутні водночас і світло, і темрява. І у одну мить ми здатні на справді святі вчинки, у іншу ж... Тому насправді не нам судити один одного. Пам'ятаєте: "Хто без гріха, хай першим кине камінь..." Якраз знання власної темряви, власної

убогості робить нас не осудливими один до одного, а радше солідарними, і тоді наше співчуття є не зверхньою, принизливою жалістю, а справді *спів*-чуттям...

Третя небезпека, пов'язана з описом планет, полягає у тому, що ми можемо прив'язатися до наших знань і механічно переносити їх на життя. Будь-які теоретичні знання є вказівником на реальність, але вкінці ми здійснюємо свою подорож у реальному світі, а не у світі карт та теорій. Тому якщо виявиться, що ваша реальність є іншою, ніж вказують вам ваші теорії (зокрема і ті, що запозичені з цієї книжки) – відкиньте їх, не дозвольте їм засліпити вас. У цьому проявляється велика мужність: вірити у те, що ти бачиш сам, а не у те, у що інші підказують тобі ти повинен бачити. І ви знаєте, у цьому небезпека усіх психологічних теорій та духовних вчень. Як часто можна зустріти людей засліплених власними теоріями, мертво прив'язаними до них. Мабуть ви бачили не одного психоаналітика, який в усіх людських проблемах бачить лише страх кастрації чи невіршений Едипів комплекс. І це стосується не тільки психоаналізу, але будь-якого вчення. Тому користуйтеся знаннями з цієї книжки, якщо вони справді допомагають зрозуміти вам вашу реальність. Але сміливо відкиньте їх усі, якщо вони цьому не служать. Пізнаваймо життя серцем. Вірмо йому, а не теоріям.

Автор також у покорі визнає, що ніякі подані ним схеми не можуть відобразити неповторну життєву дорогу кожної людини, її унікальний внутрішній світ. Жодна книжка не відкриє нам нашої внутрішньої таємниці. Книжка може бути лише запрошенням до внутрішньої подорожі у пошуку власної правди, вона може лише привідкрити двері, але далі у кожного своя неповторна стежина...

Тому і цю книгу автор писав радше у намаганні торкнутися серця, аніж як підручник, який мав би дати нові схеми та інтелектуальні формули. Ця книжка є у першу чергу запрошенням до мандрівки, адже вивчення карти ніколи не замінить досвіду особистої подорожі...

Четверта небезпека полягає у тому, що коли ми відкриємо у собі негативні риси, які не бачили досі, ми незлюбимо себе. Так уже є, що ми часто виховані у традиції, де світ ділиться на чорних і білих, і відповідно і ми можемо бути або хорошими, або поганими. Ми не знаємо, що усі ми насправді строкаті, у кожному з нас – суміш світла і темряви. Отож ми боїмося відкинення, тому й витворюємо для інших і для себе якийсь ідеальний образ свого "я". За ним приховуємо наші рани, наші слабкості, нашу недосконалість. Не сприймаємо критики, вічно оправдовуємось, переносимо вину на інших, боїмось визнати власні помилки. Не хочемо знати правди про себе. Хочемо вірити, що ми і є такі ідеальні, якими себе уявляємо.

І можливо когось ця книжка розчарує у собі. І це буде прекрасно. Це таке звільнення позбутись потреби постійно носити маску. І можливо це розчарування буде для когось як землетрус, який зруйнує той пам'ятник, який ми собі вибудували, звергне нас з п'єдесталу. І це теж прекрасно. Для чого він нам?

Але розчаруватись у своїй ілюзії про себе зовсім не означає незлюбити себе. Бо під маскою ми побачимо наше справжнє обличчя. Можливо нам не зразу відкриється його справжня краса. Можливо перше, що кинеться нам у очі – це ті рани, якими воно вкрите... Автор сподівається, що це пробудить у нас співчуття до себе, співчуття, яке є проявом любові, турботи. Бо справді блаженні є ті, які знають свою убогість, які знають, що потребують зцілення. І можливо нам навіть стане гірше, наші рани від дотику заболять з новою силою. Але

через той біль таки варто перейти – заради життя, заради свободи, заради того, щоб колись з-під тих ран таки прогледіло на світ наше справжнє обличчя – створене на образ і подобу Бога... Тому якщо ця книжка пробудить біль – довірмося йому, дозволимо йому стати болем потуг, які виштовхуватимуть нас до нового життя...

П'ята небезпека стосується того, для якої цілі можна використати ці знання.

Хтось може використати їх, щоб маніпулювати людьми. Якщо ти знаєш слабкості та узалежнення інших, тобі легше підібрати підхід до кожного, щоб отримати від нього те, що тобі потрібно. Хай Бог береже нас від цього!

Хтось з цими знаннями кинеться "лікувати" інших, читаючи їм лекцію про їх узалежнення та проблеми. Реальність швидко його остудить. Люди бояться знати правду про себе. Ми відкриті почути правду тільки тоді, коли з одного боку дозріємо до цього, а з іншого, коли вона йтиме з уст людини, яка, відчуваємо, справді любить нас і турбується про нас. Тому може краще спершу просто любити, аніж читати лекції... Пам'ятаймо, найкраще починати міняти світ є завжди з себе.

Про цю дорогу до себе, до власного серця і йтиметься у наступній частині книги...

Частина третя.

Дорога до свободи

“Треба шукати серцем...”*

* Антуан де Сент Екзюпері, Маленький принц

Він мандрував разом із перелітними птицями. Маленький принц любив відчуття польоту. “Коли летиш, – думав він, – Відчуваєш, яка прекрасна свобода...” А ще у польоті він любив усміхатися сонцю. Воно було його любов’ю. Воно було символом тієї таємниці, яку відкрив для себе у мандрах.

“Наше серце – мов сонце, – думав маленький принц. – Воно є джерелом любові, життя, мудрості, сили. Коли воно сходить у душі людини, то освітлює очі особливим світлом і для людини немов настає день. Вона бачить красу цього світу і розуміє призначення всіх речей. Вона бачить людей і розуміє їх. У ній пробуджується співчуття і любов. Немов приходить весна – і усе оживає і зацвітає. Але коли серце ховається, це немов холодна і темна полярна ніч. Без серця людина не живе...” Маленький принц задумався. Він летів з птахами назустріч новій планеті. Він думав можливо над найважливішим питанням у всесвіті, над питанням, від якого залежала доля стількох людей. “Найважливіше для кожної людини, – міркував маленький принц, – Щоб у її душі жило серце, щоби вона жила серцем. Але що ж може допомогти йому прокинутися?..”

Крізь невідомість

О, любий маленький принце, якби знати відповідь на це питання, якби відповідь ця була проста й однозначна, як легко би було тоді змінити долю усього всесвіту. Але, здається, на питання це немає однієї відповіді. Бо пробудження серця – це велика таємниця. І вона у кожної людини своя...

Комусь пощастило вирости в оточені, де не треба було грати ролей, де не треба було заробляти любов, де можна було бути самим собою, де серце могло жити на повні груди... І тоді людина могла чути пісню свого серця і могла жити нею...

Інші ж росли в такому оточені лише в ранньому дитинстві, коли увесь світ дитини – це її сім'я. І там їх серце могло відкритися. Але ж дитина не може усе життя жити лише в стінах рідного дому. А опиняючись поза ним, вона стикалася з іншою реальністю – реальністю, де потрібно грати ролі, заробляти прийняття. І там серцю ставало холодно й самотньо, і людина навчилася закривати його. І вона теж стала частково в'язнем свого "я" і поселилася на планетах дорослих. Але досвід життя серцем не пройшов даром – і серце у ній не є приховане так глибоко. І воно само стукає і проситься до життя, і може легко ожити, заговорити, якщо до нього тільки прислухатись... І часом якась зустріч, якась подія торкається його і воно проривається на свободу...

Для когось таким дотиком є Любов. Любов лікує, адже справжня любов приймає людину такою, як вона є. Справжня любов любить не за щось, а просто так, вона не вимагає жодної ролі... І тоді людина може відкритися назустріч цій любові. А відкриваючись іншій людині, відкритись і самій собі. І відчуваючи, що інший приймає тебе таким, як ти є, зможти і самому прийняти себе без самообману.

Для інших же людей таким дотиком є зіткнення з Дивом. Дивом є усе довкола нас, але існують якісь таємничі миті, коли захід сонця а чи чийсь натхнений танець життя, усмішка, світлі очі – перелік може бути безкінечним – але оті миті зіткнення з красою, з правдою знаходять якусь щілинку у нашій душі і торкаються серця, торкаються так глибоко і так... І тоді раптом пісня його зазвучить так сильно, що ми не можемо її не почути... І тоді усе міняється, усе міняється...

Є й люди, які від самого народження жили на планетах, на яких було дуже мало місця серцю. І тоді воно придушене, захищене десь дуже глибоко...

Його теж може розбудити часом дотик Любові, дотик Дива. Але часто довкола нього є стільки захисних мурів, що проникнути туди дуже важко... І часом лише падіння на саме дно прірви, лише велике страждання може розбудити його...

Можливо це і дивно, але саме біль є початком подорожі до свободи для багатьох, багатьох людей...

Наша культура, наша цивілізація інтенсивно працюють над тим, щоб відвернути людину від зіткнення з внутрішнім болем, від усвідомлення внутрішньої пустки. У скількох домівках безперервно ввімкнутий телевізор і йде шоу розважальних програм... Ми розвиваємо цілу розважальну індустрію, тільки щоб не залишитися наодинці з тишею, наодинці з собою. Для цього ж повинні бути постійно занурені у якусь діяльність, постійно кудись поспішати. Рекламна ж індустрія нас переконує, що якщо у нас і є відчуття, що нам чогось не вистарчає, то це точно нового холодильника, чи порохотяга, чи поїздки на екзотичні острови. Але чи колись хтось рекламував, що нам бракує внутрішньої свободи? Суспільна машина не хоче

бачити своїх громадян вільними, адже ними тоді важче маніпулювати, а ще тоді їм повертається зір і вони бачать, що "король – голий"...

Наша галаслива, поверхнева культура відриває нас від наших коренів, від нашого серця. Нам усе й усе важче залишатися наодинці з собою. Навіть термін новий у психіатрії з'явився – синдром вихідного дня – психічна криза, в якій опиняється людина, коли залишається нічим не зайнятою на вихідні... Наша культура вчить нас приховувати від самих себе відчуття внутрішнього невдоволення життям...

А це саме те відчуття, з яким би ми зіткнулися тоді, коли б наважилися залишитися наодинці з собою. Відчуття внутрішньої пустки, болю...

І можливо це перше, чого повинні навчитися ми у нашій дорозі до себе – приймати ці почуття, а не шукати як приглушити їх галасом телевізора, не втікати від них у світ розваг, а чи роботу, алкоголь, чи будь-який інший наркотик.

Якщо ми хочемо, щоб наше серце жило, ми повинні навчитися його слухати і ми повинні знаходити для цього час.

Це не є легке відкриття – відкриття власного страждання. Наша культура знову ж таки переконує нас, що якщо ти страждаєш, якщо невдоволений життям, то причина цього не всередині тебе, а назовні, тобі просто чогось бракує. От спробуй цей вишуканий сорт кави або цей елітний шоколад... А якщо і це не допоможе, то є ще стільки різних насолод, яких ти не спробував – шукай тієї, якої тобі бракує. Отож ми привчаємось до думки, що причина страждань не в нас, а десь назовні. Ми приписуємо його причину якимось зовнішнім факторам – у нас погана робота, чи погана зарплата, чи дружина, чи друзі, чи політика, чи уся держава, чи громадський транспорт. І тоді намагаємось щось змінити: з дружиною розлучаємось і шукаємо собі нову, купуємо автомобіль, щоб не їздити у трамваях, виїжджаємо у іншу країну, де інший президент, і політики, і громадський транспорт. Мова не про те, що не треба міняти умов життя, мова про те, що від себе нікуди не втечеш. І з іншою дружиною у новому автомобілі в іншій державі людина буде однаково нещаслива, якщо живе без серця... І що тоді, далі? Знову щось міняти довкола себе? Шукати нових вражень? Купляти собі кожен раз нову ручку в надії, що це змінить твій почерк?

Людина стає схожою на білочку в колесі – перелякана вона розганяє себе усе більше... І так триватиме аж доки не прийде до прозріння: причина страждання всередині себе, отож треба міняти не ручку, а почерк; треба шукати відповіді де інде...

Я люблю цю притчу. Про чоловіка, який чувся нещасливим і молився, просив Бога подарувати йому щастя. Врешті Господь відповів йому у сні: "Завтра увечері чекай за селом біля старого дуба селянина, що йтиме з гір додому. Він має те, що може і тебе зробити щасливим." Чоловік ледве дочекався вечора, і коли врешті з'явився на дорозі убогий селянин, він кинувся до нього: "Ти повинен віддати мені те, що маєш. Господь у сні сказав, що це призначено для мого щастя". А так як у селянина була лиш маленька торбинка, то чоловік одразу кинувся в ній шукати своє щастя. Там був великий діамант, який той знайшов у горах. І хоч селянин і жив не в достатках, у нього було просте, добре серце. Він усміхнувся, і віддаючи чоловіку діамант, мовив: "Бери, якщо ти думаєш, що це може зробити тебе щасливим." Чоловік був на вершині щастя, він схопив діамант і побіг додому. "Я буду тепер найбагатшою людиною! Я продам діамант і на ці кошти зможу спокійно жити аж до старості!" – думав він. Втім до цих думок швидко почали долучатися інші, тривожні: "Але де мені його сховати? Його ж можуть вкрасти. А інші, як довідуються, можуть мене пограбувати, убити. Як я його продам,

як мені безпечно довести гроші? За ніч він переховував діамант вісім разів. Він не спав цілу ніч у тривозі і над ранок відчув, що ще ось-ось і зійде з розуму од тих хвилювань і думок. І тоді розізлився він на Бога – діамант не приніс йому щастя, а хіба доводить його до безумства... І пішов він на світанку до річки, щоб позбутись злочасного каменя. А по дорозі під дубом побачив селянина. Той спав, усміхнений, мирним сном. І ця усмішка вразила чоловіка. І збудив він селянина і каже: "Візьми свій діамант, він не зробив мене щасливим. Але відкрий мені таємницю свого щастя, яке дозволяє тобі так легко дарувати діаманти і так мирно спати і усміхатися просто неба..."

Отож у цьому усвідомленні, що причину страждання як і джерело щастя треба шукати не назовні, а всередині, і полягає другий важливий крок у дорозі до свободи. Чи ж не тому, каже Ісус: "Царство Небесне всередині нас." А ще – "Шукайте Царства Небесного перш за все, а усе інше вам додасться".

Втім і тут людина підвладна спокусам шукати легкого і швидкого розв'язку.

Одна з таких спокус – думати, що якщо з тобою щось не так, то треба змінити свою поведінку. І людина починає шукати якихось нових взірців і тоді з усіх сил намагається їх наслідувати. Цьому сприяють різні нездорові форми психології та релігії.

Скільки є таких "психотерапевтичних" книжок, які дають мудрі поради, типу: якщо у тебе нема друзів, це тому, що ти не усміхаєшся; завжди усміхайся, приклей записку, яка буде нагадувати тобі про це, всередині капелюха – і люди потягнуться до тебе. Але чи постанова частіше усміхатися, пробудить усмішку в нашому серці, чи буде вона природною? А чи така штучна, несправжня усмішка насправді більше не відлякує людей від нас, аніж притягує?

Схожі підходи існують і у різних нездорових формах релігійності. Людина стає одержима боротьбою з гріхом, з усіх сил намагається протистояти "гріховній поведінці", намагаючись замінити її шаблоном "правильної". Визнавши, що вона була "не така, як треба", "грішна", людина знову ж таки концентрується на переміні своєї поведінки. І якщо нема справжнього зцілення, звільнення серця, усе це перетворюється на маскарад праведності, на наслідування Христа тими, чия душа насправді дуже далека від Бога. І чи не їм докоряє Ісус: "Ви відчищаєте чашу ззовні, але зсередини вона повна отрути..." Чи не про таку псевдопереміну пише апостол Павло, коли каже, що усі зовнішні прояви релігійності – віддати життя за віру (а ми знаємо, скільки фанатиків готові не тільки себе, але ще й багатьох інших принести у жертву), роздати гроші бідним (щоб могли гордитися власною "святістю"), знати закон, пророків (на планеті інтелекту цим тільки і займаються) – усе те нічого не варте, якщо за тим не стоїть любов. Справжня святість не у наслідуваній шаблону, а у свободі духа, у свободі Любові...

Така ж псевдорелігійність робить з людини фанатика переконаного у власній святості, але духовно мертвого всередині. І чи не руками таких фанатиків в ім'я Бога здійснювались чи не найжорстокіші злочини в історії людства?

Такий спосіб "боротьби з гріхом" звісно ж насправді нічого не міняє. Це все рівно ж, що намагались винищити бур'ян, не викорчовуючи його з коренями, а тільки зриваючи листочки. Це все рівно, що боротися з темрявою, розганяючи її маханням газети...

Інша спокуса, ілюзія полягає у тому, щоб думати, що перетворення можна досягти зусиллям інтелекту. Треба прочитати книжки по психології, чи по духовному життю і усе стане

ясно. І хіба немає більшої ілюзії, ніж думати, що з книжок можна навчитися жити. Ви ж знаєте, скільки людей захищають докторські дисертації про природу людини, а самі ж серця їхні глибоко поховані у їх душах... Скільки ведеться дискусій, конференцій, семінарів, але усе те, за влучним порівнянням Будди – суперечки людей, у тілі яких стріла з отрутою, про хімічну формулу отруйної речовини...

Слова можуть вказати людині на реальність її рабства (і то швидке слово образне, художнє, метафоричне, аніж суха інтелектуальна формула), але слова ніколи не можуть дати людині знати реальність, якої вона не пережила. Це все рівно що намагались пояснити сліпій від народження людині, яким є синій колір неба. Але ж біда у тому, що люди люблять думати, що вони усе краще всіх знають. Отож і виходить як у тому анекдоті, коли сліпці, тримаючись кожен за різні частини слона, ведуть між собою палку суперечку, чи слон – це стовп, труба, шнурок, чи великий листок дерева...

Чи не тому усі духовні учителі людства запрошували людину до внутрішнього перетворення, до внутрішнього паломництва, а не у бібліотеку до книжок. Вони казали "прийди і подивись" і вперто відмовлялись пояснювати, що ж саме людина має побачити. Вони знали про небезпеку, що якщо людині сказати "місяць" і показати на нього вказівним пальцем, то людина може подумати, що місяць і є вказівним пальцем...

Отож слова, книжки – це всього лиш дороговказ, карта, запрошення до мандрівки. Але ж ні у якому разі вивчення карти не може замінити самої подорожі. Найбільша ж біда тоді, коли людина вивчивши карту, вважає себе експертом країни, у якій сама ніколи не бувала...

Внутрішнє ж перетворення – це неінтелектуальна активність (хоч інтелект у цьому задіяний також) – це пригода, це подорож, це процес, це пережиття...

Існує ще одна спокуса – бажання швидкого результату. Людина думає, що знає ціль, якої має досягти і шукає туди швидкої й легкої дороги. Вона думає, що з серцем це так наче з поламаним автомобілем – раз, два і усе направлено. І береться або відрегулювати неполадки, або ж веде себе до експерта – духівника чи психотерапевта. Вона думає, що для душі, мов для автомобіля існує певний стандарт і певне керівництво по ремонту та експлуатації...

І дуже часто це веде не до революції, яка дарує ув'язненим свободу, а до такого собі конформізму – "добре, що є, як є; аби не гірше" – або ж реформаторства – "у камері для ув'язнених треба добиватися кращого освітлення, вентиляції, збільшити тюремну бібліотеку"... І ви знаєте усі ці поради і практики, які насправді нічого не міняють, які створюють лиш видимість перемін...

Існування такої "приспосувальницької" психотерапії чи релігії можна зрозуміти – людина хоче змін, але водночас і дуже їх боїться. Вона виросла у тюрмі, вона вивчила її закони, вона навчилася по них жити, тут усе рідне, знайоме. А що там – за стіною? Хто знає, чи справді вартує міняти одне на друге? Той світ зовсім незнайомий, а тому страшний. У ньому ще треба вчитися жити...

Тому свобода лякає. Справжнє вивільнення серця лякає. Бо ти не знаєш, куди воно тебе приведе. Це загрожує тобі повною втратою самоконтролю. І яку ж мужність необхідно мати, щоб вирушити у мандрівку, де ти не знаєш, який є кінцевий пункт призначення (ти ще навіть не здогадаєшся, що його насправді не існує), де ти просто повністю довіряєш вітру свободи, який нестиме тебе – куди? А ще підсвідомо ти добре відчуваєш, що давши свободу

серцю, ти багато втратиш, з багатьма такими дорогими зараз тобі речима доведеться попрощатися...

І це правда. Курятку, яке вилуплюється з яйця на світ, доводиться втрачати увесь знайомий та безпечний світ всередині шкарлупи. Єдиний світ, який воно знало до того...

Дорога до свободи – то велика таємниця. І наважитися довіряти своєму серцю, іти за його тихим голосом крізь невідомість – то справді подвиг мужності.

Великою таємницею є теж і те, що у кожної людини ця дорога інша – і в тій країні нема протоптаних стежин, кожен покладає свою. Тому справді безумні спроби когось наслідувати, а чи жити по чужих рецептах.

А ще кожен має пройти свою дорогу сам. За нього ніхто її не пройде. Так, нам можуть допомагати інші люди – провідники та учителі на цій дорозі. Але тільки в тому, щоб навчити нас краще слухати своє серце, повніше довіряти йому, додати нам натхнення та мужності іти далі – але все рівно кожен крок на тій дорозі ми повинні зробити лише самі за себе...

І у тій подорожі нам ніщо не дається готовим. Швидше ми отримуємо тільки зернята, але тоді нам потрібно докладати турботи, щоб вони росли. І це довгий процес. І це потребує терпіння. Отож нам потрібно навчитися товаришувати з часом... Жолудь же не треба силувати стати дубом, йому треба дозволити тільки прокинутися до своєї природи... А ще таємниця у тому, що кожен з нас – то таємниця для самого себе, у нас у серці зернята унікальної породи... А ще диво у тому, що подорож ніколи не має кінця і остаточної цілі – тільки напрямок. До сонця...

Дослуховуючись до глибин

Для зцілення ми потребуємо не насильства над собою, але розуміння себе.

Це так само, як з іншими людьми – вони міняються не тоді, коли ми їх відкидаємо, осуджуємо за їх вчинки, коли вимагаємо: або ти змінишся, або я не хочу тебе більше знати. У такий спосіб ми можемо хіба присилувати їх міняти свою поведінку. Але це не змінить їх. Якщо щось і може допомогти їм справді змінитися – це наше розуміння, неосудження, прийняття. Адже за усім тим, що може не подобається нам в інших людях, завжди стоїть біль та страх. Адже історія кожної планети – це історія страждання... І коли ми не судимо людину, приймаємо її такою, як вона є (це водночас не означає, що потопаємо усім її вчинкам та бажанням), тоді і людина може відчути свій біль, вивільнити його, дозволити своєму серцю плакати... Тоді вона може почути усе те, що хоче сказати їй її серце, може довідатись правду про історію свого життя, побачити себе іншими очима. І уже зі співчуттям, без осудження і відкинення прийняти саму себе, дозволити собі бути собою...

Отак і з нашим серцем – воно готове відкрити нам правду тільки тоді, коли ми справді готові її почути. А це означає, що ми готові позбутися своїх ілюзій про себе, своїх п'єдесталів, побачити себе у своїй зраненості та убогості. Адже це велике упокорення довідатись, в яких ілюзіях ми живемо... І серце готове відкрити цю правду тільки тоді, коли не відкинеш себе за неї, але із співчуттям та без осуду приймеш себе. Серце готове говорити тільки тоді, коли ти справді зацікавлений слухати, щоб зрозуміти, щоб допомогти...

Без цієї настанови самоприйняття, здорової любові до себе неможлива подальша подорож. Коли нас ніхто ніколи не любив просто так, це нелегке завдання. І тут нам може дуже допомогти любляча, неосудлива присутність у нашому житті іншої людини. Коли хтось приймає тебе таким, як ти є, це може і тобі допомогти прийняти себе без осудження. І чи не тому на цьому так наголошується у психотерапії – що позитивний стосунок між пацієнтом та психотерапевтом є основою процесу зцілення і є багато важливіший, ніж метод чи школа, до якої належить психотерапевт. І чи не тому у духовному супроводі теж постійно наголошується, що суть полягає у тому, щоб привести людину до пережиття безумовної любові Бога. І чи не у цьому так само є суть справжньої дружби – у безумовному прийнятті один одного?..

Отож з настановою самоприйняття, неосудження, розуміння ми повинні прислухатись тепер до свого серця – що воно нам розкаже.

Воно говорить у різні миті – в час, коли ми на самоті, коли спілкуємось з іншими, коли переживаємо різні труднощі, в снах – інколи вони залишаються для серця єдиним доступним каналом зв'язку. І ми повинні навчитися його слухати – крізь голос думок, нав'язливий шепіт нашого еґо – навчитися прислуховуватись крізь усе те до глибин нашого єства... Це вимагає також певної дисципліни – дисципліни усамітнення, дисципліни утримання від діалогу з нашим еґо. У творах перших монахів-християн є гарний образ для цього: людина замикається у своїй келії, щоб перебувати на самоті з Богом, аж тут починають приходити різні відвідувачі – "демони" – і стукати в двері, вимагати до себе уваги. У нашому випадку такими голосами будуть гості з різних планет і вони вперто нашіптватимуть людині: "Ти чогось варта тільки тоді, коли є найкраща, коли живеш згідно правил і т.д." В якійсь мірі ми звикли з дитинства слухати ці голоси – можна сказати, що ми звикли жити з навушниками у вухах і постійно слухати ту платівку, яку ставить для нас наше еґо. Тепер же завдання є прислухатись до того, що звучить поза цим, прислухатись глибше...

Ми повинні також навчитися спостерігати за собою, за тим театром, яким є наше життя – стати тим об'єктивним, відстороненим глядачем, який хоче зрозуміти суть вистави, її сценарій і ролі, які відведені в ній нам і різним людям. Знову ж таки, для того, щоб зможти об'єктивно себе побачити з боку, нам може дуже допомогти присутність іншої людини – об'єктивної, чесною, люблячої...

І тоді за якийсь час ми починаємо прозрівати і бачити себе і своє життя у іншому світлі, нам починає вимальовуватися інша картина. Раптом усе прояснюється...

“Я зрозуміла, що ціле життя себе винила, що я погана, бо так до мене у сім'ї ставляться, але тепер я бачу, що це не так, це зовсім не так!..”

“Мені прояснилось, що я хочу того, що насправді робить мене нещасливою. Я гонюся за тим, щоб бути першою і... виявляється, я сама себе замикаю у клітці свого егоїзму, прирікаю себе на самотність...”

“Чим більше я втручаюся у життя своєї доньки, тим насправді більше вона мене відштовхує. Я думала, що роблю це, бо турбуюсь про неї. Тепер же бачу, що просто боюсь, що вона відкине мене так само, як колись мене відкинула моя мама...”

Такий процес прозріння носить звичайно характер катарсису – людині немов раптом прояснюється найбільша таємниця її долі і вона вперше чує пісню свого серця...

Людина усвідомлює ті сили, які керують її теперішнім життям, ті ролі, в яких вона є ув'язнена, наслідки цього і вперше може свідомо задуматися – чи вона справді хоче, щоб ці сили надалі керували її життям.

Це як з історією полювання на мавп у джунглях. У кокосовому горісі свердлять дірки і через них прив'язують його мотузкою до дерева. А другу дірку роблять трохи меншою за мавпячий кулак і кладуть туди цукерок. Мавпа приходить, запахає долоню й хапає цукерок – але витягнути затиснений кулак уже не може. І тоді приходить мисливець і за шнурок веде мавпочку до клітки. Вона ж так засліплена бажанням з'їсти цукерок, що навіть і не усвідомлює, що втрачає щось значно цінніше...

Усвідомлення себе дозволяє людині зробити вибір між его і серцем, неволею та свободою, страхом і любов'ю. Усвідомлення приреченості свого життєвого сценарію, якщо автором його надалі залишатиметься его, пробуджує у людині прагнення революції, прагнення життя і свободи...

Прозріння приводить не тільки до усвідомлення тих нездорових ролей, які людина грає в теперішньому, але й до розуміння усього життєвого сценарію.

Тоді людині прояснюється і її минуле, тоді зринають на поверхню і усі ті придушені у минулому почуття і злість на тих, хто тебе скривдив, відчуття болю, самотності, туги. І тут є дуже важливо усі ті почуття висловити у безпечний спосіб. Людина мала право пережити усі ті почуття, вони були природними – і тепер зранене серце дитини має повне право, щоб почуття ці нарешті були вислухані. І тут знову ж таки неоціненною є присутність іншої людини.

Дуже цінним знаряддям можуть виявитись і засоби мистецтва, адже саме вони мають дивовижну здатність передавати почуття у образний спосіб. Їх можна висловити у прозі чи поезії, танці чи співі, малюнку чи музиці. Але у будь-якому випадку вони мусять бути висловлені. Вони не повинні нестися кам'яним тягарем у душі. Коли ж їх висловити вони насправді перетворюються і вивільняють серце, роблять його легким, чистим, світлим...

І мова не йде по те, що висловити злість означає піти і відімести своїм кривдникам. Висловити злість не означає скерувати її на них, а тільки дозволити серцю сказати те, що воно насправді відчуває. І тоді, парадоксально, за злістю ідуть сльози, а за сльозами – прощення.

Прощення є дуже важливим компонентом у дорозі до свободи. Прощення звільняє серце від тягаря зла і бажання помсти. Прощення приходить із усвідомлення, розуміння, що наші кривдники були також колись жертвами і передають нам зло, від якого не могли колись звільнитися самі. Прощення – це відмова передавати це зло далі по ланцюгу поколінь. Прощення народжується із співчуття, із бажання зцілення, а не помсти для тих, хто нас скривдив.

Втім прощення не обов'язково означає примирення з кривдником, бо примирення завжди є процесом двобічним. Прощення не означає також, що треба забути, замовчати факт скривдження, мовчки погоджуватись, щоб воно продовжувалось далі, перестати протистояти злу...

Простити ніколи не є легко. Тому це справді є довгий процес, а не одноразовий вчинок. Часом біль, який нам заподіяли інші, є такий великий, що нам здається, що простити неможливо. І тоді нам справді важливо зрозуміти, що це важливо у першу чергу для нас самих. Не простивши, ми просто не зможемо жити далі.

Одна моя знайома мала хлопця. Вони довго зустрічалися, разом мріяли про спільне сімейне життя. А тоді щось він мав усе менше вільного часу, більше праці – і бачитись стали рідше і рідше. А тоді якось іде вона у неділю до церкви і випадково зустрічає його: у весільному вбранні з іншою нареченою він іде до шлюбу... Вона застигла, не змогла сказати ні слова... А тоді, згадує, півроку мріяла про єдине: як відімести. І врешті в одну мить її ударило мов струмом: "Я зрозуміла, – згадує, – Що якщо не прощу йому, просто не зможу жити далі. Ненависть до нього мов рак – його метастази у кожній клітинці мого тіла. Я мушу зцілитися від цього..."

Я люблю також іншу реальну історію – про двох в'язнів фашистського концтабору, які зустрілися двадцять років по закінченню війни. І один зізнається:

– Знаєш, я пробачив нашим наглядчачам.

– Як же ти міг? Невже ти забув усю їх жорстокість? Невже забув усіх закатованих?

– Ні, але я збагнув, що якщо не прощу їм, то це означає, що вони далі тримають мене у своєму полоні...

Дуже важливо простити не тільки іншим, але й простити собі. Адже засліплені, ми теж стількох скривдили, стільком завдали болю. Простити собі, але водночас і попросити пробачення – у інших, у всепрощаючого Бога – і тоді спробувати зробити усе, що зможемо, щоб направити заподіяне нами...

Без цього прощення собі людина може опинитися в'язнем почуття вини і самоненависті. І тоді замість того, щоб виходити з п'ятьми і творити добро, вона пожиттєво одержима бажанням себе карати і мучити...

"Пізнайте правду і правда зробить вас вільними!" – каже Ісус. І дійсно усвідомлення правди про себе робить людину вільною робити у житті вірний вибір. Але на цьому уся внутрішня боротьба не закінчується, а радше тільки починається. Адже серце щойно народжується і є таким крихким та ранимим. А его водночас звикло до своєї влади і аж ніяк не хоче здаватися. А ще є сила звички, є усталені, протоптані стереотипи життя. А ще інші люди

звикли сприймати тебе таким, як ти був і часто вони теж є мало зацікавлені у твоєму звільненні, адже вони є теж частинками сценарію, і коли ти хочеш вийти з гри, може завалитися уся вистава...

Отож, попереду боротьба...

Повернення у любов

Першим місцем цієї боротьби є внутрішній світ людини. Довго-довго там домінувало его і робило усе по-своєму. Тепер же людина відчуває, усвідомлює, що центром її єства насправді є серце і йому треба віддати належне місце. Але его не хоче так легко вступитися, воно звикло до старого порядку речей. Отож у душі постійно звучатимуть два голоси – серця і его. І їх треба навчитися розрізняти, щоб могли робити між ними вибір.

Це вимагає вироблення внутрішньої чутливості – дару розрізняти голоси. З его боротися не треба, його треба просто розпізнавати (а воно любить маскарад) і тоді просто кожен раз, коли воно хоче спонукати нас переживати певні почуття, чи думки, чи бажання – казати йому “стоп” і лагідно усміхатись. Нічого не пояснювати, не аргументувати, не вступати з ним у дискусії, а просто йому лагідно усміхатись і перенести увагу на серце, прислухатися до свого справжнього центру...

Нам ніколи не вдасться позбутися нашого его, адже воно – це наше минуле, наша історія, воно глибоко вкорінене в нас. Але наше завдання приручити його, навчитись йому усміхатися, але водночас не давати контролювати наше життя. Адже колись воно було потрібне для того, щоб захиститись від болю, але тепер...

Навчитися цьому – нелегке завдання. Багато і багато разів ми ловитимемо себе на тому, що вступили із его у дискусію і зайшли за ним дуже далеко від рідного дому. Мов мале цуцена, якого роздратували хлопчачки і воно забігло з ними кудись аж на іншу вулицю. Отож багато і багато разів нам треба буде займатися тим, що ми усвідомлюємо, що знов заблукали і тоді терпеливо, з усмішкою, без злості і розчарування повертатися додому. Але з часом те цуцена дорослішає і перетворюється на мудрого старого пса, який мирно лежить на порозі рідного дому і спокійно дивиться на хлопчачків, що дратують його. І не реагує на них. Не реагує, бо не вони є у фокусі його уваги...

Отак поступово наша свідомість переноситься із світу его на світ поза ним – на світ серця. І цьому ми теж можемо активно сприяти. Найперше у той спосіб, що слухати серце і дозволяти йому жити, дозволяти бути вільним. І коли серце хоче співати – нехай співає, коли сміятись – нехай сміється, коли танцювати – нехай танцює. Як колись ми навчилися жити з его, тепер ми маємо навчитися жити з серцем. І це довга-довга наука, насправді пожиттєва. Наука любові, наука свободи, наука мудрості. І цього не можна описати словами, тут не можна дати жодних рекомендацій, крім однієї: слухати свого серця, воно буде учителем, воно буде поводитимем.

Одній моїй пацієнтці уже в кінці процесу психотерапії приснився сон: вона приходить до рідного дому, а їй кажуть, що на неї чекає її дитина. “Як? – дивується вона. – Адже у мене немає дитини?” Але іде і бачить немовля у колясці. “І я відчуваю, – згадує дівчина, – Що воно – це насправді я маленька.” І дитина, хоч і немовля, дивиться на неї мудрими, усезнаючими очима і передає їй без слів думку: “Ти не хвилюйся, як ти будеш тепер самостійно жити. Я научу тебе всьому...”

Одна з перших речей, яких навчить людину її серце – це те, чого воно потребує для свого зросту. І воно дасть людині підказку, і підказки ці можуть бути дуже різні.

Комусь це може бути щось таке, чого людині его ніколи не дозволяло зробити, що абсолютно суперечить найглибшим його бажанням. Наприклад, узалежненій від грошей людині анонімно пожертвувати їх на якусь добру справу. Чи ні слова не говорити про себе

людині, що страждає від самозакоханості. Один мій студент, що страдав від залежності до оцінок, попросив мене поставити йому на іспиті найнижчу. І я з приємністю зробив це. На кожній планеті такі анти-его вчинки будуть дуже різними... І тепер людина має можливість сказати усьому тому, до чого була так прив'язана "до побачення", усім своїм дорогим "іграшкам" – "ви мені більше не потрібні", своєму звичному стилю життя – "тепер я можу жити у інший спосіб..."

Інша ж підказка серця буде у тому, як давати йому добру поживу – не наркотики, а те що справді живить, сприяє зросту, зціленню. Комусь воно підкаже більше бути з природою, адже природа допомагає і нам стати природними. Сидіти на березі гірської річки, слухати тишу гір. Дивитись на захід сонця. Мовчати... Адже коли всередині змовкає его, тоді людині відкривається дивовижна внутрішня тиша – тиша, яка не лякає, яка не є пустою, а радше вповнена світлом і теплом палаючого багаття. Це та тиша, з якої народжується музика...

Комусь іншому серце підкаже бути більше з дітьми, а чи людьми, у яких вільне, дитяче серце. Для мене особисто ними є люди розумово неповносправні. Я щасливий, що можу багато спілкуватися з ними, товаришувати. Їх свобода, безпосередність, невичерпне життєлюбство відкривають перед тобою справді інший світ... І для зросту усі ми потребуємо спільноти друзів. Їх підтримка додаватиме нам сили і натхнення. Їх об'єктивність не дозволить впадати у тенета самообману...

Мене завжди зворушував цей вчинок Ісуса – коли учні, що вічно змагались між собою за першість, запитали, хто буде найбільший у Царстві Небеснім. А він узяв дитину, поставив посеред них і каже: "Якщо не станете, як діти, не увійдете у Царство Боже..."

Ісус не каже нам залишитися дітьми, інфантильними, але він запрошує віднайти у собі серце дитини – з його відкритістю, безпосередністю, простотою. Ви ж знаєте, яким є серце дитини... Але Ісус не тільки каже нам стати як діти. Він підказує нам дорогу до цього – він запрошує нас дивитися на дітей, дивитися не як на тих, кого треба вчити, але й як на тих, від кого нам так багато треба вчитися. Це справді парадоксальна педагогіка: дорослі повинні вчитися у дітей...

А для цього нам треба опуститися на рівень дитини. Я дуже люблю одну фотографію – де всесвітньо відомий гуманіст, борець за мир Альберт Швейцер, уже старенький, схиляється на коліно перед маленькою негритянською дівчинкою – щоб могли бачити зблизька її очі – і потискає їй руку...

Втім слово опуститися можливо підходить не найкращим чином. Польський педагог Януш Корчак пише про це по-іншому*.

"Ви кажете:

– Спілкування з дітьми нас обтяжує.

Маєте слухність.

Ви пояснюєте:

– Тому що мусимо опускатися до їхніх уявлень.

Опускатись, нахилитись, згинатись, стискатись.

Помиляєтесь.

Не від цього ми стомлюємось. А від того, що треба підніматись до їхніх почуттів.

Підніматись, зводитись навшпиньки, тягтись..."

* Януш Корчак, Коли я знову стану маленьким, Київ, "Молодь", 1989

І може тоді, дотягнувшись, зможемо відкрити оту давно забуту таємницю щастя – пам'ятаєте? – “щастя – це коли падає сніг...”

Чим ми жили, коли були дітьми? – Простою радістю життя, радістю стосунків, радістю снігу, радістю бігу. Ми жили серцем, приймали у серце кожну мить, були повністю в ній присутні. Але на усіх тих планетах, де нема місця серцю, живеться уже чимось іншим, і щоб заглушити біль, треба вживати наркотик. І ми навчилися жити славою, владою, відчуттям вищевартості та й ще багатьма іншими речами. Отож й не дивно, що сталося з нами на такій дієті. І прийшов час повертатися до простих радостей життя. Прийшов час дивитися, як заходить сонце...

І тоді, коли в нашій голові змовкає платівка нашого еґо – тоді нарешті ми можемо чути симфонію життя: чути людські голоси, їх сміх і плач, чути спів птахів на світанку і крапання дощу, тишу зір... А коли з очей спадають спотворюючи окуляри – тоді можемо побачити життя і побачити людей, їх обличчя, очі, побачити дерева, гори, степи, побачити небо, усі барви світу... І тоді наше серце зворушується, безмежно зворушується і сповнюється усім багатством почуттів: часом радістю, часом смутком, часом замилюванням, часом співчуттям. А ще вдячністю, глибокою вдячністю – і тоді, переповнене, воно починає творити, співати свою пісню, тоді воно долучається до симфонії життя...

Стаючи частинкою симфонії, воно відкриває також обличчя Диригента, обличчя того, хто сотворив усю музику. І тоді усміхається – і переповнюється любов'ю...

Любов. Вкінці це те єдине слово, яке визначає суть усієї дороги. Вона робить людину вільною творити життя. Вона відкриває знання найглибших таємниць всесвіту. Вона відкриває людині її пісню – ту, з якої усе почалося. Любов робить серце співчутливим. Співчутливим і щедрим. Вона перемагає страх. Це та Любов, з якої ми прийшли і у яку повертаємося. Це та Любов, яка буде завжди.

ЕПІЛОГ. ОСТАННЯ ПЛАНЕТА

“Це буде так,
начеб я
замість зірок
дав тобі
безліч дзвіночків,
що вміють сміятись*.”

* Антуан де Сент Екзюпері, Маленький принц

Останньою планетою, яку відвідав маленький принц була Земля. То була дивовижна планета! На ній було стільки людей і усі вони були такі різні! У одних шкіра була темна, а в інших світла. Дехто мав кучеряве волосся, інші ж – пряме. А яких різних кольорів були у них очі! А якими дивовижними мовами говорили між собою!

Маленький принц був вражений. Але найбільше його здивувало те, що на Землі він зустрів людей з усіх планет, які відвідав перед тим. І часом вони поводитись зовсім, як на своїй рідній планеті – і тоді маленький принц впізнавав з-поміж них своїх вчених і своїх королів, місіонерів і любителів карнавалу.

Але часом – і це було найдивовижніше! – вони поводитись якимось зовсім по-іншому – часом вони жили серцем! І тоді, о, якими гарними були вони!

Тоді вони сміялися, але не тому, щоб приховати сльози, але тому, що сміялось їх серце. І о, яким прекрасним був цей сміх!

Вони любили карнавал, танцювали, веселились, але не тому, щоб утекти від болю чи приховати від себе сумні частини життя, але тому, що вони святкували життя – святкували усе, що було в ньому прекрасне!

І вони плакали, коли серце їх зворушувалось від співчуття – але не для того, щоб повернути до себе увагу і не тому, що сприймали себе жертвами і мучениками. І їх сльози були світлі і чисті, як і їх любов...

А любов спонукала їх служити іншим – не заради вдячності, але з бажання допомогти, з бажання зцілення, зі співчуття. Але водночас вони не ділили світ на потребуючих і на тих "святих", хто їм допомагає – вони знали, що на цій планеті ми усі потребуємо один одного...

Вони були сильними і мужніми у боротьбі за правду, у протистоянні зі злом. Вони боролись, але не щоб доказати свою силу – вони боролись, бо ними керувала любов. У ній була таємниця їх сили.

І були вони мудрими. Але не стільки з книжок, як з життя, і вони глибоко знали Правду і керуватися нею. І були вони смиренними, бо знали також, що насправді так мало знають. Але знати більше не було їх ненаситним бажанням, а радше проявом відкритості серця та розуму...

І були вони творчими та працьовитими. І творили стільки прекрасних речей. Але не заради власної слави і не заради блискучої кар'єри. Вони творили, бо не могли не творити. Вони працювали, бо їх серце цього прагнуло...

І були вони праведними і жили згідно Правди, але не через страх кари, а через розуміння добра і зла, через глибоку любов та відданість Істині...

І були вони справжніми. І кожен був сам собою. І знав свою красу і знав красу інших. І вони знали, що кожен неповторний – отож немає ніякого змісту у порівнянні...

І були вони вільними і дорожили своєю свободою. І була у серцях їх віра, яка перемагала страх, яка була їх дороговказом.

Вони не боялись конфліктів і не боялись порушувати спокій заради Правди. А тому живучи в Правді, їх серце знало мир – глибокий внутрішній мир, який вони ширили довкола себе...

Вони уміли забувати про своє "я". І охоплені натхненням, дозволяли собі наважитись на безумство: забути про усі правила і усі шаблони – і жити так, як казало їм їхнє серце... І тому життя для них було завжди дивом, і кожен новий день справді новим...

“Усе на цій планеті залежатиме від того, – думав маленький принц, – Чи люди житимуть серцем. Вони думають, що наука, політика, економічний прогрес, а чи військова сила вирішать їхні проблеми. Але вони помиляються. Вони освоюють космос і навіть намагаються вийти на контакт з позаземними цивілізаціями. Але і це не вирішить їх проблеми. Найперше людям на цій планеті треба віднайти зв’язок з власним серцем...”

Земля була прекрасною планетою і на ній маленький принц провів цілий рік. Він полюбив дивитися, як сходить і заходить сонце над планетою. Він полюбив у ночі дивитися на зорі, що світять над землею, він вивчив їх візерунок. І усе частіше з-поміж них він вдивлявся в свою... Десь там була його дорога, рідна планетка з трьома вулканами та ніжною, беззахисною трояндою...

На планеті Земля маленький принц знайшов друзів. Спочатку лиса, а тоді пілота, що його літак потерпів аварію у пустелі. І маленький принц відкрив, що дружба – це одна з найпрекрасніших речей у всесвіті. Він навчився приручати інших і дозволяти, щоб його приручили. А ще він зрозумів, що ми назавжди відповідаємо за тих, кого приручили. І від того усе частіше вдивлявся в нічне небо...

Його друг пілот подарував йому баранця – він намалював його йому у маленькій коробці з дірками, щоб баранець не задихнувся. Маленький принц забере його із собою до себе на планету. Свою ж другу маленький принц зробив дивовижний подарунок – він подарував йому зорі, які посміхаються.

– Я житиму на одній з зірок, – мовив він на прощання другу. – Я там сміятимусь, і коли ти дивитимешся вночі на небо, це буде так, наче сміються усі зірки. Ти завжди будеш моїм другом. І коли тобі захочеться посміятись зі мною – ти одчиниш увечері вікно, і тобі буде приємно...

Маленький принц засміявся...

У той вечір він відчув, що пора повертатись додому. Там була його батьківщина. А ми назавжди відповідаємо за свою планету.

І він вирішив піти востаннє подивитися, як заходить над Землею сонце. Він піднявся на гору і ліг у траву задивлений у небокрай. Його душа завмерла у подиві та захваті перед великою багряною кулею, що хилилась до обрію. У нього з’явилося якесь дивовижне відчуття, якого ніколи не мав раніше. Йому здалось, що на нього хтось дивиться і хтось йому усміхається. Він не знав, звідки цей погляд і ця усмішка – з неба, з сонця, з землі, чи звідкись зсередини нього, але відчув їх тепло і лагідність. І у відповідь він усміхнувся. І чомусь йому захотілось промовити лиш одне слово: “Дякую...”

Маленький принц повертався до своєї планети. У його серці теплом бриніло відчуття дотику того погляду і тієї усмішки. Він відчував, якою дорогою є йому його планетка. Ще кілька митей тому він думав, що подорож близиться до завершення. Тепер же знав, що насправді вона тільки розпочинається. І він усміхався...

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
ЧАСТИНА ПЕРША. КОЛИСКОВІ ДИТИНСТВА	9
Історія першої усмішки.....	11
Світ самотності.....	16
У полоні власного “я”	21
ЧАСТИНА ДРУГА. ПЛАНЕТИ ЛЮДЕЙ.....	27
ПЛАНЕТА, НА ЯКІЙ ЛЮДЯМ СНЯТЬСЯ ОПЛЕСКИ	29
ПЛАНЕТА, НА ЯКІЙ ПОНАД УСЕ ЛЮБИЛИ СПОКІЙ.....	39
ПЛАНЕТА, НА ЯКІЙ БУВ ЦІЛИЙ РІК КАРНАВАЛ	45
ПЛАНЕТА ІНТЕЛЕКТУ	53
ПЛАНЕТА МІСІОНЕРІВ	61
ПЛАНЕТА, НА ЯКІЙ ЖИВ СТРАЖДАЛЕЦЬ	67
ПЛАНЕТА, НА ЯКІЙ ЗАВЖДИ ЙШЛА ВІЙНА	73
ПЛАНЕТА СТРАХУ	79
ПЛАНЕТА, ДЕ ЗАРОБЛЯЮТЬ ЛЮБОВ	85
Післямова до опису планет	93
ЧАСТИНА ТРЕТЯ. ДОРОГА ДО СВОБОДИ	99
Крізь невідомість	101
Дослуховуючись до глибин	106
Повернення у любов.....	110
ЕПІЛОГ. ОСТАННЯ ПЛАНЕТА	113